Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

3 012

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2012, letnik XV, številka 3

Uredniški odbor
Andrej Arko
Dr. Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Vpliv gospodarstva na duševno življenje
Ivan Puc

Leposlovje

5 Trkam vate
Ingrid Vostrá

6 Kam grem ...
Ifigenija Simonović

7 Oči duše
Milica Sturm

9 Dnevnik 2002 (IV)
Akad. dr. Alojz Rebula

13 Proizvodno delo klošarja Pepija
Janez Kajzer

18 Zadnji parizar
France Pibernik

20 Srečanje
Ivan Žigart

22 Vino z Visa
Saša Martelanc

26 Kot
Jani Rifel

30 Tajkunizmi in drugi aforizmi
Ivan Cimerman

Esej

31 Nova etika?
Akad. dr. Jože Trontelj

34 Razprta obzorja
Dr. Peter Krečič

37 Na vrsti smo
Jože Strgar

40 Zaupanje, hvaležnost, spoštovanje
Dr. Nina Mazi

43 Preverjanje odločitev
Judita Trajber

45 Talin, Monte Carlo, Berlin
Vladimir Frantar

Na naslovnici: Robert Hlavaty, Portret Vena Pilona, 1950

Na notranjih straneh ovitka: Avgust Černigoj, Avtoportret, 1956; Albert Sirk, Devinski grad, 1946

Pogovor

50 »Odgovorno do drugih in sebe«
Štefan Kutoš z akad. dr. Francetom Bernikom ob njegovi 85-letnici

Zapiski in ocene

54 Silvin Eiletz: Vatikan in Kremelj – tajna diplomacija
Iztok Ilich

55 Ana Jug Olip: Utihnile so ptice, utihnila je vas
Iztok Ilich

56 Smiljan Trobiš: Trenutki
Jaka Košir

57 Gorazd Kocijančič: Erotika, politika itn.: Trije poskusi o duši
Igor Gedrih

58 Robert Simonišek: Slovenska secesija
Igor Gedrih

59 Mircea Eliade: Nesmrtnost in svoboda
Jasna Vombek

60 Kajetan Gantar: Zasilni pristanek
Igor Gedrih

Vpliv gospodarstva na duševno življenje

Ivan Puc

Imamo predsednika vlade, ki vlada in ni vladan. To je le eno od mnenj po stotih dneh druge vlade Janeza Janše, z neprikritim olajšanjem pa vendarle kaže na razsulo, ki je vladalo v prejšnji sestavi izvršne oblasti. Dobili smo ponovno stabilno vlado, ki je sposobna delati, je v podobnem duhu pribil generalni direktor podjetja Hella Saturnus Slovenija Nemec Christof Droste.

Borutu Pahorju se zdi še posebej pomembno, da vlada ni podlegla skušnjavi povečanega proračunskega primanjkljaja. A to so besede vzete iz arhiva po stotih dneh njegove ekipe. Bila naj bi utečena, še posebej ga je navdušila krizna skupina ministrov. Kaj kmalu se je izkazalo, da nič od tega ni držalo. Podlegli so prav skušnjavi proračunskega primanjkljaja, leva koalicija pa se je s krizno skupino vred in s pomočjo sindikatov samoblokirala. Izkušnja, ki govori, da je sto dni vlade le obet, skušnjav pa je še mnogo. Na njej je zmago zgradil novi francoski socialistični predsednik.

Pojdimo h kritičnim glasovom, ki jih je največ stopilo v bran (visokega) šolstva. Ravnatelj osnovne šole, ta je pred časom vrsto let vodil kolege iz drugih osnovnih šol, je v šoku, ker je pričakoval najprej razpravo o viziji šolstva, nekak kongres z naslovom Konflikti interesov za napredek šolstva v Sloveniji, šele potem ukrepe. »V Evropi pa kar razpravljamo,« bi ob tem zavzdihnil Japec Jakopin, ustanovitelj Seawaya. Drugi vladi očitajo, da s spodbujanjem vpisa v poklicne in strokovne šole spet oživlja usmerjeno izobraževanje. Morda je odziv upravičen, a se bojim, da gre le za tiščanje glave v pesek pred izzivi reform srednjega in visokega šolstva. Novi šef direktorata za visoko šolstvo je skrajno neposreden: ne želi nasprotovati pravici akademikom ukvarjati se s temami, ki so jim mile, ne glede na to, ali je to pomembno z vidika razvoja in konkurenčnosti te države. Vendar, dodaja, nihče nima pravice pričakovati, da bo država njihove »karkolizme« tudi financirala brez konca in kraja.

Pred veliko nočjo sem v edini slovenski knjižnici za klasično filologijo intervjuval profesorja in prevajalca dr. Marka Marinčiča. Ko je predlagal ministru za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, da knjižnici nameni kaj več kot 130 evrov na mesec, sem ga izzval z vprašanjem, če se »nad vami že zgrinjajo temni oblaki, ki vas lahko utopijo«. Tako sem se še sam pridružil temi utopitve, ki sva jo načela ob njegovi interpretaciji Prešernovega Krsta pri Savici. (Kot je pojasnil, se motiv utopitve pri Prešernu skoraj obsesivno ponavlja: Čop, Živa … tudi Črtomir se po porazu skoraj požene v Bohinjsko jezero.) Vse pametne ribe bodo emigrirale v toplejša morja, upravitelji province pa bodo morali svojim podanikom pojasniti, zakaj »v deželi parski Tesel gospodari«, mi je odvrnil s Prešernom.

Profesor se ni utopil v toplejših morjih, ampak se je v teh dneh postavil na čelo novega visokošolskega sindikata. Toda niso vsi tako jasni in aktivistični. Ko se je nedavno zbrala jata »pametnih

rib«, njihova refleksija ni bila nič manj malomarna kot razglabljanje predsednika vlade o urah delovne obveznosti univerzitetnih profesorjev. Metodični dvom so zbrani intelektualci in profesorji vzeli tako zares, da so si na koncu zastavili skrajno temeljno vprašanje: ali kriza sploh obstaja, ali pa je to zgolj instrument za ustvarjanje množične psihoze, s čimer se pride laže do prestrukturiranja družbe? Z resničnostjo vred je tudi kriza razpuščena v videzih. Vse je le jezikovna igra (»karkolizem«), kriza pa navaden ideologem, opij za ljudstvo.

Antropolog René Girard je v pogovoru s filozofom Giannijem Vattimom slednjega uvrstil v tok filozofije, za katero je vse ludično, vse je jezikovna igra. S sociološkega vidika si to dovolijo, dodaja, ker prihajajo z akademije in so prepričani, da jih bo vedno vzdrževala univerza z nenehnim financiranjem kapitalističnega sistema in da se ne bo vmešal noben zunanji problem. Nimajo sicer plač inženirjev Silicijske doline, vendar je njihovo življenje udobno in funkcionalno. A zunanji problem se je vmešal. Ni več nenehnega financiranja, življenje ni več udobno in funkcionalno.

Ko si je Srečko Kosovel, ki ni bil deležen akademskega udobja kapitalističnega sistema, s svojimi zasebnimi »projekti« nabral dolg, ga je vznemirjen skušal odplačati s honorarjem za pesniško zbirko Zlati čoln. V pismu prijatelju je zapisal, da so »izgledi zelo resni« in da »ni čudo, da prihajam do zaključka, da ima gospodarstvo velik, ogromen vpliv na duševno življenje!« In to je napisal mladenič, ki je bil za izgon subjekta iz poezije; pesnik, ki je ukazal srcu, naj ostane mrzlo. Spodbudno je, da so tudi akademiki prišli do zaključka o vplivu gospodarstva na duševno življenje. Niso več hladni. In to je šele njihovih prvih sto dni ...

Trkam vate

Ingrid Vostrá

Tvoj vonj namesto uspavala.
Pod blazino
so spravljene sanje.
Z vsako črto na nebu
sem ti za upanje bliže,
ker še vedno verjamem vanje.

Tvoji dotiki so moje zdravilo,
v nočeh naskrivaj jih spominom kradem
in včasih privoščim si to poživilo,
ki mi pomaga, da znova ne padem.

Te roke ustvarjajo sončne sledi
in puščajo nežne stopinje na duši.
Iz njih božji dež ljubezni prši
in zadnje boleče okove ruši.

Da je življenje lepo,
so rekli,
mavrica barv.
In mešam in rišem
in črtam in brišem.
Črna je moja, ta me boli.

❀

Metulj sem,
ujeta v lastno senco.
Z ožganimi krili
polagam solze na cvet.

Ko iščem roko,
najdem temo
in v njej sledi
v izgubljeni svet.

❀

Hitim,
da me ne ujame jok.
V jutri sem preselila bolečino.
Naredim si piknik
in spravim solze v red.
Ko bo na vrsti žalost.

❀

Praznina me spremlja,
z roko v roki
hodiva na dolge sprehode
v Nič.
Včasih se utrže nebo
in me nasmehne.

❀

Če stopim bliže,
se zalepim na tvoj dih.
Zaplešem svoj stari ples
s krivdo
in obvisim pred vhodom.
In trkam,
trkam vate.

❀

Letim,
zapuščam ulice svojega telesa.
Luno nosim na rokah,
da joka zame.
Ko se rodim
in ko umrem.

❀

V vrtinec spominov
si se stopil.
Oblečen v svetlobo
polziš v preteklost
in samo za dotik
se je na nebu
odtisnil tvoj nasmeh.

❀

V prepihu lastnega telesa,
sem izgubila smer,
neprehodno je obviselo hote-
nje
na pragu samote.
Kamen brusim
in nebo je prenizko
za angele.

Kam grem ...

Ifigenija Simonović

Planjava

Bolj in bolj mi je lepo,
bolj kot luni,
ki se sprehaja po svoje
in se skriva za smrekami
in se razpolavlja in polni
in prazni.

Ko sem kje na samem,
gledam luno in zvezde
in samota neha žgati.

Je tako preprosto?
Ni, ker moram hoteti.

Pod krošnjo

Jutri, vsak dan, zakaj,
kdo hodi okrog hiše, kaj diši,
kam grem, kdo se opoteka,
zakaj spim nemirno,
katera soba bo ostala prazna,
v katero naj se ugnezdim,
koga jezdim, zakaj se jezim,
kje je rdeča nit mojega hrepenenja?

Zakaj sprašuješ postopoma?

Preostanek naju

Našla sem gosenico in kovanec
v nakupovalnem centru. Sobota.
Begava z očmi in dan mineva.

Nobenih puščic. Nikamor.
Nobenih ostajanj. Nobenih obljub.
Zreva si v oči, a ni preskoka.

Gosenica pušča sled, žametni prah
svojih dlačic, prhni mi na dlani.
Kovanec se sveti, a ni zlat.

Oči duše

Milica Sturm

Metafizika nekega večera

Želja zabada,
hrepenenje pustoši

tam si – med svobodnimi,
nikomur ne služijo,
nikomur ne pripadajo,
pernica zvezd jih razvaja

duša k Tebi mi hiti,
v blago jutro naj Te prebudi

Skušnjava

Zalezuješ,
se dobrikaš,
snubiš:
razsodna si,
pametna

Čemu plavaš v reki nemih besed,
ki biča, skeli.

Ne zapeljuj!
Nisem tvoj trol,
sam sebi dovolj,
lahko grem na tržnico
med jabolka, zeleno, vrtnice,
tam slišim potoček besed,
ki od vabil žubori.

Srečanje

Drobna,
srebrnolasa,
oplemenitena
z znanjem, s preizkušnjami, z modrostjo,
ubranih z vrtiljaka življenja

Vem!
Tam bo
v senci pod dišečim borovcem
zazrta v vedrino morskih valov,
da si osmisli prihod večera
čakajoč na odgovor

Bog,
si
ali
nisi …

Spoznanje

O, Bog, moj Stvarnik!

Nič mi ne manjka
in vse mi manjka

Ubog nesrečen človek sem,
obtežen s stvarmi,
ki jih ne potrebujem,
s prizadevanji,
ki ne polnijo srca

Usmili se,
odeni me s svojo naklonjenostjo,
milostno podari
voljo
in moč,
da bom v tesnobni stiski
uzrl na koncu predora
Tvojo
blago
svetlo
neminljivo Luč,

ki bo varno vodila
mimo pogoltne globeli dvoma
na ozelenelo jaso
upanja,
miru
in ljubezni.

Mrtvaški most

Večer,
jesen,
na tleh gnijoče listje,
ozka pot,
siv most,

na njem
Samota,
drsi ji
samo korak …

Pred koncem svetilka
oprime se je,
splava preko

Memento

Koščena,
kredasto bela,
votlih oči
nad okruškom vogala lebdi,
vsemu, kar mimo
se pelje, leze in gre,
hreščavo kriči

Ljubezni groza me je!

Animus – Anima

dva osamljena svetova
po vesolju mračnem
blodita

ko se srečata
novo Sonce ustvarita

nebo zlovoljno sivo
rojeva dan strupen
zamrl trenutek je krvi kipeče
jeseni piš zavel je skoz telo
le hrepenenje se predati neče

Vprašanje

Če se poslovim,
kdo krasil bo moje misli,
kdo zazibal v sen sladak,
kdo prebujal v dan svetal?

Sonce žarko bo zašlo,
v duši naselilo žalostno meglo

Mimo Tvojih vrat
misel me vodi,
ko sen se izmika,
včasih korak

Kot pred Oltarjem
tam postojim,
se jih plaho dotaknem,
vzdrhtim

Sam Bog ve,
bediš ali spiš,
sanjaš morda, kako bi bilo,
če bi za hipec zapelo Nebo …

Dnevnik

2002 (IV)

Alojz Rebula

Sobota, 18. maja

Pripravil za Radio Trst A, na željo urednice gospe Brecljeve, oceno dveh knjig, ki mi ju je poslal Goriški muzej.

Z De Foucauldom v saharski puščavi. O, ko bi mogel živeti z njegovo gotovostjo! »Bati se pomeni ne se pokoravati Njegovi volji …«

Pri šmarnicah.

Zvečer medla nogometna tekma Italija : Češka.

Nahranil sem se ob starem Rudijevem pismu: svetost!

Sreda, 22. maja

Z Zoro v Loko. Balzam gozdov. Poslal gradivo o Kierkegaardu. Zora v Sevnico, od koder mi prinese Sabatov roman *Grobovi in junaki*.

Ves popoldan v Pelikanovi knjigi.

Prve lisičke.

Od petka 24. do nedelje 26. maja

Prekinitev podeželskega samevanja. Na »zakonskem« tridnevju, ki sta ga v Celju pri Sv. Jožefu organizirala zakonca dr. Alma in Dani Siter iz Leskovca pri Krškem. Že leta se s podobnimi pobudami trudita za dobrobit slovenskih zakonov in družin. Njuna aktivnost se je menda navdihnila pri ameriškem zgledu (predavala sta tudi dva Američana), a je za zadevno slovensko situacijo – razkroj zakonskih zvez – nadvse dobrodošla. Le da to krščansko navdihnjeno gibanje žal bolj priteguje že urejene družine. Številna predavanja. Midva sva se dobro počutila. Tihota osamljenega griča, nova poznanstva, posebno sobotna večerja v dvoje pri lastni mizi – vse to nama je dalo užiti nekaj lepih in poetičnih ur.

Domov sta naju pripeljala Siterjeva, ki jima Zora razkaže vrt, svoj ponos. V Stanetovem pismu berem njegovo razočaranje nad *Intervjuji*.

Iz Celja sem se vrnil osvežen, skoraj regeneriran, s sklepom, da Sveti Jožef ne bo smel biti zaman, predvsem v mojih odnosih do tebe.

Indija in Pakistan pred vojno.

Torek, 28. maja

Dnevnik 1994, h kateremu se vračam po dolgem času, blag sprehod s palico do mostu, blago intenzivno branje Pelikana o Cerkvi na Primorskem pod fašizmom.

Misel na roman: slovenski duhovnik v skušnjavi, da bi zaradi politike Vatikana do Slovencev zapustil Cerkev. Posebno bi mu kri zavrela ob vsiljenem odstopu nadškofa Sedeja in ob početju naslednika, fašista Sirottija. Kakšna žalostna Cerkev …

Pod večer dve uri dežja. Z Maverjevima po Napoleonski do železne ograje, nakar ju povabim domov na kuhano vino.

Sreda, 29. maja

Zadnje knjige poslal Tonetu Zrncu, Mariji Sreš in gospodu Žerjalu.

Bogata pošta, začenši s Stanetovo ovojnico, v kateri najdem – v zvezi z obnovitvijo groba profesorja Tomca – nekaj polemičnih izmenjav o tem, ali je ta voditelj predvojne Katoliške akcije bolj gradil na »organizaciji« ali na evangeliju.

Nedelja, 9. junija

V *Delu* Vida Žabot o sebi: evangelij hoče oznanjevati zunaj institucije, v cerkev hodi malokdaj, k spovedi sploh ne, misli tudi na partnerja in družino. Nič novega, od Trubarja sem. Zaverovanost v lastno karizmo? Iluzionistično terapevtstvo? Opojenost od popularnosti po protikrščanskih medijih? V časopisu je seveda naročilnica za knjigo, ki jo je napisala. Končalo se bo predvidoma s partnerstvom in morda z nevero.

Ob 15h v cerkvi Slomškova proslavica. Jaka in Dejan z ambona prebereta iz tega, kar je izbrala Zora; moje štiri točke iz Slomškovega življenja (Slom, Celje, Celovec, Rogaška Slatina) ogovarjajo tri prazne klopi na moški strani in nekaj žensk na drugi.

Po strmih stopnicah k novi Slomškovi kapelici na hribu, na vrh grem podprt od Zore in dobrega Ločana. Zakuska v župnišču. Ležerno pomenkovanje. Neustavljivo zgovorni laški dekan bi brcnil Grmiča, a je za to preveč pohleven. Siter iz Leskovca pove, da so v Quebecu prodali sto cerkva. Župnik iz Krškega ve nekaj povedati o atomskem zastraševanju med Indijo in Pakistanom. Dom in svet …

Ponedeljek, 10. junija

Pošljem dr. Ambrožiču v Toronto knjigo, pismo Tonetu ter Francu v Montreal, zraven pet sestavkov o knjigah gospe Brecljevi na Radio Trst.

Tipkanje predavanja o Haeckerju. Začel brati Sabatov roman *Grobovi in junaki*.

Torek, 11. junija

Zora v Ljubljano, jaz k Haeckerju. Visoko v hribu prva žordanka, pa ne sama, ampak v družbi zlatorumenih sestric v otoku vresja. Žordanka, ena od ekstaz mojih otroških pastirskih juter …

Prelep, lahno vetroven dan, milina godu sv. Barnaba, mašuje župnik iz Šentruperta nad Laškim.

Prebral četrtino Sabata: dobro, a nič pretresljivega.

Še čakam na Magrisov »capolavoro perfetto – perfekten veleum«.

Sreda, 12. junija

Neutrudno slikanje: v parku Doma, pred Trubarjevim spomenikom, v cerkvi, na vrtu pri uti in pod gankom. Zorino sijajno kosilo. Nato drugi polčas Južna Afrika : Španija.

Vrt v sončni milini, Zora in gospa Anica v vrtnarskem pomenku, jaz pa tehnično škilim v Sabata, danes romanopisca, nekoč atomskega fizika, in se na strani 156 sprašujem, kje je Magrisov »capolavoro perfetto«.

Če bi se sam lotil romana, bi me mikala grško-krščanska meja, Korint ali Milet, v območju Pavlovega oznanjevanja.

Četrtek, 13. junija

Zora spet v Sevnico, jaz pa k ljubemu, velikemu, čistemu Haeckerju. Brecljeva telefonira, da sem poslal že izrabljen prispevek. Obljubim novega o primorski duhovščini pod fašizmom. Končno zadovoljen ob nekem *Credu* (Vinko Kobal).

Do 17h do pol hmeljišča, poletna vročina. Ob 20h prazno župnišče, pred Domom avto s šentruperškim župnikom. Ko me dohiti, me pozdravi s trobljo.

Končno imenitni Sabato: norec o Kristusu: »Vzeli so nam Kristusa in kaj so nam dali v zameno? Avtomobile, avione, hladilnike …!

Petek, 14. junija

Zaradi vročine ves dan doma. Na ganku, ob milini lipe in večera, tvoja beseda, potem ko sem potožil, da sem premalo naredil: »Tvoja dolžnost je živeti!«

Sabato: brezvezno umovanje o slepcih.

Sobota, 15. junija

V naglici, potem ko le končam predavanje o Haeckerju, napišem pismo Stanetu. Po vročini 28°C se sprehodim malo dlje od kapelice sv. Terezike v polju.

Nedelja, 16. junija

Delo za *Zvon*. Popoldne se lepo umestim v uto s Sabatom in *Dnevnikom 1993*, pa me grmenje z Dolenjskega spodi iz nje. Spet pozabil na zadnje, odločilne tekme po TV. Zvečer se mi nenačrtovano ponudi *Credo* o patru Piju (danes kanoniziran) z naslednjo mislijo: tudi atomsko stoletje je lahko bilo priča pojavom nadnaravnega, od Fatime do p. Pija.

Ponedeljek, 17. junija

Zorin dan – od 8h do 13h v tipkanju njenega predavanja o literaturi primorskih izseljencev za poletni seminar na univerzi. Iz papirja si divje zaželel gozda. Tam polni dve uri za en sam jurček. Gledam tekmo Brazilija : Belgija. Ponoči berem pisma p. Pija. Vsa ne učinkujejo apologetično.

Torek, 18. junija

Prvič v uti zjutraj z *Dnevnikom 1993*.

Sabato, četrti del. Tudi ta dober, sicer bi ga odložil, a nezanimiv. Vsiljivo nagovarjanje bralca, slabe primerjave, čudaški ambient. Po večerni maši do rampe brez palice.

Kos tekme Južna Koreja : Italija, od katere se vzamem, ko Italija vodi 1:0. A pozneje mi Zora zadoščeno pove, da so zmago dosegli drobni Korejci.

Sreda, 19. junija

V Sežano k Jolki, zakopani med knjigami in pršeči od duhovne svežine, da mi disketo prenese na internet.

Popoldne končno pridem na kraj Sabatu. Res veliko pisanja zame v tem romanu ne presega nekaj desetin strani, sicer preveč mehaničnosti, liki na meji konstrukcije, v Poročilu o slepih ne čutim nobene metafizike, ampak suho možgansko zastranitev. A zaključek romana je odličen. Etika preveč gostobesedna? Vsekakor humanizem, še več, usmiljenost, preddverje krščanstva. Kristus kot intelektualni razglednik, kot presojevalec, kot merilo tudi vsega miselnega? Sabato ni daleč od Njega.

V zadnji knjigi, *Intervjujih*, nisem hotel biti visok, raje iskren in preprost. Ni to najbolje, čeprav je ne vidi niti *Družina*? Čudi me molk nekaterih, ki se sicer oglašajo ob mojih knjigah … Seveda zasebno. V občilih nimam kaj iskati. Moja problematika ni zanje.

Četrtek, 20. junija

Zora v Ljubljano na srečanje s sošolkami s Poljanske gimnazije Pri Mraku, kamor jo vabi slikarka Melita Vovk.

Jože poleg voščila za god vabi na izlet na Štajersko, kjer nas bo spremljal mladi župnik Slatinek, pri katerem bomo tudi na kosilu.

Ob tem mi pride ideja za *Credo:* s čim me duhovnik najbolj prepriča.

V župnišču mi zapojejo *Na mnoga leta,* župnik pripoveduje o doživetjih v Krakovu in Auschwitzu.

Petek, 2. junija

V Sevnici z Zoro si izposodim Sabatov *Predor*. Ko knjigo domka odprem, opazim, da je Sabato rojen na moj godovni dan. Da bi molil za tega poštenjaka, da bi ga Kristus še bolj zanimal, kot ga? Še dve drugi izposoji: Mihelačeva *Slovenija* in Graigova *Bitka pri Stalingradu*.

Na poti k maši sem moral prositi Zoro, naj mi stopi po palico. Fiat!

Sobota, 22. junija

Dnevniku 1994 zadihata romanji na Višarje in Ptujsko goro, z otroki v srcu. Napisal šest strani in spregledal tekme …

Kozmus sporoča, da odhaja v Medžugorje.

Nedelja, 23. junija

Naš dobri župnik preskočil pri maši povzdigovanje. Ali pa sem ga preskočil jaz? Ob 15h je bilo na ganku 31°C. A sem mirno delal v uti, čeprav je bil vrt mrtev od vročine. Zakaj se ne oglasi Cecovini, ko je vendar obljubljal knjigo že spomladi? Napisal sedem strani. Zanimivost na Hrvaškem: baje se je nekemu duhovniku, nekemu Sudcu, pojavil krvav križ na čelu.

Torek, 25. junija

Z Jožetom in Stanetom v dežju do Slovenske Bistrice. Pozdrav bratov Slatinek, enega župnika, drugega profesorja. V uti požirek žganja z rožmarinom. Obisk obeh proslulih bunkerjev, ki ju je tukaj napolnila s trupli revolucija: v prvem mrtvi v skladovnici, v drugem so zakopali žive, dva sta se izvrtala na površje, enemu je kmetica na bližnji njivi povezala razmesarjene prste.

Gledam ostanke Attemsovega gradu, okrog širok jarek za vodo, ob vhodu Herkul in Merkur. Park z alejo starih gabrov. Zvem, da je bil grof zelo dober človek. Imel je dva sinova duhovnika.

Zapeljemo se v Šmartno na Pohorju s cerkvijo iz XII. stoletja, v kapelici freske, ozko romansko okno. Od tam gremo k dvesto let stari, s slamo kriti hiši. Kamnite stopnice, kuhinja, »hiša« z zračnikom. Kosilo v gostišču Dovnik: divjačina, slastni polskavčan, razživljeni Stane, ki mi očita »pogrebno« govorjenje. Jože pa misli romati v baltske države in na goro Atos.

Sreda, 26. junija

Zora z gospo Anico v Trst. Pri maši opazim v zadnji klopi Siterjeva iz Leskovca, ki ju potem povabim na

dom. Pa še župnika zraven. Ponudim včerajšnji narezek in pivo, župnik pa prinese godovni dar, slike in podobice v zvezi s sv. Favstino Kowalsko.

Pogovor o veri. Kje je božja ljubezen?

Četrtek, 27. junija

Odposlal brez domačega *Vidi dva Creda* (»Najredkejša strast« in »Zapoznelo k novomašniški številki«). Če bi čakal na Zoro, članka ne bi prišla pravočasno …

Delo v uti, ob večnem pripevanju generatorja iz Doma. V Newmanu, ki mi ga je, angleškega, posodil Kozmus, njegov čudoviti govor ob obnovitvi katoliške Cerkve v Angliji.

Mimo ribnikov z debelimi postrvmi v gozdiček lisičk, kakor mu pravim, a nežnih gobic ni. Ko se vračam, v gošči onkraj potoka koljejo drva. »Dober dan!« voščim, čeprav ljudi ne vidim, odzdrav: »Počasi in za hladom.«

V župnišču čakam na molitveno uro, a ni gor nikogar, in grem domov

Petek, 28. junija

V uti se začitam v publikacijo *Slovenski lazaristi v Kanadi*, ki jo je danes poslal Tone. Gospa Srpčič mi prinese, samemu, tri tople »pohane šnite«, ker ve, da jih imam rad. Na ganku z *Bitko pri Stalingradu* pričakal nevihto.

Berem, da je pred enim mesecem umrl kardinal Alexandru Todea, zgodovinski človek romunske katoliške Cerkve.

Spomnim se nepozabnega srečanja v Rimu med sinodo.

Latinsko sem se ga drznil vprašati, ali je bilo prav vse, kar je bil na televiziji prejšnji večer povedal o tem, kar je počenjala z njim Securitate Titovega prijatelja Ceausescuja. Odgovoril je odločno: »Vse«. Dodal pa je: »Molil sem zanj v njegovih zadnjih trenutkih.

Sv. Favstina Kowalska

Proizvodno delo klošarja Pepija

Janez Kajzer

Opomba pisca. Podpisani avtor pričujoče pripovedi si njenega avtorstva ne lastim v celoti. Moji sta zgolj zamisel prispevka in prepis z magnetofonskega posnetka. Sicer pa je pripoved duševni proizvod klošarja Pepija, kakor mi jo je zapisovalcu povedal pretekli četrtek med deseto in enajsto uro dopoldne na klopci v Miklošičevem parku. Takoj zatem je bil Pepiju v bližnji restavraciji Šestica izplačan dogovorjen honorar v naturalijah, se pravi v hrani in še bolj v pijači. Med zauživanjem honorarja se je Pepi spomnil še številnih novih podrobnosti, ki jih je poprej med pripovedovanjem pozabil. Ni pa pozabil omeniti, da ima na zalogi še mnogo klošarskih zgodb, ki da bi jih bilo za cel roman, pravzaprav za kakih trideset do šestdeset kosilc in za pripadajočo tekočino zraven.
Zakaj prav Pepi? Po mojem opažanju je eden tistih klošarjev, kakršni se ne sprenevedajo s prodajanjem klošarske revije Kralji ulice, ki se je je domislil neki filantrop, da bi jim pomagal preživeti. Tudi eden tistih je, ki se ne zmrduje, če mu stisneš v roko le nekaj centov, in ne maha jezno za tabo, če se narediš, kakor da ga ne vidiš.
Ko sva se zmenila za honorar, sva se udobno posedla na klopci, se zmenila, o čem naj bi tekla beseda, vključil sem magnetofon in iz Pepija se je usulo …

No, bom kar začel … Zdaj, ko ste mi za rekelc zataknili mikrofonček, se vse, kar se pogovarjava, snema. Rekli ste mi, naj govorim, kakor mi pride na misel in naj se nikar ne sekiram, da boste vse skupaj potem že vi porihtali. Sediva na klopci v Miklošičevem parku, kjer je moj stalni rajon. Ker je klopca umazana, sem nama položil pod riti, oprostite izrazu, debel karton. Na srečo naju sonce skozi meglo že lepo greje, da ne bova zmrzovala, vmes pa se bova pogrela tudi s kakšnim kozarčkom rdečega, no, vsaj jaz se bom pogrel, vi pa kakor hočete.

Pokazali ste mi časopis, v katerem se je neko žen-ščе spravilo nad nas klošarje. No, tam so zapisane vse sorte reči, zapomnil sem si, da nas koj na začetku imenuje »mestne nesnaga«, na koncu pa »mestne smeti«. Vi pravite, naj s svojimi besedami povem, kaj mislim o vsem tem. Prepričali ste me, da bodo moje besede kot nekakšno pismo bralca, in strinjam se z vami, da če nas že zmerjajo, imamo zakonsko pravico tudi odgovoriti. No, prijateljček, na koncu pa ne pozabite, da ste me povabili na kosilo, in tudi na kakšen litrček, to se razume.

Torej: mestne smeti smo! A veste, kaj hoče ta nevedna ženska? Da bi nas pospravili z ulic! A veste, kaj to pomeni? Tudi Hitler ni maral takih, tudi on jih je pospravljal, a se je moral nazadnje pospraviti sam.

So pa take oznake zares nevarne in, dolgoročno gledano, ne škodujejo samo nam klošarjem, ki imamo radi svobodo, ampak tudi drugim meščanom, katerih del smo. Zapomnite si, tudi mi smo del mesta in mestnega življenja, brez nas bi bilo mesto siromašnejše. Ne prekinjajte me, vse bom natančno razložil, potem pa boste imeli besedo vi. In povem vam, da boste na nas klošarje gledali čisto drugače, ko vam razložim, kar vam hočem razložiti.

Mi smo ljudje, kot so drugi, kot ste na primer vi. Delavci smo, le da delamo malček drugače, manj konvencionalno, manj poštirkano, a ne?

Bom takoj razložil, kajti s svojim vprašanjem ste prišli ravno o pravem času. Konec leta je čas, ko država končuje svoj proračun za prihodnje leto, končujejo pa ga tudi podjetja in tudi posamezniki, ki jim je kaj do reda; in ga končujemo tudi klošarji. No, morda ne prav vsi, toda vsaj jaz sem tako pedanten, da si ga naredim, v glavi seveda, kaj bi s papirjem. Glava je moj računalnik in v njej hranim vse, kar spravim vanjo.

Kdo, ki hodi mimo nas, si misli, da živimo kar v tri dni, malo žicamo, pa je. Če bi bilo res tako, bi crknil prvi dan, toda glejte, klošarim že dvajset let, toliko, kolikor je stara naša država. Lahko bi mi dala kakšno medaljo, a ne? Seveda pa delam vse po načrtu in vse izhaja iz mojih potreb. No, če utegnete in ste res radovedni, kakšne so moje potrebe, pa poslušajte.

Najprej je tu seveda pijača. Klošarji smo zelo žejni, bolj žejni kot drugi. Mogoče zato, ker smo ves čas zunaj, pa nam veliko tekočine izhlapi. Pijača je naše osnovno živilo, pozimi nas greje, poleti nas hladi in vedno nas ohranja razpoložene. Ne zamerite, če vam rečem, da kakšen kozarček rdečega priporočajo celo doktorji, za ožilje in srce, pravijo. Kadar me zdravnica vpraša, koliko je te pijače, ji odvrnem, da vsaj pol litra na dan, in kdaj morda tudi litrček. No, mislim, da je z mojim odgovorom kar zadovoljna, bolj sebi kot meni pravi: Pepi, raje manj kot več! Seveda tisto o pol litrčka ni čisto res; če bi ji povedal, koliko litrčkov je v resnici, bi jo lahko še kap. Samo iz obzirnosti ji vsakokrat natrobim tisto o pol litrčka. Vam pa bom povedal čisto po resnici, ker pred vami nimam kaj skrivati. Že od nekdaj sem natančen in imam v glavi vse prešteto in zapisano. Moje telo potrebuje tri litre na dan, manj jih popijem redkokdaj, moram že biti kaj bolan, več pa tudi ne. Na obrazu vam berem, da se vam zdi veliko, pa ni. Glejte, prvi liter popijem namesto zajtrka, za dobro jutro, zbudi me in mi da vero v življenje, potem ga, sam in s prijatelji, požingam dopoldne še kakšen liter, enkrat oni pijejo mojega, drugič jaz njihovega, pa se vse izravna. Seveda smo različni, so tudi taki, ki nagnejo steklenico in jo stočijo vase do zadnje kaplje, pa že sežejo po novi. Jaz ne, ker poznam mero. Popijem in odložim, nikoli nisem pijan, ves čas pa sem dobre volje. Po prvih dveh litrih napravim pošten premor. Ko pa se mi začnejo po glavi motati temne misli, jih začenjam preganjati s tretjim litrom. Do večera, verjemite, jih spraznim natanko tri, naj jih štejem ali ne. Več ne, ker se mi preprosto upre ali pa mi postane slabo; redko jih popijem manj, če jih že manj, začenjam razmišljati, ali je z mano kaj narobe.

Žeja, vidite, je moja največja potreba, in ne samo moja, saj v vseh knjigah piše, da človeštvo brez vode ne more preživeti. No, seveda piše »vode«, kaj pa je moje vince, moj dobrovoljček kaj drugega kot voda, pobarvana voda. Prekleto malo grozdja je videlo, pa več vode in sladkorja. Toda to je najcenejše, to mi je dosegljivo, za buteljke, drage kot žafran, mi še mar ni. In poglejte, kdo pa ne pije, le da mnogi na skrivaj, jaz pa tule sredi mesta, v polnem soncu, vsem na očeh, ničesar nimam skrivati. In če se prav spomnim, ali ne piše že v *Svetem pismu* o spreminjanju vode v vino. No, vidite, že takrat, in tega je dva tisoč let, so imeli enake probleme.

Trije litri na dan, to me stane šest evrov, ja, spod dveh evrov za flašo ne dobim tega mojega poceni vinčka. Zajtrka, kot rečeno, ne potrebujem, za malico, kosilo in večerjo, kakršni že so, magari če je to samo hamburger ali pa hot dog, odštejem vsak dan enako vsoto evrov, več pa me stane postelja, kjerkoli že stoji. Tako s tridesetimi evri pridem skoz. To pomeni, da na mesec potrebujem devetsto evrov, kar se sliši veliko, ampak vprašajte ministra, ki vsak dan paradira mimo mene, koliko porabi on. In če sem prav seštel, potrošim na leto enajst tisoč evrov. To je moj letni predračun, jaz ga imam izračunanega, ali ga ima tudi banka, se sprašujem, in je vprašanje, ali ga ima izračunanega država, takšnega realnega, kot ga imam jaz. Pri meni ni nobenega luksuza, nobenih letalskih voženj, ne jaht in ne dragih avtomobilov. V tej vsoti je vse, kar potrebujem. Vidite, to so vse moje potrebe. Kako pa priti do tega denarja, to je že drugo vprašanje.

S tem pa je takole. Petdeset sem jih že imel. Kakšne pokojnine ne morem pričakovati, moje zaposlitve so bile preveč neredne, pa tudi dosti jih ni bilo, vmes pa sem bil kdaj tudi v celoti na voljo državi, saj razumete? Dragocena roba, pa jo spravijo za rešetke, da je ne bi kdo sunil! Za zdaj se me še usmilijo s socialno podporo, z dvesto evri na mesec. S temi še dihati ne bi mogel. Vse sem si izračunal. Socialna podpora pomeni dvaindvajset odstotkov vsote, ki jo potrebujem. Oseminsedemdeset odstotkov potrebnega denarja si moram priskrbeti sam. Res pa je, da v tej vsoti ni nikakršnih oblačil, te že kje nažicam, ali pri Karitas ali pri Rdečem križu, raje pri prvem, o drugem tako in tako ne preberemo nič dobrega, a ne, da? A naj še Rdeči križ podpiram, da si bodo njihovi predsedniki potem milijone delili!

In ta manjkajoči denar si pošteno prislužim na svojem delovnem mestu, prav tule, v temle parku, na tej klopci. Sem že slišal koga, ki je razlagal, da smo klošarji samo v breme družbi. In nakladajo še drugačne. Toda ali kdo pomisli, kdo vse je v breme družbi! Ali se zavedate, koliko tajnic in najrazličnejših pisarniških referentk tale hip klepeta in Bogu in ljudem čas krade! Ali se zavedate, koliko visoko izobraženih japijev tale hip popiva po bifejih! Ali kdaj pomislite, koliko zdravnikov tale hip svojim sestram pripoveduje zdravniške vice! Na tisoče je enih in drugih in tretjih. Včasih se vprašam, ali sploh kdo dela. Zase vem, da delam, vsak delavnik, nekoliko ob sobotah, ob nedeljah ne, to je Gospodov dan, tudi zame. Moram pa tudi reči, da ob nedeljah ni cvenka, ulice so prazne, tisti pa, ki gredo od maš, pustijo drobiž že v pušici.

Kdo bo rekel, kakšno pa je klošarsko delo in kakšna je korist, ki izvira iz tega dela! Tudi o tem sem razmislil in bom vse razložil. Delo je kot vsako drugo, le da je potrebno zanj nekoliko več discipline. V pisarni si lahko privoščijo, da za vsako figo flikajo ven po privatnih opravkih. Jaz si tega ne morem privoščiti. Če me ni na delovnem mestu, tudi cvenka ni. Tako delam vsak dan, od jutra do večera, v slabem in lepem vremenu, v poletni pripeki in v zimskem mrazu, povrhu pa je še tako, da slabše ko so razmere, manj je denarja. Če je prevroče, se ulice spraznijo, če je hud mraz, so spet prazne. Mene pa napade žeja ne glede na razmere, bolj ekstremne so, hujša je. In ne glede na vreme, na nizek ali visok tlak, ne glede na padavine, takšne in drugačne, ne glede na onesnaženost zraka vztrajam na svojem delovnem mestu in kažem prijazen obraz, Bog ne daj, da bi drugačnega.

Na prvi pogled je moje opravilo preprosto. Neštetokrat moram izreči vsem dobro znano vprašanje: Ali bi bilo kaj drobiža? Ne stegnem roke, to počnejo berači, jaz pa nisem berač. Tudi ne kažem lažnih zdravniških spričeval, kakor počne malopridna mladina, ne delam se invalida, ker to nisem, ne lažem, da potrebujem za sendvič, ker potrtebujem za liter, in to tudi razločno povem. Časi, ko so ljudje verjeli lažem, so dokončno minili. Danes imajo najraje resnico, naj jim je všeč ali ne. Prelahko bi bilo, če bi se vsak, ki mu predlagam mal dar, tudi odzval. V eni uri je treba velikokrat gibčno poskočiti in se postaviti pred kandidata, ki bi kaj daroval, treba se mu je prijazno nasmehniti, predlog je treba izreči z občutkom in tako, kot da ste ga nalašč sestavili samo za morebitnega darovalca, ki ga imate pred sabo. Kandidati pa se odzovejo na stotero različnih načinov. Večina stopa mimo, kot da vas ne vidi, tako počnejo zlasti moški srednjih let. Nič ne rečejo, še hitreje stopijo in gledajo nekam daleč naprej, a čutim, da razmišljajo o mojem predlogu, da se jim je zganila vest; če niso dali danes, bodo morda drugič. Zato vržem za njimi svoj »želim vam lep dan«. Tudi tedaj se ne zganejo, čeprav vem, da so dobro slišali in da imajo še slabšo vest. Z ženskami gre laže, bodisi s tistimi v zrelih letih bodisi s starejšimi. Za vsako torbico vem, koliko mi bo morebiti padlo iz nje. In če začutim, da nekaj bo, pospremim svoj predlog še z nekaj ljubeznivostmi; gospa, ki je izvlekla kovanec za en evro, si spotoma premisli in vleče iz torbice papirnat petak. Za tega pa je že vredno izreči nekaj besed prijazne zahvale, a ne? Koliko dajo? Malo, seveda, po deset, dvajset, petdeset centov, več le izjemoma, a se vsakokrat naredim, kot da sem hvaležen za še tako malenkost. Če bi ravnal drugače, ne bi bilo profesionalno. Slabše je vreme, manj dajo, največ pa pade pred prazniki, za božič na primer, tedaj se odprejo tudi najbolj zakrknjene duše. Včasih se mi znajde v dlani tudi kaj večjega. Zadnjič mi je prileten možak stisnil v roko petdesetak. Možgani so mi delali kot blisk in kot strela hitro sem se domislil in mu rekel: »Čestitam vam k pokojnini!« – »Kako pa ste vedeli!« se je vidno vznemirjen začudil. »Res je, pravkar sem dobil svojo prvo pokojnino. Dokopal sem se do nje, imejte še vi kaj od tega!« Napačno je slišal, da sem mu čestital za prvi penzjon, jaz pa prvega sploh omenil nisem. Gobčen, kakor sem, sem mu čestital še enkrat, kot da je zmagal na maratonu. Tedaj mi je hitro iztrgal bankovec, ki je bil že v moji dlani, že sem videl, kako drsi nazaj v njegovo listnico in se spraševal, kaj sem storil narobe, ko je možak z ihtivo kretnjo izvlekel stotak in mi ga stisnil. Bil sem tako iz sebe, da sem samo strmel in mu nisem uspel izreči običajne krilatice »želim vam lep dan«, ko je možak že izginjal v ulicah. Zgodi se, a le redko.

Stara generacija je v redu, ženske večidel tudi, ampak z moškimi v zrelih letih, z japiji v zlikanih temnih oblekah in belih srajcah je zelo slabo; hodijo mimo, kot da niso s tega sveta. Ves dan meljejo samo o denarju, ko pa jih vprašam za najmanjši bankovec, zijajo skozme, kot da nisem iz mesa, ali pa mi režeč se kažejo bančne kartice, češ da nimajo nič drugega pri roki. Ne bodo dolgo, takšnega življenja ne bodo zdržali.

Izračunal sem, da se na moj predlog odzove komaj vsak osemnajsti. Sedaj pa si predstavljajte, koliko ljudi moram ustaviti vsako uro, kolikokrat

poskočiti, kolikokrat izgovoriti svoj stavek, in vsakokrat tako, kot da sem ga povedal prvič. Težko delo, vam rečem. Ni vsakdo zanj. Za to se moraš roditi, potreben je talent, tako kot za vsak pošten poklic.

Povrhu se najdejo vsakršni ljudje, tudi taki, ki te ozmerjajo. Zadnjič mi je neki možak zabrusil: »Pepi, lopato in kramp v roke, pa bo zaslužek!« Sem mu rekel: »To je prenevarno orodje, so že kakšnega dotolkli z njim.«

(*Tisti možak sem bil jaz. Vesel sem, da Pepi ni pozabil mojih besed. In sem ta trenutek še bolj vesel, da je pozabil moj obraz. Op. J. K.*)

Zadnjič pa mi je nekdo čisto resno predlagal, naj bi šel z njim na neko gradbišče. Da me bo pobral naslednje jutro ob sedmih in da se bova peljala sto kilometrov daleč, tam bo dela za deset ur: beton in cegu in kamen, težko delo, nato pa da me bo pripeljal nazaj. Ponudil mi je štirideset evrov in malico. Pripomnil je, da bom en sam dan že zdržal brez pijače. Štirideset evrov, to je bilo mamljivo. Ko pa sem pomislil na deset ur težkega dela pod vročim soncem, me je navdušenje malce minilo. Lahko tistemu, ki to počne vsak dan in ima utrjene roke, jaz pa nimam prave kondicije in bi me delo preveč izčrpalo. Tisto o dnevu brez kakršnekoli pijače tudi ni zvenelo najbolj prijazno, no, saj se da, če si vajen, ampak jaz nisem vajen, to je. Ko sem še razmišljal, sem se spomnil, da bom ob desetih urah dela še dve uri na vožnji, ki si je prav nič ne želim. Dvanajst ur bi moral žrtvovati za štirideset evrov, no, za toliko ur pa ta vsota ni posebno mamljiva! Povrh vsega je tisto gradbišče nekje daleč, možakar je rekel, da sredi zelenja, a kaj, ko me zelenje prav nič ne mika, nasprotno: ubija me. Jaz sem pognal korenine sredi mesta, najbolje se počutim tu na asfaltu, kjer se lahko zazrem v mestne fasade, kjer mimo mene teče življenje v vse smeri, kjer ugledam v živo tudi znane obraze, ki jih drugi ljudje vidijo samo na televizijskih zaslonih. Če bi res moral tja, bi se počutil kot sredi Sahare ali kot visoko gori v Sibiriji ali celo na Marsu, zunaj vsega. Pomislil sem še, da bi me celodnevno delo tako zdelalo, da bom naslednji dan samo še za posteljo. Torej bi moral obljubljeno vsoto deliti z dvema dnevoma, to pa bi bilo manj, kot zaslužim tule v svojem rajonu. Tako sem se možaku zahvalil za zanimivo idejo. Morda kdaj drugič!

Res je, da sem pripravljen delati tudi deset ur skupaj, toda ne brez oddiha. Če ste me kdaj opazovali, ste lahko videli, da sem delal tričetrt ure, nato pa sem se za četrt ure usedel na klopco, da se odžejam in da poklepetam s svojim kameradom. Nikoli ne delam sam, vsaj dva sva ali pa smo trije. Večinoma nismo skupaj, razen kadar počivamo. Razporejeni smo nekaj metrov narazen, da laže prestrežemo prihajajoče iz različnih smeri. Zakaj samo dva ali trije? Kadar nas je bilo več, in vsi po vrsti smo precej družabni, smo hitro opazili, da se nas prihajajoči v širokem loku izognejo, in tako zdaj pazimo, da nas ni preveč. Seveda pa smo radi skupaj, človek se mora nekomu zaupati in tako drug drugemu razlagamo svoje življenjske zgodbe in povemo še več, kot je bilo res, tako se bolj zanimivo sliši. Te naše zgodbe če bi po njih posneli film, bi bile karte zanj razprodane za mesec vnaprej!

Jaz trdim, da je naše delo proizvodno delo, tako kot vsako drugo. Delavec proizvaja določen izdelek, recimo raje proizvod. Vidimo ga, lahko ga otipamo. Frizer ti ostriže lase, tudi to je delo, a ne, čeprav nam morda ni do ostriženih las. Profesor predava, tudi tisto njegovo predavanje je nekakšen proizvod, čeprav ga ni mogoče prijeti z rokami. No, tako nekako je tudi z mojim delom. Na prvi pogled ni nič otipljivega, razvidnega ali vrednega. Toda resnica je drugačna. Klošarji s svojim početjem pripomoremo k večji družabnosti mesta, oživljamo ga. Ali si lahko predstavljate, kako mrtev bi bil tale park, če nas ne bilo tu v petek in svetek. Čista sivina, takšna, kot je prevladovala prej, pod socializmom. Mimo hiteči uradniki, delavci v kombinezonih, gospodinje s cekarji in tako dalje. Mi pa dajemo vtis, da se nekaj dogaja, parku dajemo pomen. Veliko vlogo igra tudi, kako naj rečem, naša stalnost, naša pripravljenost. Na voljo smo vsak dan, vsako uro, mimogrede: zdravniki si dajo takšno dežurstvo dobro plačati. Večina ne zmore živeti sama, ljudje morajo imeti občutek, da so sredi množice, da so del nečesa velikega, ta vtis pa jim dajemo prav mi. Druga stvar je, da nekateri hlepijo po družabnosti prav z nami. Stara mamca, ki nikoli ne gre mimo, ne da bi mi stisnila vsaj en evro, mi je zaupala, da so besede, ki jih spregovori z mano, skoraj edine besede, ki jih sliši tisti dan. Verjemite mi ali pa ne, toda jaz se še posebej potrudim in jo povprašam po zdravju in rečem za povrh še kakšno o vremenu in se zasmejem še bolj prijazno kot sicer. Tretja stvar je, da si ljudje, ki mi podarijo kakšen evro, olajšajo vest. Dober občutek imajo, ker so darovali, počutijo se nekako očiščene, lahkotnejše, zadovoljni so sami s sabo. To preberem že iz njihove hoje, vidim jih, kako jih odnese kot veter. Četrta stvar je, da se nekateri z darom preprosto znebijo težkega kovanega drobiža, ki jim trga

žepe. Peta stvar je, da smo klošarji s svojo stalnostjo (ne begamo po mestu, ne divjamo po ulicah, ampak se zadržujemo vedno v enem in istem rajonu, ki ga dobro poznamo) pravzaprav nekakšni varnostniki, na katere se je mogoče zanesti. Kamere pred bankami in trgovinami morda posnamejo roparje, toda mi jih vidimo bežati, mi jih znamo opisati, mi vemo, kam so jih nesle noge. Mi, ki se zadržujemo tu vsak dan, poznamo praktično vse meščane in razpoznamo sumljive med njimi, začutimo, kdaj ima kdo slab namen. Druga stvar je, ali smo pripravljeni tudi kaj povedati. Toda če bi bila policija pametna in če bi bil pri pameti tudi notranji minister, potem bi nam vsem dajali plače za tisto, kar lahko vidimo in kar tudi v resnici vidimo in prepoznamo. Toda ali ste že kdaj slišali, da bi bila policija pametna! Glejte, če to ni proizvodno delo! Seveda je, samo da je malček drugačno in da je na prostovoljni bazi in da nimamo uniform in da ne dobivamo državnih odlikovanj in ničesar drugega ne. No, res pa je, da tudi dohodnine ne plačujemo. Samo tega bi se manjkalo!

Še ene stvari sem se spomnil. Ko nas vidite klošarje, ki smo miroljubni ljudje in nikomur nočemo nič hudega, postavati na ulicah in trgih in v parkih, je to tudi živ dokaz demokratične družbe. Mi vsak dan in vsako uro znova zgolj z dežurstvom na javnih prostorih dokazujemo, da ne živimo več v socializmu, ampak v sodobni evropski državi. A veste, kako pomembno je to zlasti v očeh tujcev, ki jih je v našem mestu iz dneva v dan več! Brez klošarjev ni Evrope, vam rečem.

In še to, po nas, po našem prizadevanju, po klošarski bíti, če mi dovolite izraziti se v filozofskem jeziku (kajti klošarji, slišite, vendarle nismo tako neizobraženi, kot bi nekateri radi), je kar precej povpraševanja. Zadnjikrat je k meni pristopil nekdo, ki se je predstavil kot filmski režiser. Rekel je, da bo zapisal mojo življenjsko zgodbo in da bo morebiti iz nje naredil film. Pripovedoval naj bi mu jo kakšne tri ure. Ponudil mi je pet evrov za vsako uro in še pijačo. No, nisem neumen, da bi se prodajal za petnajst evrov. Lepo pošteno sem ga vprašal, koliko bo zaslužil z mojim filmom. Rekel je, da najbrž nič, ker mu ne bodo omogočili, da bi ga posnel in bo ostalo le pri zapisani zgodbi. A mislite, da sem mu verjel! Nato sem malo pomislil in postavil svojo ceno: Pet tisoč evrov, pa je zgodba vaša! Zasmejal se je in rekel, da ne bo šlo. Petnajst evrov za filmsko zgodbo, s katero bo filmar zaslužil dvajset, trideset tisoč evrov! Takoj sem videl, da me hoče samo izkoristiti. Pa jo imam, zgodbo, in še zelo dobro, a je ne dam za petnajst evrov, saj nisem neumen.

Kmalu potem je pridivjala mimo televizijska ekipa in že so me snemali in spraševali. Ali je šel kdaj tod mimo župan in ali mi je kaj dal? Hotel sem jih že odsloviti, ko sem se spomnil, da mi televizijska reklama ne more škoditi. Tako sem se zasmejal in rekel: Dal! Koliko pa? Kovanec za pet centov! sem se zarežal. Škrt je! Začutil sem, da sem se dobro odrezal. Še dva tedna zatem so me ogovarjali ljudje in mi razlagali, kako so se smejali, ko so me videli na televiziji. Dobro se jim je zdelo, da sem si ga privoščil. V štirinajstih dneh sem zaslužil toliko kot prej v dveh mesecih. In nihče me ni vprašal, ali sem res nagovoril župana, tako se mi ni bilo treba lagati, da sem ga, če ga pa nisem. Ne vem, kje so ljudje s pametjo, župani se menda ne sprehajajo po ulicah, ampak jih prevažajo z limuzinami, če pa se že, se jim od spredaj in od zadaj popajo lizuni, da ne prideš zraven!

(*To, da ima televizijska slika veliko moč, je res. Tisti posnetek Pepija sem videl tudi sam, in to je bil tudi vzrok, da sem se ga zdaj namenil povprašati kaj več. Op. J. K.*)

Župani se res ne zanimajo za nas, se pa zato zanimajo za nas številni časopisi. Zlasti mlade novinarke. Kar naprej nas nekaj sprašujejo in vrtajo v nas. Zadnjič sem bral reportažo o kolegu Tončiju. Česa vsega ni natvezil! Domišljijo pa ima, to je res. Solze so mi prišle v oči, ko sem prebiral tisto; klošarsko življenje je bilo popisano tako lepo, da bi se mi stožilo po njem, če ga sam ne bi doživljal vsak dan znova. Razmišljal sem, da mora prebiranje takih zgodb bralcem dobro deti, zato jih lahko beremo tako pogosto. In kako bi bilo mogoče napisati takšne zgodbe, vas vprašam, če ne bi bilo nas klošarjev. Pravim, da bi si nas morali izmisliti, če nas ne bi bilo. Vsaka zdrava družba potrebuje tudi klošarje. Tako moram na koncu reči, da sicer ni lepo, kar je napisala tista ženščina v članku, ki ste mi ga pokazali, namreč o mestni nesnagi, ampak kako že pravi pregovor: da ena lastovka še ne prinese pomladi. No, saj tista ni ravno lastovka, je bolj črna vrana; če mene vprašate: v zid naj se zaleti! Veste, kaj vam povem: o nesnagi piše tisti, ki je sam nesnažen. Naj se črna vrana pogleda v ogledalo. In kaj bo zagledala: da nobene v deželi ni bolj črne, kot je sama. Ha ha! Zdaj bo pa zadosti. Čutim, kako se mi je posušilo grlo. Zdaj je čas za najin honorar, za katerega sva se zmenila. Čas je, da se odžejava. Litrček na mizo, lahko pa tudi na klopco, bo prav tako steklo!

Zadnji parizar

France Pibernik

Zlata doba vozarjev, ko so najimenitnejši prevažali blago med Dunajem in Trstom vse do prihoda vlaka v naše kraje, je bila v mojem času, torej v desetletju pred drugo svetovno vojno, samo še legenda in jo zdaj lahko podoživljamo v imenitni pripovedi pisatelja Janeza Jalna. V trilogiji Vozarji: Ovčar Marko, Tri zaobljube in Spodkopana cesta je popisal vzpon in padec uspešne Podlipnikove družine, postavljene v slikovito gorenjsko okolje in zajeto v čas od srede XVIII. do srede XIX. stoletja. O pregovorni družbeni veljavnosti vozarjev pojejo celo znane ljudje pesmi o furmanih, na primer »Lepših fantov na svetu ni, kot so dolenjski furmani«.

Vozarstva z vpeljavo vlaka tudi po postavitvi gorenjske železnice seveda še ni bilo konec, le zmanjševal se je njegov delež v cestnem prometu, še posebej pa zmanjšal po naraščanju avtomobilskega prometa v začetku XX. stoletja, saj so prevoz večine tovora začeli prevzemati tovornjaki. V mojem času so že drveli po peščenih cestah in dvigali oblake prahu, enkrat na dan je iz Kranja mimo Komende in Vodic v Ljubljano vozil tudi avtobus zasebnega prevoznika. V komendski fari so med premožnejšimi premogli osebni avtomobil trije ali štirje.

Spominjam se, kako sta pod sosedovim toplarjem rjavela dva nekdaj sijajna parizarja. Naš sosed Slevc se je v našo vas priselil s Spodnjega Brnika in s seboj pripeljal par močnih vrancev. Ob polgruntarski kmetiji je mislil nadaljevati z vozarjenjem, a se je kmalu izkazalo, da pravega dela zanj ni. Parizarja, ki sta spočetka ponosno stala sredi dvorišča, je sosed moral zvleči pod toplar in ju prepustiti zgodovini. Takih težkih voz namreč nihče ni mogel več uporabljati za vsakdanja kmečka opravila.

Saj ni bil edini v vasi. Nekaj podobnega se je dogajalo tudi s Pustnikom. Tudi on je moral dva težka parizarja pospraviti pod napušč kozolca, saj je obupal nad zaslužkom od vozarjenja. Za te parizarje smo se poslej zanimali samo mi otroci, ki smo se radi zadrževali okrog toplarjev in kozolcev, se šli skrivalnice ali se spopadali kot Indijanci in razbojniki. Vedno sem občudoval težka široka kolesa parizarjev, njihovo posebno okovanost, poleg tega pa so bili vsi leseni deli lepo pobarvani temno zeleno ali morsko modro, kar pri naših navadnih vozovih ni bilo v navadi. In tisti, nekdaj tako imenitni parizarji, so poslej ostajali pozabljeni, dokler jih nista dodelali trohnoba in rja.

Pri nas doma na kmetiji smo za vsakdanja kmečka opravila imeli štiri vozove. Bili so različno veliki in vsak izmed njih je rabil za povsem določene namene. Lahki voz, ki je moral biti ob nakupu namenjen prazničnim priložnostim, je bil ob mojem času že brez zunanjega leska, uporabljali pa smo ga za vožnje v mlekarno in v mlin. Vedno je bil vanj vprežen samo en konj, saj je šlo za lahke prevoze, sicer pa bi posebne vzmeti, ki so bile značilno usločene, tako ali tako ne zdržale kakšne večje tege.

Najpogosteje je bil v rabi voz s hrbtišči. Z njim smo opravljali vsa poljska opravila. Oče je nanj naložil drevo in kolca, dodal še brano, in že smo zapregli oba rjavca. Ustavili smo se na ozarah, počasi razložili orodje, naravnali drevo v plužna kolca,

vpregli konja in lemež je zarezal v brazdo. Ta voz je bil najpogosteje vpet v naše delo. Rabili smo ga za prevoz gnoja, zelene krme, jesenskih plodov, zlasti pese in repe.

Tretji voz je bil nekoliko težji, tudi daljši in opremljen z lestvami za prevoz suhega sena, saj je nanj bilo mogoče naložiti v precejšno višino in ga nato povezati z žrdjo. To so bile posebne spretnosti nakladanja z večjimi lesenimi vilami, pri nakladanju pa je na vozu pomagal tisti, ki je sproti tlačil seno in hkrati pomagal, da je nakladanje teklo sistematično, da so bili posamezne klaje sena med seboj lepo povezane in so vzdrževale tudi lepo zunanjo obliko. To se je najočitneje pokazalo ob koncu, ko smo voz obgrabili in mu dali dokončno kvadrasto obliko. Nakladanje sena je bilo po svoje zelo naporno, ker je praviloma potekalo v hudi vročini, bili pa smo ob koncu veseli, da je bilo seno lepo suho in potem spravljeno na podstrešju.

Ta voz smo ob mlačvi uporabljali, ker se je nanj dalo iz kozolca naložiti največ suhega snopja, v jeseni, ko smo po razorih pobirali krompir, pa je bil najprikladnejši, ker ga je oče opremil z visokimi platišči in tudi na obeh koncih ogradil, tako da smo lahko stresali polne korbce, cajne in cambahe krompirja vse do vrha. Ko se je voz ustavil na domačem dvorišču pred okencem v klet, je bilo treba samo dvigniti notranjo stran platišča, in že se je krompir vsul po tleh in naprej v klet.

Najimenitnejši pa je bil četrti voz, pravi parizar s širokimi kolesi in modrozeleno pobarvan, pravi ponos urejenega grunta. Tega smo uporabljali zelo poredko, največ za prevoz lesa, hlodov, še posebej pa za prevoz velikega, dobra dva metra visokega soda za gnojnico. Na voz je bilo treba najprej položiti dva močna vzdolžna legnarja, ju vsaj pred prvimi ročicami zvezati in potem nanju navaliti podolgovati sod. Še vedno imam v nosu rezki vonj gnojnice, ko smo s posebno ročno črpalko polnili sod, ki je potem romal na bližnji travnik.

Tudi našega parizarja že zdavnaj ni več. In tudi naših dveh rjavcev ni več. Ko je privozil na dvorišče prvi traktor, je počasi odpadalo vse, kar sta opravljala konja. Lahki voz smo odprodali, zamenjal ga je prvi avto, vozove so zamenjale različne prikolice. Naš zadnji parizar, pravzaprav samo oba konca s kolesi, pa je še lep čas sameval ob zunanjem stebru nadstreška in še sam ne vem, kdaj je umanjkal, umanjkal za vedno.

Ivan Žigart

Srečanje

(Pol stoletja po smrti Frana Saleškega Finžgarja)

Temni opečni oboki (nekoč so bili prebeljeni), mize, ki so podobno razvrščene kot nekdaj, v zraku še vedno lebdi tisti znani vonj po juhah, krompirju in ajdovih žgancih – vse to mi je v trenutku, ko sem sedel za mizo v Ljudski kuhinji in čakal na kosilo, izbrskalo iz spomina nekdanje, skoraj pozabljene študentske čase … Kakor vonj in okus po proustovski magdalenici … Sicer pa, saj me že dolgo ni bilo tukaj. Kar nekaj let.

Neka čudna otožnost me spreletava, spomini, mili in blagi, me kar preplavljajo in niti sam se dodobra ne zavedam, ko malo zatem že zablodim po mestnih ulicah. Zavijem mimo glasbene šole, mimo mirno zročih bronastih glasbenikov. Klavir nekje tam zgoraj hrepeneče igra. Kot nekoč. In spet stopam dalje. Za bežen trenutek se zazrem na našo nekdanjo fakulteto. Zdi se mi, kot da na njenem stopnišču znova zagledam nerazdružno štiriperesno deteljico: živahnega Pipina, resnobnega Kopitarja, otroško zaupljivega Vraza in sebe, Cojza. (Eh, ta naša študentska imena, ki smo si jih nadeli še kot bruci in so se nas kar prijela, tako da so nas vsi tudi tako klicali; marsikdo sploh ni vedel, kako nam je v resnici ime.)

In noga se mi samodejno prestopi in že si utira korak po znanih, nekdaj dobro uhojenih poteh. Kaj kmalu se znajdem onkraj Emonskega zidu, tam v daljavi kipita med drevjem zvonika trnovske cerkve, še malo dalje pa že pešačim ob Gradaščici.

Nenadoma nisem več sam. Ob sebi zaslišim Pipinov veseli glas. Korakava kot že tolikokrat doslej, živahno se pomenkujoč ali žvižgajoč kakšno pesem, ko me prijatelj nenadoma potegne za rokav in skoraj zašepeče:

»Poglej, kdo prihaja.«

Pozorno se zazrem v starca, ki od daleč stopa proti nama.

»Kdo neki pa je to?«

»Kaj ga ne poznaš?« se začudi. »Malo natančneje poglej!«

Ko mu odkimam, še malo skrivnostno pomolči in me preseneti z odgovorom: »Saj to je Finžgar vendar.«

»Finžgar?« kar ne morem verjeti. »Pisatelj in duhovnik?«

Starec se nama vedno bolj približuje. S palico si pomaga pri hoji in se zamišljeno ozira na cesto pred seboj. Ves je v črnem dolgem plašču in klobuku.

Očitno tudi on naju pogleduje, saj je zagotovo opazil najine radovedne poglede.

Kar cela večnost se mi zdi, da traja ta trenutek, ko me kakor iz sanj prebudi njegov odločni glas, ko se obrne proti nama.

»Dober dan,« nama zaželi kar se da prijazno.

Od osuplosti šele čez hip utegneva odzdraviti.

Molče korakava dalje, očitno vsak zatopljen v svoje misli.

In nenadoma mi spomin osvetli posebno svetal žarek, da kar oživi moj otroški svet pred menoj. Spet sem v naši kuhinji. Sedimo za mizo: oče, mati, sestra in jaz, babica in dedek pa ob peči, v kateri polglasno prasketa in gode kakor veter tam zunaj za oknom, ki že ves dan siplje drobne snežinke po našem sadovnjaku, po golem vejevju, da je že vse puhasto belo. Mehka čarobnost zimskega večera.

Na mizi brli petrolejka in riše naše spačene sence po stenah in stropu, oče pa si počasi natakne očala,

spoštljivo vzame v roke knjigo z rdečimi platnicami, kjer se beli napis: F. S. Finžgar, Pod svobodnim soncem.

Njegov glas zveni sedaj povsem drugače, bolj slovesno, ko da s svojim branjem opravlja skrivnostni obred. Pa tudi v prostoru samem je tako tiho kot v cerkvi, da bi lahko slišal, kako tam zunaj sedajo snežinke na čipkasto pokrajino.

Očetove besede pa kakor da so čarale neko posebno lepoto, nekaj, kar se ti zaje globoko v dušo, da zamaknjeno strmiš predse in v duhu gledaš pradavne ljudi iz daljnih krajev. Na koncu pa si vsi olajšano oddahnemo, ko oče prebere še zadnje vrstice: »… so napolnjeni z Iztokovim duhom živeli v bratski slogi in uživali slavo pod svobodnim soncem.«

In še kar naprej molčimo. In svet je neskončno lep. In v tistih večerih vzljubim čarni svet besede.

Finžgarja še večkrat poslej – navadno skoraj ob istem času – srečujeva na cesti, ko se vračava s predavanj. Vedno nama odzdravlja enako prijazno. Najbrž naju že pozna, si domišljava.

Nekega dne pa ga ni več na spregled. Zaman se ozirava po cesti naprej in nazaj in upirava poglede v njegovo hišo. A ga nekega dne le spet ugledava, kako sedi pri oknu. Menda nekaj bere.

Pa me Pipin nekega dne povpraša:

»Kaj misliš, če bi ga šla obiskat? Saj bi naju zagotovo sprejel na kratek pogovor.« In se odločiva. Pipin stopa po stopnicah do vhodnih vrat, jaz nekoliko zaostajam.

V hiši pozvoni. Malo počakava, ko zaslišiva drsajoče korake in kako nekdo odklepa vrata. Med podboji se pojavi starejša ženska.

Ujamem besede, da je gospod bolan in da žal ne more sprejemati obiskov.

In maj je bliskoma prešel in nekega jutra smo zvedeli: umrl je pisatelj Finžgar … [1]

In Gradaščica še vedno žubori in listje na brezah enako nežno zeleni. Kakor takrat.

In stopim po mostičku čez rečico. Korak se mi kar sam usmerja. Niti prav se ne zavedam, da sem zavil tja, kamor sem hodil dneve in dneve. Še stojijo znana pročelja, le drevesa ob poti so se pognala više proti nebu. Kdo ve, pomislim, če je tudi tam na obrobju mesta tako, kakor je bilo pred leti: prijetna hiška z lepim vrtom in sadnimi drevesi. Največ je bilo sliv med njimi. Tako sva jeseni gospodinji s Pipinom kuhala žganje. Ženska je vedno nosila črna očala, vedno z berglama ob bokih. Kar priklenjena je bila na hišo. Zato sva ji midva prinašala stvari iz trgovine, spomladi urejala vrt in sploh skrbela za vse. Čez cesto je bil velik travnik in kozolec na njem. Tam smo ob toplih večerih posedali in kramljali.

Še malo. V naslednji ulici je treba zaviti na levo. Tam bom najprej zagledal kozolec.

Pa ga ni. Čisto drug svet se odpre pred menoj. Kjer je zelenel travnik, stojijo mrki stanovanjski bloki. Kjer bi naj bila hiša, je videti zasajeno okrasno grmičevje. In malo dalje – tam, kjer je bila uta – se košati na široko razčeperjena hiša. Gosposka, v temnem lesu, z velikimi okni, pred hišo se blesti bela limuzina …

Za hip zatisnem oči, ker kar ne morem verjeti. Počutim se izgubljen, kot da sem zašel v povsem neznan svet, pa z malo upanja spet odprem oči, da bi vendarle zagledal nekdanjo znano podobo. A je ni več. Ne opazim najmanjše stvari, ki bi lahko spominjala na preteklost. Le hladna tujka ždi med zelenjem, kar me navdaja z grenkobo.

Obrnem se in počasi stopam po poti nazaj.

1 Fran Saleški Finžgar je umrl 2. junija 1962

Vino z Visa

Saša Martelanc

V poznih osemdesetih letih prejšnjega stoletja so bili teleprinterji še vedno edini vir mednarodnih novic tudi v našem uredništvu slovenskih poročil na tržaški radijski postaji. Kakih pet jih je bilo nameščenih v posebni sobici nedaleč od glavne delovne sobe. Na poseben način so dajali ritem našemu delu in zbujali svojevrsten dražeč občutek, da se vsak hip lahko zgodi karkoli po svetu in bomo mi to takoj zvedeli.

Bili smo naročeni na glavne agencije in tudi na Tanjug, od koder so v srbohrvaščini pritekale novice iz sosednje države. Vedno pozorneje smo se zaustavljali ob tistem stroju, saj so bile v zraku nejasne napovedi čudnega razpletanja dogodkov. Pa so bile novice tudi take, da si se sklonil nadnje s posebnim čustvom.

»Danilo!«

Prijatelj in kolega iz popoldanske izmene je pravšnji za uslugo, ki jo bom zdaj potreboval.

»Poslušaj, jaz imam narejeno že skoraj vse, le Bližnji vzhod je še brez libanonskega incidenta. Mi ga lahko dopolniš ti?«

»Kaj pa se je zgodilo?«

»V Ljubljani je umrl moj davni gimnazijski profesor. Vsaj kratko novičko bi mu rad posvetil.«

»Kdo je bil?«

»Pavel Kunaver, geograf, astronom, planinec in speleolog, prijatelj zgodnjega skavtizma, pisec znanstvenih in mladinskih poljudnih knjig. Moj profesor zemljepisa v tretji, ko me je na mali maturi najprej vrgel in takoj tudi ... pobral. V nekaj urah.«

»O tem mi boš še kaj povedal. No, le napiši in pazi, manjka samo še petintrideset minut.!

. . .

Tistega jutra v zgodnjem poletju 1948 sem prihajal v šolo po isti poti kot vsak dan: s kolodvora po Miklošičevi, potem mimo sodnije in Figovca skozi park za neko visoko svetlo stavbo, o kateri so šle čudno govorice, pa potem po Tomanovi do vhoda v mogočno poslopje klasične gimnazije, tedaj še neukinjene priče resnobnega, urejenega časa in spodbudno zoreče slovenske duhovne omike v njem.

Pot je bila taka kot vedno, razpoloženje pa ne. Tistega dopoldneva me je čakalo še zadnje poglavje male mature, vseh dvomov in bojazni polno poglavje, imenovano zemljepis. Krasen, priljubljen predmet, pri katerem smo še leto prej stali pred nemimi zemljevidi ter z naraščajočim znanjem in ponosom prepoznavali reke, jezera in gorovja Evrope in Azije. Ali pa smo z užitkom izpolnili profesorjev poziv: »Vkrcali smo se na ladjo v Londonu in smo namenjeni v Avstralijo; naštej vse prelive, ožine in prekope, ki jih bomo srečevali med plovbo!« Zlati časi severnih

širin in vzhodnih dolžin, ljubezniva srečevanja z vrhovi, dolinami, s soteskami in planjavami slovenskega sveta, ki smo ga nekaj lahko gledali kar z Gradu, če je bilo vreme tako, kot ga potrebujeta daljnogled in ljubezen.

Zdaj pa, v tretji: pusto in zamotano naštevanje energetskih virov, rudnega bogastva, poljedelskih značilnosti, obmorskega gospodarjenja in kar je še takih za življenje potrebnih, za učenje in spomin pa tako zoprnih zadev! In to niti ne v domači bližini, ampak daleč vse tam doli in na vzhodu, od Slavonije do Hercegovine, od Bosne do Bačke in Srema, od Vojvodine pa preko srbskih širjav, Kosmeta, Sandžaka in Črne gore vse do makedonskih odročnih prostranosti.

»Kdor ne bo natančno poznal naše domovine, ga bom na maturi vrgel brez usmiljenja,« je grmel profesor Kunaver izza debelih očal, z nekoliko odmaknjenim pogledom, vedno v črni halji in s hitrim drsajočim korakom človeka, ki mu je čas dragocen, ker opravlja in ljubi veliko stvari. Sicer je bil prijazen in zelo zanimiv, meni drag tudi zaradi svoje očarljive knjige *Potovanje v vesolje*, ki sem jo požiral še pred vstopom v gimnazijo. Toda njegovo grožnjo je bilo treba za vsak primer jemati resno.

»Pripovedujte nam vse, kar veste o presihajočih jezerih.«

Sedim v svoji klopi in z vsemi še neizprašanimi kandidati napeto sledim dogajanju pred tablo, pred komisijo, pred predmetnim zasliševalcem v črni halji. Sem slišal prav? Saj to vprašanje ni tako hudo, nanj bi kar znal odgovoriti. Začenja se rahlo, čisto rahlo prebujati up, da mogoče le ne pridejo na vrsto tiste strahote iz »naše domovine.« Zavidam in privoščim prijatelju Petru Pavšiču iz Slap, dragemu sopotniku na večletnih vožnjah z vlakom od Polja do Ljubljane, mimo Most, kjer smo včasih čakali dolenjca, včasih pa je bil hitrejši naš vlak iz zasavske smeri. Peter zna, vidno mu je steklo. Izdelal bo.

»Kopitar Tatjana!«

Vstane iz prve klopi ob vratih, prav pod razrednim stenčasom s parolami novega časa. Prijetna sošolka, ena najboljših v razredu. Vedno je znala vse, tudi danes odgovarja v veselje sebi in profesorju z grozečimi sankcijami. Našteje vse pritoke Save in Donave, vodna pot jo vodi še do Vardarja, mimogrede ve tudi za nasade granatovcev ob njegovih bregovih.

Upanje, da mogoče zares ne bo tako hudo, se stopnjuje in strah popušča. Začenja pa se nova bojazen: kaj pa, če bodo vsa »ugodna« vprašanja izčrpana, preden pridem na vrsto, in se bodo začela tista strašna rudna bogastva tam daleč? Napeto čakam, kaj se bo dogajalo z naslednjim kandidatom.

Kandidatka je. Bogomila iz četrte klopi, hči profesorja zgodovine, ki je nekaj časa poučeval tudi v našem razredu in je moral biti do hčerke vidno in opazno strog, da bi kdo ne slutil kake domače protekcije. Pa je bila tista očetova skrb odveč, saj je Bogomila dobro znala tudi pri drugih predmetih. Bila je drobna deklica z velikimi vprašujočimi očmi in milim nasmehom. Nekoč, ko sem bil poklican k tabli, mi je, ko sem šel mimo njene klopi, zašepetala: »Samo še dve minuti!« Ta napoved skorajšnjega odrešilnega zvonca se mi je zazdela kot drobcen izraz simpatije, ki sem jo vračal, ne da bi seveda pri tem zatajil svojo pravo ljubezen, Helenco iz domače vasi, ki sicer za moje globoko čustvo najbrž sploh ni vedela ...

Ura počasi teče, pred katedrom se vrstijo drug za drugim. Zdaj imajo komisarji v paci Pegana; nisem gotov, ali je bil Vlado, ker smo se mnogi ogovarjali samo s priimki. Prav dobro pa se spominjam, kako sem mu leto prej prodal strojček za šiljenje: ni bil navaden šilček, bil je zares skoraj strojček z vgrajeno brivsko žiletko in regulatorjem za vse debeline svinčnikov: čudo, ki sem si ga z velikansko težavo izprosil od starejšega bratranca v Trstu. Prodal sem tisto bajno napravo za sramotno nizko ceno desetih dinarjev, in Pegan seveda ni bil tako neumen, da bi se odrekel več kot ugodni kupčiji. Vsoto sem nujno, zares nujno potreboval, ker sem v izložbi nedaleč od Filharmonije zagledal serijo armenskih znamk, tako čudne šesterokotne oblike, da me je filatelistična strast docela zaslepila in omamila. Ne spominjam se, ali je Pegan izdelal; mislim, da mu prav gladko ni šlo, pa mu vseeno ne bi privoščil težav, čeprav me je sramotni finančni posel še vedno pekel.

Medtem se proces pred tablo nadaljuje. Na zaslišanje je pozvan Lotar, to je bilo pa ime, pisal se je drugače. Ta si je v mojem spominu postavil pravi spomenik izvirnega »nakuhanja.« Sedel je pred menoj, v enaki trisedežni klopi kot je bila naša, ki pa je bila nižja in manjša. Določili so jo bili nam trem dolginom, ki smo z odrivom od tal s koleni lahko tisto klop pridvignili. Na znak *Gremo!* smo vsi trije hkrati dvignili klop s sedeži vred tudi za deset in več centimetrov ter pri tem zabavno »plavali« nad podom. To smo radi počenjali pogosto, zlasti če je profesor ruščine daleč tam za katedrom nekoliko zadremal – kot smo krivično ocenjevali tisto dobrodušno zamišljenost. Nekega dne pa je Lotar prav v takem trenutku našega lebdenja v zraku naglo zgrabil svoje močno ravnilo in ga kot zagozdo zasadil med svojo in našo klopjo, da smo

obstali v višini in nismo mogli več »dol.« Na tiho smo grozili Lotarju s hudimi obračunavanji v odmoru, on pa ni popustil in smo bili v tisti umetni višini najmanj deset minut. Ko je opazil, da je naša pozornost popustila, je nenadoma z naglo in močno kretnjo ravnilo izrul – in vsi trije smo s klopjo vred zgrmeli na pod, s takim hrupom, da se je razred kar stresel, profesor pa je pridrvel na kraj incidenta s hitrostjo nekoga, ki prav gotovo ni dremal. Oštheti smo bili mi trije, Lotar je bil seveda nedolžen kot jagnje. Ravnilo pa se mu je vendarle malo nalomilo – vsaj to!

Bliža se moj trenutek, saj vidim, da gre zdaj nenadoma po abecednem zaporedju. Pred izpitno komisijo stoji Jan Makarovič: na razrednem seznamu je tik pred menoj in kadarkoli sem zaslišal njegov priimek, sem vedel, da bom naslednji jaz. Jan je miren, nekoliko kratkoviden prijazen fant, ki se mu je govorica včasih rahlo zataknila, pa se je spet hitro zbral in vedno dobro obvladal snov. Sošolci smo ga spoštovali, kar v takih mladih skupnostih ni tako zelo običajno.

Tako.

Tukaj sem in čakam, kaj bo. Vprašanje, ki mi je namenjeno izza katedra, je sicer mirno, po vsebini pa katastrofalno. Doleti me prav rudno bogastvo Jugoslavije in še posebej Bosne.

Tišina. Nemi kip. Nič. Polom.

Profesor potrpežljivo čaka, da se vsaj kaj malega odtaja v meni. S kakim stranskim podvprašanjem me skuša pripraviti vsaj do minimalnega odgovora. Pa ne gre. Otrpla, obupna tišina je vse, kar premorem.

»Žal mi je, se bomo pač videli jeseni.«

To je bilo izgovorjeno mirno, čisto nič ni spominjalo na grožnje iz časa med šolskim letom. Kvečjemu je imelo v sebi senco obžalovanja. A bilo je izgovorjeno. Medlo sem pozdravil in odšel. Ko sem za seboj zaprl vrata, sem se na praznem hodniku najprej naslonil na zid. Ne vem, ali sem sploh kaj mislil. Potem sem se le zbral in počasi, počasi odšel proti stopnicam.

Vtem pa se razredna vrata naglo odprejo, nekdo pride ven in vrata zapre za seboj. Niti ozrem se ne, slišim le hitre, drsajoče korake, ki se mi naglo približujejo. Zatem zaslišim svoje ime in, ko se ozrem, je že pri meni. Profesor Kunaver.

»Čujte, pridite popoldne ob treh spet sem! Pa malo si oglejte jadranske otoke!« Tako reče, se obrne ter naglo oddrsa spet v razred, kjer se je zadnji dan naše male mature začel polagoma iztekati.

Obstal sem, nem kot maloprej, pa seveda iz čisto drugih razlogov. Če rečem, da sem mislil, da sanjam, bi bilo to še malo. Ko sem le dojel, kaj mi je bilo izrečeno, ne – darovano, me je zajelo dvojno, globoko čustvo veselja in hvaležnosti. Spuščal sem se po stopnicah naše mogočne klasične gimnazije, odprl sem vrata, ki bi v kaki katedrali ne mogla biti veličastnejša, in se znašel na cesti v Tivoli, sončni, bujno vabljivi v tisti zeleni polmrak. Nekam sem sedel, pod enega tistih kostanjev, kjer smo jeseni nabirali liste za predloge pri risanju s profesorjem Sajovicem. Kar naprej so se mi vrtele po glavi tiste čarobne besede: »Pridite ob treh ...«

Potem pa sem ugibal: le kaj je pripravilo profesorja do tako nenavadne, zame tako odrešilne odločitve? Protekcija gotovo ni bila posredi, mojih staršev Kunaver še poznal ni. Jaz se mu tudi nisem dobrikal. Samo eno je bilo mogoče: da se me je zapomnil od drugih predmetov, ki so mi šli pri tisti maturi še kar dovolj gladko od rok. Mogoče sem tudi pri njegovem predmetu med letom vendarle dal od sebe kaj več kot oni grozljivi molk ob rudnem bogastvu. Morda mu je bilo celo žal za vprašanje, ki objektivno ni bilo lahko, pa ga ni mogel umakniti.

Sedel sem pod kostanjem in čudna sreča me je oblivala. Zazvonilo je, oglasil se je signal ob železniški zapornici tam blizu, pa sem se spomnil na staro šalo, ko smo kdaj v glavnem odmoru lahko zapustili šolsko poslopje ter ob progi čakali, da mimo pripelje vlak. Ko se je zapornica začela spet dvigati, je že kdo hitro in spretno pograbil kapo najbližjega sošolca, jo zataknil vrh droga in potem ob bučnem smehu nagajivega tropa sprejemal čestitke vseh – in brce enega samega ...

Danes sem bil sam. Kmalu je mimo privozil vlak, menda je bil tržačan. To me je spomnilo, da mi je bila za počitniški čas obljubljena vožnja s prav takim vlakom, k sorodnikom do mesta ob morju, če ne bo zapleta s potnimi listinami in vizumi na angleškem konzulatu, konzulatu soupraviteljev cone A Svobodnega tržaškega ozemlja.

Jesenski popravni izpit bi tako potovanje seveda preprečil. Zdaj pa take ovire, vsaj šolske, ne bo.

Saj grem na izpit že danes, ob treh popoldne, kmalu po malici, ki sem jo za vsak primer prinesel od doma.

Čudno – še pomislil nisem, da me vendarle čaka izpit. Ampak vedel sem, kaj me bo dobri profesor vprašal, in snov sem obvladal. Ne bom si šel ogledovat jadranskih otokov, niti za kontrolo ne. Naj bo vseeno nekaj tveganja, že iz drobnega ponosa, da moje znanje ne bo zmetano skupaj zaradi miloščine.

Ob treh popoldne sem potrkal na vrata svojega razreda in vstopil. V prazni gromni sobi sta pri katedru sedela člana »moje« komisije: ob profesorju v črni halji še moj profesor kemije inženir Karel Dobovišek, zelo prijljubljen med dijaštvom tudi zaradi vesele narave. Bila sta vidno dobro razpoložena, danes bi za nazaj posumil, da sta si bila prijatelja in da sta morda celo skupaj kje kósila.

Predsednik komisije je nekaj dobrodušno mrmral o tem, da bi bilo treba glede mojega znanja še kaj preveriti, tajnik te iste komisije pa je gledal nekam skozi okno; morda se ni hotel srečati s pogledom predsedujočega, da bi se ohranilo občutje izpitne resnobnosti in uradne neoporečnosti.

»No, veste kaj, malo mi opišite ... recimo ... otoke našega prelepega Jadranskega morja.«

Nasul sem mu jih malo manj kot vse, od kvarnerskih biserov pa preko Kornatov vse dol do Korčule in Lastova, za nameček sem dodal še tisto majceno Palagružo že blizu južne Italije. »Poznam jih dobro in vse, dragi gospod profesor,« bi mu najraje kar zavpil med tistim veselim in ponosnim naštevanjem, »poznam jih, ne da bi si jih bil šel ogledat po vašem današnjem dobrotnem namigu; poznam jih s starega zemljevida Kraljevine Jugoslavije, ki je visel na steni moje študentovske sobice, ko sem nekaj mesecev bival pri tržaških sorodnikih v Ljubljani, da mi zaradi šibkega zdravja ni bilo treba prenašati zimskih naporov z vlakom; poznam jih po vrsti in na pamet, tolikokrat sem se jih nagledal, ko sem z očmi bežal od naporov matematičnih nalog za profesorja Milana Zieglerja, od latinskih preparacij za Rudolfa Južniča, od živalskih rodov in rastlinskih družin za profesorja Kapusa, pa od preseljevanja narodov za Mirka Avsenaka in od glagolskih vrst za profesorico Felicito Labernikovo; poznam jih, te jadranske otoke, vse jih poznam, le poslušajte!«

Moral me je kar prekiniti, ampak na prav poseben način. Hudomušno me je vprašal: »Kaj mislite, na katerem teh otokov pridelujejo najboljše vino?« Na to pa nisem znal odgovora, na tako izobrazbo je bilo treba počakati še nekaj let. Na, pa vendarle nečesa ne znam, sem se rahlo pohudoval nase, seveda dobro vedoč, da smo dokončno izpluli iz nevarnih ožin male mature ter da se že pozibavamo na mirnih valovih dobrodušnosti. Molčal sem, pa se je nenadoma oglasil tajnik izpitne komisije: odmaknil je pogled od okna in mi zašepetal, še manj, komaj slišno siknil: » ... vs ...«

Seveda sem poprijel ter slovesno sporočil strogi komisiji, da imajo najboljše vino vsega našega prelepega Jadrana na Visu. Z nasmehom sta pritrdila in tako smo se poslovili. Profesor Pavel Kunaver me je izza tistih težkih očal pogledal skoraj očetovsko. Danes sem prepričan, da mi ni zaželel samo prijetnih počitnic, ampak tudi srečno pot v življenju.

Kot

Jani Rifel

Odločil sem se, da se bom umaknil v kot. Na podstrešje, in tam počakal, da gre jezična ujma mimo. V ugodnem trenutku sem se izmuznil iz dnevne sobe in se po lesenih stopnicah, ki so kljub moji pazljivosti nekajkrat glasno zaškripale, podal v zgornje nadstropje in od tam po lestvi na podstrešje.

Toda še preden sem se znašel med staro šaro, se je prepir že pošteno razvnel.

Kakor ogenj se je širil po hiši. Zgrabilo me je, da bi odkril nekaj strešnikov in pobegnil na streho.

Najbrž bi to tudi storil, če bi bila hiša na samem. Tako pa sem opustil možnost, saj bi me lahko kdo opazil in preden bi me vprašal, kaj tam počnem, bi poklical gasilce. Ti bi takoj sprožili reševalno akcijo. Prišli bi tudi novinarji. V rumenem tisku bi se znašel na prvih straneh, kjer bi z velikimi črkami pisalo: »Moški rešen v zadnjem hipu. Z zadnjimi močmi se je obdržal na robu strehe. Rešil ga je …«

Če bi le črhnil, da navedbe niso resnične, bi me takoj poslali na pregled v bolnišnico: »Žal pa smo ga zaradi šoka morali odpeljati na intenzivno nego.«

Tam bi ostal na zaprtem oddelku, da obiski ne bi bili mogoči, in javnost bi kmalu pozabila na vse skupaj. Sam pa bi bil shranjen v kakem oddelku za psihiatrijo, saj kdor hodi po strehi brez razloga, je prav gotovo nor.

»Ne, ne grem gor,« sem sklenil in sedel nazaj v kot in si z dlanmi pokril ušesa. Že skoraj uro sem ždel in čakal, da se hrup poleže. Toda ta je postajal vse glasnejši. Vdiral je od vsepovsod. Tudi z bližnje ceste, kjer se je že nekaj časa nekdo izživljal tako, da je bilo na daleč slišati cviljenje gum. Tam je stalo nekaj njegovih občudovalcev, ki sem jih maloprej opazil skozi lino. Zdaj pa je od nje posijalo sonce in mi zastrlo pogled.

Vstal sem in se previdno približal odprtini, iz katere je štrlela lestev. Pogledal sem navzdol. Nikogar nisem opazil. Že sem se prijel za lestev, ko je pod menoj nekdo odprl vrata.

Odskočil sem od odprtine in se tiho vrnil v kot. Ozrl sem se proti lini, iz katere ni več sijalo. Tudi voznik in njegovi občudovalci so izginili. Videl sem le cesto in temen gozd za njo.

Kaj, ko bi odšel v Kot, me je na vsem lepem obšlo.

Jutri bom prosil za dopust in potem jo odkurim, sem sklenil.

Spet sem vstal in odšel k lestvi. Počasi sem splezal navzdol in obstal pred stopniščem.

Toda kaj naj rečem? Moj odhod ne bo ostal prikrit. Nekaj si bom moral izmisliti, drugače bodo moje izginotje prav kmalu opazili in ga objavili po javnih občilih:

»Izgubil se je moški srednjih let, visok meter osemdeset, modrih oči, temnih las, oblečen je najbrž v kavbojke in zeleno vetrovko. Sliši na ime Tone. Če kdorkoli izve kaj o njem, naj to sporoči na najbližjo postajo policije ali pa njegovim svojcem na telefonsko številko 02 783 26 37.«

Naslednji dan sem dobil dopust.

Kaže, da mi je Kot res namenjen, ko je šlo tako zlahka, in dobil sem kar ves teden dopusta, sem pomislil, ko sem stopil iz direktorjeve pisarne.

Imam dopust in grem v planine. Lahko, da bom ostal še kak dan in prespal na eni od koč, sem pojasnil radovednim pogledom, ko sem pričel polniti nahrbtnik.

Nobenega odgovora ni bilo. To me je vzpodbudilo, da sem s polnjenjem nahrbtnika še bolj pohitel, da bi lahko odšel še pred morebitnimi pripombami.

Sonce je bilo še visoko, ko sem sedel v avtobus, ki me je odpeljal do Brančurnika.

Ko sem izstopil, sem naglo prečkal zelo prometno cesto, pohitel mimo gostišča, pred katerim je sarkofag iz rimskih časov, nato pa upočasnil korak in se po ozki asfaltni cesti z enakomernim korakom napotil proti Kotu.

Kaj je teh petdeset let, kar ga pomnim, proti tisočletjema njegovega obstoja. Najbrž se v tem času sarkofag ni premaknil niti za milimeter, sem pomislil in nekoliko pospešil hojo.

Po nekaj ovinkih je asfalt zamenjal pesek, a kmalu sta se spet zamenjala. Videti je bilo, ko da se cestarji ne morejo odločiti, ali naj pustijo slab asfalt ali naj ga odstranijo in napravijo makadam.

Na mostu sem se ustavil in se zagledal v globlji tolmun, v katerega je švignila postrv.

Spomnil sem se, da je bila včasih voda v večjih tolmunih zelene barve. Stopil sem naprej in gledal za postrvmi, ki so bile manjše kakor včasih. Najbrž večje sproti polovijo, da ne požrejo manjših, sem sklepal in se ozrl proti križu na drugi strani ceste, potem pa v krošnje, za katerimi so se pričela odstirati skalnata pobočja Uršlje gore.

Kmalu zatem sem zagledal Kot. Obsega travnike in kmetije, nad njimi pa so strma gozdnata pobočja, ki se dvigajo proti vrhovom Jankovca in Pogorevca.

Na bližnjem križišču sem obstal. Zamikalo me je, da bi se podal po levi cesti proti smučarski koči in Uršlji gori. Med potjo bi najbrž srečal mnogo ljudi. Med njimi kakega znanca, ki ga že dolgo nisem videl. Na Uršlji gori bi si našel družbo. V Kotu pa ne srečaš nikogar. Na vrhovih se še najde kdo, ki pride z leške ali mežiške smeri. Nad Ravnjakom, ki je zadnja kmetija, pa ob pohodih s sošolcem pred približno štiridesetimi leti nisem koga srečal. Nekajkrat sva sledila potoku prav do izvira, ki je pod razvalinami med drugo svetovno vojno požgane domačije Macigoj. Nad njo je Jankovec.

Brodil sem po spominu in se primaknil do mostu na levi strani ter se zazrl v plivkanje tolmuna pod njim ter v gmoti, ki je bila videti kot črn madež, prepoznal večjo postrv. Od kod se je pa ta vzela? Le kaj jo je zaneslo sem gor? Je tudi ona ušla? sem se spraševal in se sklonil za kamenčkom, da bi jo z njim splašil in morda ob njenem premiku ugotovil, ali je to potočnica ali ameriška postrv.

Toda ko sem se dvignil, je že ni bilo več.

Najbrž je priplavala iz Meže, sem sklepal in se ozrl nazaj proti Kotu, ki je bil zdaj že manj obsijan in je ponekod skoraj mrakoben zapiral ta svet naokoli, da je bilo videti, kot da za njim ni ničesar več.

Vrnil sem se na križišče in nadaljeval pot. Kmalu se je cesta pričela vzpenjati. Od kmetije Lagoja je bila pot položnejša. Po kakih tristo metrih sem dosegel vznožje Ravnjaka.

Tu, malo nad cesto, je bil včasih cilj smuka, me je obšel spomin. Odgnal sem ga kakor nadležno muho: sem nisem prišel obujat spominov, saj bi se na vsakem bregu tod naokoli kakšen našel. Prekrili bi me ko roj čebel in ne bi več videl poti, sem potem pomislil ter pohitel po stezi ob travniku. S spodnje kmetije je zalajal pes. A še preden je lajež potihnil, sem že bil v gozdu, ob potočku, ki ga je prečkal lesen most.

Snel sem nahrbtnik in sedel na enega od hlodov, ki so ležali ob cesti, ter si privoščil sendvič in popil, kar je še ostalo v plastenki, da je bila pripravljena za studenčnico, ki naj bi jo kmalu dosegel.

Voda je najbrž pitna že tu, sem pomislil ter preveril, če nisem pozabil česa pomembnega, kakor so vžigalice, nož ali sol. Potem sem spalno vrečo privezal nazaj na nahrbtnik in se odpravil naprej.

Bujno rastje me je oddaljevalo od struge, ki sem se ji odločil slediti. Tako, kot sva ji s sošolcem.

Poletje se še ni začelo, pa je že tako močno zaraslo, sem se čudil in si utiral pot pod vse bolj strmimi bregovi.

Kmalu sem dosegel manjši slap, ki so ga oklepala podrta debla. V spominu sta mi ostala dva slapova. Ta je bil eden od teh dveh. Takrat ni bil ujet v te naplavine in za naju ni bil resna ovira, zdaj pa ga bom moral obiti, sem sklenil ter se zagrizel v strmino.

Po nekaj metrih mi je zdrsnilo na peščenih tleh. Zgrabil sem suhico, ki je prej sploh nisem opazil, in se ozrl navzgor: malo še, pa bom na vrhu tega brega, sem pomislil in spustil skoraj golo drevesce ter se še odločneje, zdaj med oprijemanjem tudi z rokama, zagnal naprej.

Malo pod vrhom sem se prijel za vejo, ki je štrlela iz tal. A sem pri tem sprožil drugo, daljšo in debelejšo, ki se je kot velikanski modras zagnala proti meni. Oplazila je le spalno vrečo in se še prej, preden sem se nevarnosti zavedal, skotalila v strugo.

Le zakaj nisem raje ostal spodaj? Saj bi našel pot mimo slapa. Po nepotrebnem se izpostavljam, sem si očital in potegnil iz žepa papirnat robec, si z njim obrisal hladno, a potno čelo in se tipaje prebil do roba strmine, nad katero sem presenečen zagledal lepo gozdno cesto.

Najbrž so jo napravili kje v sedemdesetih. Takrat so se gozdarji dokončno odločili, da je treba vse gozdove pocestiti; nobenih drč, golosekov, temveč ceste, sem se spomnil. Tisti čas sem bil zaposlen v svojem lesarskem poklicu. Na žagi. Opravka sem imel tudi z gozdarji, saj sem od njih sprejemal hlodovino.

Sredi šestdesetih, ko sva tu lazila s sošolcem, te ceste ni moglo biti, saj še veliko pomembnejših ni bilo; niti ne tiste na Strojno, ki jo še danes nekateri imenujemo *nova cesta*, sem sklepal in se z olajšanjem zaradi nepričakovano lažje poti podal naprej.

V gozdu se je že pričelo mračiti. Pohitel sem, da bi prišel ven, na plano, še preden bi me ujela tema.

Saj ne bom prenočil kar tu na cesti, sredi gozda, sem si rekel skoraj na glas, da bi odgnal tišino, ki se je nabirala z vseh strani.

Toda gozd me ni in ni izpustil. Že sem se sprijaznil z njim, ko se je z desne odprlo in sem na drugi strani črne grape zagledal travnik.

Moral bom naokoli, sem sprevidel in pospešil korak. Kmalu se je cesta razcepila. Podal sem se po spodnji, ki je vodila precej okoli do travnika.

Ko sem ga dosegel, se je že skoraj stemnilo. Iz nahrbtnika sem vzel svetilko. Kmalu sem našel primeren prostor in si namestil spalno vrečo. Po manjšem obroku sem se umil z vodo iz plastenke in kmalu zaspal.

Prebudilo me je šelestenje listja. Zdelo se mi je, kakor da kdo hodi. Še napol v snu sem se ozrl v tisto smer. V svetlobi prebujajočega se jutra sem kakih dvajset metrov stran zagledal trop gamsov. Živali so bile zaverovane v pašo. Nobena se ni ozrla ali zaslutila moje bližine. Že me je obšla misel, da so morda ograjene in navajene ljudi, ko se je najbližji ozrl proti meni. Nekaj trenutkov je stal ko pribit in me gledal. Potem pa je zapiskal s čudno hripavim, a ostrim in zategnjenim žvižgom. Drugi pa je zacepetal s prednjo nogo in se pognal v beg. Za njim, v vrstnem redu, še ostali. Kakih deset jih je bilo. Morda še več.

Od jutranje zarje pordelih drevesnih krošenj se je oglasilo ptičje petje in utihnilo. Nad menoj se je speljala kanja in ko puščica švistnila med drevje, ki ga je ravno tedaj obsijalo sonce.

Pomel sem si oči in se skobacal iz spalne vreče. Bos sem stopil na rosno travo in se zagledal v nebo, kjer sta zdaj krožili ptici roparici.

Najbrž sem ju zmotil sredi lova, sem pomislil in spustil pogled niže, na nasprotni breg, ki je bil še v senci. Zazdelo se mi je, da se za robom nekaj premika. Stopil sem malo niže in od tam zagledal gamsa. Najina pogleda sta se srečala. Obstal je in nekaj časa nepremično zrl vame. Potem pa, ko da bi uvidel, da mu nisem nevaren, počasi odpeketal v gozd. Ko je izginil za drevesi, se je spet oglasilo ptičje petje.

Tudi on je zapustil trop, sem pomislil in stopil po bregu navzgor. Toliko, da sem zagledal Macigojeve ruševine.

Nisem se zmotil, sem si oddahnil in se vrnil. Naglo sem se obul, vzel plastenko in se spustil dol k izviru. Umil sem se, napravil nekaj požirkov, potem pa se vrnil po ostalo prtljago in jo razmestil pod košatim drevesom blizu studenca.

Sedel sem na spalno vrečo in pozajtrkoval. To, da mi je ostalo le še nekaj hrane, me ni vznemirilo, saj sem si pred odhodom zadal nalogo, da si je bom skušal čim več najti v naravi. Tudi to, da sem dotlej opazil le regrat, mi ni vzelo poguma.

Če ne bo druge možnosti, se bom oskrbel na kateri od koč. Saj imam nekaj denarja, sem razmišljal, ko sem pospravljal odpadke v vrečko. Potem pa sem položil spalno vrečo v senco in se zleknil nanjo. Še preden sem se dodobra namestil, me je odneslo v spanec.

Ko sem se prebudil, je bilo sonce že visoko. Zdaj na obsijani rebri nisem zagledal nobene živali. Gozd je bil tih in tudi jasno modro nebo je bilo prazno.

Vse počiva, z menoj vred, sem pomislil in vstal.

Iz kamenja sem si naredil ognjišče, tako kakor sva si ga s sošolcem, potem sem se spravil nad regrat.

Lahko bi ga povabil zraven, saj najbrž še živi. Bo že nekaj let, odkar sem ga nazadnje videl. Srečala sva se v gostilni Pri Lipi. Bil je precej okajen in sem ga le bežno pozdravil ter se naglo izmuznil.

Vrtanje mi je šlo dobro od rok.

Pravzaprav sva si bila tujca. Bolje je bilo, da me ni prepoznal. Tako me ima v spominu po svoji predstavi in mu ni treba česa spreminjati.

Pogosteje se srečujemo, bolj smo si tuji, ker se naše podobe v očeh drugih kar naprej spreminjajo. Sami pa smo ves čas isti. Še najmanj so nam tujci tisti, ki jih prvič srečamo, ker od njih še pričakujemo to, česar nam doslej znani bližnji niso dali. Podobno kakor pri loteriji. Nova srečka, novo upanje. Torej bi bilo bolje povabiti neznanca, sem sklenil in se s polno vrečko vrnil k ognjišču.

Naložil sem na ogenj in se lotil čiščenja regrata. Na koncu sem ga opral v majhni plastični posodi in ga pripravil s trdo kuhanimi jajci.

Narezal sem kruh in se spravil k jedi, ki mi je teknila kakor že dolgo ne. Z mislimi sem nadaljeval tam, kjer sem ostal: Kaj bi s tujcem? Z njim bi si moral deliti. Ta skleda je komaj zame. Takoj, ko koga povabiš, si dolžan zanj tudi skrbeti. Ko bi pojedla vso zalogo, bi se ta poslovil in nemara tudi zahvalil za prijazno postrežbo. To bi bilo najbrž vse. Sem v Kot nisem prišel oskrbovat ljudi, ampak se trdneje postavit na noge, da jih ne bi ob vsaki ihti odneslo na podstrešje, sem sklenil in se ozrl v bližnje krošnje, v katere so se kot strela z jasnega zapodile vreščeče šoje. Vstal sem in stopil bliže. Bilo jih je pet ali šest. Takšnih, kot sem se jih spomnil iz lovskih časov, ko sem si kot otrok natančno ogledal ustreljeno šojo.

S palico sem pomeril v krošnjo, toda ptice se niso zmenile zame. Še bolj so vreščale, ko da bi mi hotele kaj dopovedati. Potem pa, ko so najbrž uvidele, da ni z menoj nič, so odletele navzdol po gozdnatem pobočju in se izgubile za drevesi. Tudi vreščanje je kmalu potihnilo.

Le kako ločijo palico od puške? Ljudje smo prav nebogljeni v primerjavi z njimi. Vsak *pacl* nam je v spotiko, sem pomislil in vrgel palico na ogenj.

Sonce se je skrilo. Odhitel sem za njim. Skoraj uro sem potreboval, da sem prisopihal na enega od obsijanih vrhov.

Stopil sem na skalno polico in skušal najti razgled. Drobci sončnih žarkov so se iskrili v mladem listju, ki mi je zastiralo pogled. Povzpel sem se na vrh in od tam skozi bleščečo mračino zagledal del Žerjava: sivo staro topilnico, naslonjeno na skalnat hrib, tovarniška poslopja in nekaj lesenih hiš ob nasipu blizu topilnice. V eni od njih sem preživel prva tri leta na tem svetu, kjer mi je dobre pol stoletja na tem svetu minilo, kot da bi pihnil.

Nasip in hiša sta mi od takrat precej bledo ostala v spominu. Bolj siva zgradba, kamor so po žičnici vozili rudo. Tja v topilnico me je nekega dne s seboj vzela babica, toliko, da sem videl, kje je, kadar sem sam.

Bil pa sem veliko sam. Najbrž sem se v prvih letih

navadil na samoto, zato sem tudi zdaj najraje sam, sem pomislil in se ozrl proti soncu, ki je tonilo za Peco.

Odhitel sem nazaj. Ko sem prispel do ceste, se je že pričelo temniti. Upočasnil sem hojo in se prepustil tišini. Pozabil sem na temo, na vse zunaj sebe. Nisem vedel, kdaj sem obstal na robu Macigojevega travnika. Bila je že noč z neštetimi zvezdami in veliko luno, ki je zdaj stopila na plano. Zdelo se mi je, da sem edino živo bitje v tem vesolju. Čez nekaj časa sem se počasi spustil po bregu. Ko sem zlezel v spalno vrečo, sem kmalu zaspal.

Sanjalo se mi je, da sem spodaj na kmetiji Lagoja, kjer imamo čebelnjak. Z *Anzanom* smo točili med. Bil je zelo suh. Pripovedoval je, kako je bilo na ruski fronti, kamor je bil mobiliziran kot nemški vojak. Zraven je bila še babica. Oče, mati in brat so odšli za rojem. Ni jih bilo nazaj, zato sem jih odšel iskat. Namesto njih sem na drevesu zagledal roj, ki se je vsul proti meni. Toda še preden me je dosegel, se je spremenil v snežinke. Zataval sem skozi njih in se znašel s kolegom na pustni zabavi.

Oba sva bila še golobrada. S seboj sva vzela smuči. Dogovorila sva se, da greva po zabavi, ki naj bi trajala vso noč, smučat v Kot.

Jutro je bilo jasno in mrzlo, ko sva se s smučmi na rami in palicami v rokah odpravila na pot. Ko sva prispela na vrh proge za smuk, ki je bila od zadnje tekme še sveže poteptana, je bilo sonce že visoko. Odprla sva škatlo cigaret in stekleničko žganine. Naredila sva dolga požirka, potem pa zavijugala po progi. Zdelo se mi je, da kljub vijuganju vozim hitreje, kakor sem vozil na tekmi. Pred glavno strmino tik nad Ravnjakom sva se ustavila. Kolega se je pognal prvi. Bil je že mimo največje strmine, ko ga je zavrtelo na slabo steptani grbini. Ustrašil sem se, ker se mu smuči niso odpele. Toda še preden ga je do kraja odneslo, se je že pobral in se zapeljal nekoliko vstran. Smeje mi je pomahal s palico. Pognal sem se in se kmalu ustavil ob njem. »Greva še enkrat!« me je vzpodbudil. Prikimal sem. Spet sva se pognala. Vožnjo sva nadaljevala mimo kmetije proti Lešam. Smučala sva se po golih pobočjih, ki so se iskrila v soncu. Pršič se je kadil za nama. Iz ust se je kadilo. Mraz je pritisnil. Rdečih lic in prezeblih rok sva se vrnila v vas.

Vzdramili so me človeški glasovi. Odprl sem oči in v bližini na travniku zagledal moškega, ki je vlekel žico. Za njim se je prikazal še drugi. Najbrž jih je še več, sem pomislil in se naglo izmotal iz spalne vreče.

»Pride čreda! Biki!« se je prvi zdaj skoraj zadrl proti meni.

Naglo sem napolnil nahrbtnik in se umaknil v gozd. Zagrizel sem se v strmo pobočje, ki ga je kmalu prekinila širša pot. Tedaj sem zaslišal topot in takoj zatem zagledal prve bike, ki so drveli proti meni. Pognal sem se navkreber in dosegel gozdno cesto. Nanjo sem stopil ravno na mestu, od koder sem ob prihodu zagledal Macigojev travnik. Položil sem nahrbtnik na tla in kmalu ugotovil, da nisem ničesar pozabil. Oddahnil sem si in stopil naprej. Toda že po nekaj korakih je izza ovinka zagrmelo podobno kakor takrat, ko je nad vojaškim letališčem, kjer sem bil pri vojakih, mig prebil zvočni zid. Še preden sem se zavedel položaja, je bil prvi motorist že mimo. Za njim so prav mimo mene švignili še trije. Zdelo se mi je, da me sploh niso opazili. Obrnil sem se v drugo smer in pohitel do mesta, kjer sta se cesti odcepili in odšel po spodnji nazaj proti Macigoju. Obšel sem ga, potem pa nadaljeval pot po gozdu navzdol proti Ravnjaku.

Tu nekje je bila proga za smuk, sem sklepal in pogledoval naokrog. Nobenih sledi nisem opazil. Že sem pomislil, da sem zgrešil pot, ko sem naenkrat zagledal kmetijo. Stopil sem iz gozda in pod seboj zagledal travnato strmino.

»Tu sem!« sem presenečen vzkliknil in se komaj zadržal, da se nisem kakor s smučmi pognal navzdol. Pravzaprav me je pred to namero ustavil električni pastir in z njim misel, da so lahko tudi na tem travniku biki. Res sem kmalu zagledal čredo. Bili so konji. Odločil sem se, da jih obidem. Kmalu sem se znašel na makadamski cesti, ki je vodila proti Lešam. Prašila se je izpod mojih stopal, še bolj pa izpod koles vozil, ki so hrumela z obeh strani. Umaknil sem se v gozd. Pazil sem, da se ne bi preveč odmaknil od ceste. Sedel sem na štor in odprl zadnjo pločevinko. Jed je teknila. Ko sem jo izpraznil, sem jo pustil na štoru in odšel naprej. Po kakem kilometru sem stopil na plano. Ceste ni bilo. Tudi Leš ne. Prepričan sem bil, da niso daleč, zato sem se smelo podal naprej, pričakujoč, da se bo zdaj zdaj pred mano prikazala vas.

Toda namesto vasi se je bohotil gozd, ki je postajal vse gostejši in temnejši. Skušal sem se preriniti skozenj, a me je pri tem trnje ujelo v svoje lovke. Odstranil sem ga in se previdno izvil iz njegovega objema. Spremenil sem smer in pohitel. Gozd se je razredčil. Nenadoma pa sem se ustavil in se osupel ozrl proti štoru, na katerem se je v soncu lesketala pločevinka. Ko sem se sklonil nadnjo, sem v njej za hip zagledal svojo podobo. Zgrabil sem jo in jo zalučal v globel, potem pa s trdnim korakom stopil naprej.

Kmalu sem spet zabrodil v trnje. Nisem se zmenil zanj. V nekaj minutah sem dosegel Leše. Od tam sem še naprej peš nadaljeval pot do svojega kraja. Bila je že noč, ko sem prispel. Stopil sem v hišo. Nisem se zmenil za radovedne poglede. Odvrgel sem nahrbtnik v kot, se umil, potem pa kmalu zaspal.

Ko sem se zjutraj zbudil, sem se pogovoril z Bogom in se lotil opravil. Jezična ujma, ki je razsajala po hiši, me ni dosegla. Po nekaj dneh pa je povsem utihnila.

Ivan Cimerman

Tajkunizmi in drugi aforizmi

Malotajkunska pravljica: Za devetimi gorami in devetimi vodami je devet jaht iskalo cenen privez čez zimo. Za kajmansko rimo.

$$$

Pomeniš mi vse – odkar si mi pobrala vse premoženje.

$$$

Vedno več je hudičevih kapitalskih duš z angelskim smehljajem.

$$$

V mafijski, Krtovi republiki je sonce presvetel tiran.

$$$

Primitivnega tatu nič ne jezi, da ne more okrasti – duševno bogatega!

$$$

Skril se je globoko vase. A prav tam so ga počakali!

$$$

Vedno večji problem ljudožercev: Kje najti dobrega človeka?!

$$$

Pravičnemu sodniku, ki tehta pravico, lahko bogatejša teža zmede jeziček na tehtnici.

$$$

Leto 2050: Slovenka leta je postala Slovenija brez dolgov.

$$$

Lepo je, če ima kraljica tvojega srca vdelane v krono diamante.

$$$

Poznam žensko, ki sama podpira dvanajst stebrov svoje vile. Zaradi sesutega, nekvalitetnega betona.

$$$

Poročil sem žabo, začarano v princesko. Kupim čarobno palico!

$$$

Nič nimam proti lahkim ženskam, dokler me ne spravijo v težak položaj.

Jaz sem nesmrten. Zvestoba do groba je smešna parola.

$$$

Draga! Kako naj te zapeljem, ko pa imam samo traktor?

$$$

Narodni molk je mogoč samo v Ribji republiki.

$$$

Ribe, ki v Ribji republiki spregovorijo, odvedejo k ribjemu psihiatru.

$$$

Od »medenih tednov« so mi po poroki ostali samo čebelji piki.

$$$

Dooolgo sem iskal idealno žensko. Ko sem jo našel, mi je povedala, da išče idealnega moškega.

$$$

Kdor se ne vtika v tuje zadeve, ne stakne aidsa.

$$$

V najini nesramno dragi spalnici ne trpim tvojih revnih ljubimcev.

$$$

Sprehajalni psi postajajo ženitveni posredniki za osamljene ljubitelje živali.

$$$

Dober petelin kroti jato putk, dober lutkovni režiser harem lutk.

$$$

Ti si moja ječa. Jaz tvoj jetnik. Hrani me!

$$$

Njej prej povej – še preden ti popustijo vse zavore. Naj skoči ven.

$$$

Garanje: Iz nekdanje mis sem naredil mis-lečo srečo.

$$$

Moja mala dama je postala ponosna, samozavestna, preračunljiva, uspešna, vabljiva, dobro plačana poslovna dama. Mojih kompleksov drama.

Jože Trontelj

Nova etika?

O grožnjah človeškemu dostojanstvu v našem času[1]

Morda se bo zdelo nenavadno, da je prireditelj uglednega srečanja PEN uvodno besedo dal zdravniku in ne pisatelju ali pesniku. Vendar se zdravniki in književniki vsak s svoje strani in vsak na svoj način spopadamo z istim zlom. To so boleče krivice, prizadejane sočloveku. Namenil sem se povedati nekaj o kršitvah temeljne etične vrednote, dostojanstva človeškega bitja.

Najhujši sistematični greh nad človekovim dostojanstvom je suženjstvo, zlo in sramota človeške civilizacije skozi vso zgodovino. Je sistem, v katerem je mogoče človeško bitje imeti v lasti, ga kupiti ali prodati, izrabljati za prisilno delo in mu odrekati skupaj s svobodo tudi druge človekove pravice. Kot formalno priznana družbena ureditev je bilo odpravljeno v ZDA v 80. letih predprejšnjega stoletja, drugod po svetu pa že bolj ali manj prej, celo davno prej – v antični Perziji pol tisočletja pr. Kr. Mavretanija je kot zadnja država šele pred 30 leti prejela zakon o prepovedi suženjstva. A suženjstvo se v resničnem življenju v eni ali drugi obliki prikrito nadaljuje na skoraj vseh koncih sveta. Sužnjev še nikoli ni bilo toliko kot danes, ko njihovo število po različnih ocenah dosega 12 do 27 milijonov. Manj brutalne oblike prisilne odvisnosti in zlorab pa so seveda še mnogo številnejše. Človeška bitja so mnogim neizčrpen vir, ki ga je mogoče izkoristiti na številne načine. Mogoče jih je porabiti kot orodja, vsestranske pripomočke, ki lahko zadovoljijo interese koga drugega. Govorimo o instrumentalizaciji človeka. Tudi ta je skoraj vedno združena s škodo za prizadetega. To je ponižanje njegovega dostojanstva, so prizadejane krivice, pogosto tudi psihološka ali materialna škoda, omejitev svobode, prisilno delo, prisilno tveganje nevarnosti za zdravje, včasih celo izguba življenja.

Danes dobiva instrumentalizacija nove razsežnosti. Celo zdaj, v dobi dognanih strojev, so človeška bitja tudi za najbolj umazana, najnevarnejša dela še vedno nepogrešljiva. Pogosto so predvsem prikladnejša, uporabnejša, cenejša.

Eno najbolj grozljivih nalog dobi mlad mož ali dekle, ki ga ali jo priučujejo za vlogo samomorilnega atentatorja. Ta fant, to dekle, sta zaradi naštetih razlogov daleč boljša izbira kot robotska naprava. Rezultat je nerazumna, pošastna tragedija – ne samo za razstreljenega mladeniča ali razstreljeno dekle, ampak še za desetine njegovih ali njenih žrtev; za ubite in preživele, mnoge s strahotnimi poškodbami, ki bodo ostali invalidni do smrti; nesreča tudi za sorodnike žrtev, ki so doživeli tragedijo svojega najbližjega. Človek pa je še dodatno pretresen nad dejstvom, da se toliko ljudem v islamskih družbah zdijo samomorilni bombni napadi ne samo legitimni in sprejemljivi, ampak celo hvalevredni. V neki anketi izpred 9 let je 38.000 prebivalcev več muslimanskih držav odgovarjalo na vprašanje, ali se jim zdijo opravičljivi samomorilni napadi z razstrelivom, če gre za obrambo islama. Vsi, tudi vprašani, razumejo, kaj pomenijo taki napadi: brutalno pobijanje in pohabljanje žrtev, ki z ogrožanjem islama nimajo nič. Rezultati študije so pretresljivi: da so samomorilni napadi upravičeni, je menilo 82 odst. Libanoncev, 73 odst. prebivalcev

[1] 44. mednarodno pisateljsko srečanje PEN, Bled, 17. maja 2012. Okrogla miza: Preobrazba – nove poti ali zaton zahodne racionalistične civilizacije. Uvodna beseda: dr. Jože Trontelj – SAZU in Komisija RS za medicinsko etiko

Slonokoščene obale, 66 odst. Nigerijcev, 65 odst. Jordancev, na dnu je bila Turčija, kjer pa je še vedno 20 odst. ljudi simpatiziralo z islamskimi morilci.

Eden najbolj šokantnih primerov instrumentalizacije človeških bitij je rekrutiranje otrok v paravojaške formacije upornikov v Afriki. Komaj kaj manj hudodelska je zloraba otrok za suženjsko garanje v Latinski Ameriki in nekaterih azijskih deželah. Prisilna prostitucija žensk in otrok je naslednji primer grozljivega nasilja. Še hujša je trgovina z ljudmi, ki jim bodo izrezali organe za presajanje. Trgovina s človeškimi organi raste in ilegalni, grozljivo amoralni dobički po nekih ocenah že presegajo tiste iz trgovine s prepovedanimi drogami. Posebej revoltira sum, da za temi pošastnimi kršitvami človekovih pravic stoji veliki, legalni kapital nekaterih pomembnih držav.

Znani rek pravi, da je ravnanje večine z manjšino preskus za demokracijo. Vemo, da rek ni primeren za vse situacije. V Siriji ravno zdaj manjšina okrutno obračunava z večino. Tudi v deželah z mirom in demokracijo manjšine (ne narodnostne, ampak skupine ljudi, ki jih določa kako drugo merilo) pogosto nasilno uveljavljajo svoje koristi nasproti večini. Take manjšine so nekdanja aristokracija, današnji zgornji razred, mafija, ekstremisti. Pojma manjšina ne smemo enačiti z odrinjenostjo, odrekanjem privilegijev, ki jih ima večina. Lahko velja tudi nasprotno. Demokracija je prav lahko tudi žrtev manjšine.

Pomembnejša kot preskušnja demokracije je preskušnja etičnosti. Etičnost družbe lahko ocenimo predvsem po vedenju močnih proti šibkemu posamezniku. Kdor je še lahko uporaben za cilje koga močnejšega, bo morda instrumentaliziran, uporabljen kot sredstvo za interese nekoga drugega. Kdor niti na ta način ne more biti več koristen, je le še moteča ovira, in to se bo poznalo kot neke vrste odpis. Danes so to izrazito šibki ljudje, ostareli, revni, invalidni, odvisniki. A tu je še ena, celo nižja kategorija. To so otroci pred rojstvom, najslabotnejša, najmanj varovana človeška bitja. Res, etičnost družbe lahko ocenimo po njenem odnosu do šibkih, najšibkejših. Odnos do onemoglih ostarelih, kronično bolnih, revnih, osamljenih, do rojenih in nerojenih otrok se zdi mnogo razločnejši kazalnik moralnosti družbe kot na primer odnos do Romov ali homoseksualcev.

Pred tremi meseci je svet vznemirila objava filozofske razprave, v kateri sta avtorja zagovarjala dopustnost infanticida. Članek, ki sta ga podpisala Alberto Giubilini in Francesca Minerva iz avstralskega Melbourna, je objavila znana britanska etična revija Journal of Medical Ethics. Po prepričanju teh filozofov – etikov nove vrste sta zarodek oz. nerojeni otrok na eni strani in novorojenček v prvih tednih po rojstvu na drugi enaka v tem, da do njiju nimamo nikakršnih moralnih dolžnosti. Če je tako, je novorojenčka dovoljeno ubiti iz istih razlogov kot opraviti splav. Zato sta za detomor skovala novo besedno zvezo: porojstni splav (ker ne gre za usmrtitev zaradi medicinskih razlogov in ker usmrtitev ni v otrokovem interesu, se nista odločila za izraz evtanazija).

Kot pri splavu naj bi bil dopusten razlog za usmrtitev lahko tudi nemedicinske narave, na primer slabše socialno stanje družine, psihološke težave staršev ali celo interesi drugih ljudi iz okolice, ki bi jih novi otrok motil, če bi ga pustili živeti. Dovoljeno je torej usmrtiti tudi zdravega novorojenčka, ker kot ne-oseba nima moralne pravice do življenja. Odločilni so interesi aktualnih ljudi (staršev, rodbine, družbe), njihova pravica, da skrbijo za svojo blaginjo. Blaginji aktualnih ljudi bi bil novi otrok lahko v škodo, ker potrebuje energijo, denar in sredstva za nego, česar družina morda nima v izobilju.

Te bizarne ideje niso nove. Najdemo jih pri znamenitem filozofu Petru Singerju in njegovih somišljenikih – etikih nove, *utilitarne* vrste, ki priznavajo pravico do varstva življenja le zavedajočim se bitjem, sposobnim razumevanja in odločanja o sebi, in jo odrekajo med ostalimi tudi novorojenčkom. Filozof Michael Tooley je dopustnost infanticida raztegnil celo na prvi dve leti življenja. John Harris, drug znani filozof, je Tooleyevo delo povalil, pograjal pa je zdravnike, ki filozofov nočejo poslušati.

Julian Savulescu, oxfordski profesor praktične etike in bioetike, urednik revije Journal of Medical Ethics, ki je objavila ta prispevek, je svetovno javnost vznemirjal že prej, na primer takrat, ko je zahteval ukinitev pravice zdravnikov do ugovora vesti, pa tudi izgon vesti in vrednot iz zdravniškega poklica.

Vprašamo se lahko, kje se bo neetična zloraba človeških bitij ustavila. Kdo lahko jamči spoštovanje človekovih pravic in na kakšni podlagi? Kaj naj bi preprečilo njihovo postopno erozijo? V kampanji pred nedavnimi volitvami v ugledni demokratični državi smo že slišali zahteve po temeljiti reviziji pravic in konvencij, ki jih varujejo. Napadena je tudi univerzalna vrednota, zavarovana že v *Svetem pismu*, podlaga za vse človekove pravice. To je dostojanstvo človeškega bitja, ki ga priznavamo tudi zarodku. Ne odrekamo ga niti človeku, ki se je umazal z neetičnim vedenjem. Človeško dostojanstvo je neodvisno od vsakršnih utilitarnih meril. Ni se čuditi, da je v napoto novim etikom, ki se čutijo utesnjene, ker prav na podlagi tega koncepta velik del današnjega sveta ne dovoli trgovine s človeškimi organi, svobodne prostitucije, pridelovanja novih bitij – križancev med človekom in živalmi, kloniranja za razplod, žlahtnjenja človeka, evtanazije.

Omenjeni filozofi Peter Singer, Michael Tooley, John Harris in Julian Savulescu, zagovorniki utilitarne etike, uživajo v svojih krogih in zunaj njih velik ugled in

zasedajo vplivna mesta na univerzah. Ali to pomeni, da postaja nova etika s svojimi utilitarnimi predlogi tudi v širšem akademskem svetu sprejemljiva, morda celo prednostna smer, ki jo bo družba izbrala za prihodnost? Če je tako, potem bo koncept človeškega dostojanstva in človekovih pravic doživel dramatične spremembe. Etična misleca tradicionalne vrste Avstralec Michael Cook in Američan Jonathan Moreno zgroženo govorita o krizi, celo o razpadu bioetike.

Res s skrbjo opažamo, da humanistične in etične vrednote zadnje čase ponovno izgubljajo dragoceni ugled in vpliv. Za seboj imam skoraj 2 desetletji delovanja v Usmerjevalnem odboru za bioetiko Sveta Evrope. Imel sem privilegij, da sem sodeloval pri izdelavi Konvencije za varstvo človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine. To je ključen etično pravni instrument, prvi svoje vrste, ki je zastavil standarde na tem zapletenem in občutljivem področju in presega meje Evrope. Zato je bilo treba doseči visoko stopnjo mednarodnega soglasja med delegacijami več kot 40 držav in deseterice opazovalcev. Sprašujem se, ali bi se to še lahko zgodilo danes, 15 let pozneje. Nisem prepričan, da bi nam še uspelo izglasovati člene o varstvu človeškega zarodka. Težko verjamem, da bi danes lahko sprejeli zgledna etična priporočila Parlamentarne skupščine Sveta Evrope iz leta 1999 o varstvu pravic bolnih na smrt in umirajočih. Prvo je v nasprotju z interesi znanstvenikov in industrije, ki si želi razvijati zdravila na podlagi embrionalnih matičnih celic. Drugo je v nasprotju s skoraj militantnimi zagovorniki liberalnih stališč do evtanazije.

Mnogi misleci menijo, da je ta čas civilizacija pred veliko spremembo. Kakšna bo, nihče ne more zanesljivo napovedati. Vemo, da bo gmotna, okoljska, družbena in politična. Da bo tudi moralna. Vemo, da bo pretresla vse družbene plasti, vse narode sveta in se dotaknila vsakega posameznika. Zagotovo moramo pričakovati konec udobnega življenja nad našimi možnostmi, na račun dobrin, odvzetih našim vnukom kot neke vrste posojilo, ki ga ne nameravamo vračati. Utopično se zdi upanje, da nas bo znanost potegnila iz kriz in nam omogočila življenje v dosedanjem slogu še desetletja naprej. Verjetno bo sprememba tako nagla, da ji naše sposobnosti prilagajanja ne bodo kos. Ali si bomo lahko pomagali z našim vrednostnim sistemom? Gotovo bomo poskusili. A opazili bomo, da je precej poškodovan. Etika, ki uveljavlja predvsem koristi posameznika, bo slaba opora družbi v času krize. Vprašamo se torej, ali smo dovolj pripravljeni. Kot globalno človeštvo zagotovo nismo. A ni še prepozno, da tudi na globalni ravni storimo kaj pametnega. Kaj nujnega in dovolj ambicioznega. Da se lotimo ustvarjanja novega svetovnega reda. To pa je že tema za prihodnje razpravljalce.

Popravek

V prejšnji številki Zvona smo v prispevku dr. Fabjana Hafnerja Da b' uka žeja me iz tvojga sveta … spregledali napaki: Matija Čop ni utonil pri kopanju v Savici, ampak v Savi pri Tomačevem; Jovan Vesel Koseski pa tudi ni bil tast dr. Juliusa Kugyja, ampak ded. Bralcem se opravičujemo.

Peter Krečič

Razprta obzorja

Ob razstavah istega imena v Ljubljani in Trstu

V programu študijskih likovnih razstav v Cankarjevem domu se je v zadnjih nekaj letih pokazala potreba po globljem vpogledu v umetnost tržaških Slovencev. Še ne tako davna celovita predstavitev izjemnega opusa Eduarda Stepančiča, prvotno člana Tržaške konstruktivistične skupine, umetnika, ki je šestdeset let svojega življenja prebil v Beogradu, je bila za slovensko in tržaško javnost veliko odkritje, saj ga niti najboljši poznavalci v celoti niso poznali. Zato se je naravno postavilo vprašanje, kaj vse se še skriva v ozadju mnogo bolj znanih in večkrat predstavljenih tržaških ustvarjalcev tako v Sloveniji kot v svetu; kaj likovna ustvarjalnost Slovencev v Italiji in posebej v Trstu sploh pomeni tako slovenskemu osredju kot Tržačanom in širšemu italijanskemu okolju? Med strokovnjaki in poznavalci dogajanj v prvih desetletjih po zadnji vojni je še vedno veljalo stališče, ki ga je zapisal France Stele ob prvih kolektivnih nastopih slovenskih tržaških slikarjev v zgodnjih petdesetih letih, da je »za slovensko slikarsko skupnost imela tržaška skupina po osvoboditvi prav poseben pomen, ker nam je ona prva odpirala pogled v širši umetnostni svet.«

Ob vsem, kar se je na to temo nabralo novega, novega vedenja o delovanju Avgusta Černigoja in njegove avantgarde, ob številnih podrobnih študijah o Lojzetu Spacalu, Zoranu Mušiču, Bogdanu Gromu … njihovih predhodnikih in naslednikih, pa tudi ob novejših širših pregledih umetnostnega dogajanja na poti iz Trsta do Gorice in nazaj, ali temeljne teze o njihovi teži in pomenu, zapisane v času, ko so bili ustvarjalni procesi in njihovi učinki v teku, še veljajo. Oddelek za razstavno dejavnost Cankarjevega doma na čelu z Nino Pirnat se je odločil dati priložnost umetnostni znanosti, da to vprašanje podrobneje osvetli v časovnem izseku med letoma 1945 in 1960, ne prav lahko nalogo pa je zaupal mlademu umetnostnemu zgodovinarju Vidu Lenardu. Ko se je lani jeseni odpravil v Trst in začel poizvedovati za lastniki slik iz tega razdobja pri različnih slovenskih ustanovah, muzejih, galerijah in zasebnikih, je prišel na sled tudi razmeroma mladi Finančni delniški družbi KB 1909 v Gorici, ki jo upravljajo Slovenci, in izvedel, da ima ta tudi na skrbi obsežno zbirko del slovenskih umetnikov, zvečine zahodnih Primorcev, ki je po propadu Tržaške kreditne banke prešla v roke Banki Monte dei Paschi iz Siene. Nova politika te zelo stare finančne ustanove pa temelji na prepričanju, da je zlasti iz kulturnih razlogov potrebno javnost seznaniti z vsem tem umetniškim bogastvom; to se je v več sto letih nabralo v matični banki in za lokalna okolja ni nič manj pomembno, da vedo, kaj hranijo njim pripadajoče lokalne podružnice. Namere Cankarjevega doma so se tako v pravem trenutku srečno ujele z namerami družbe KB 1909 in do odločitve, da bi obe akciji povezali tako po vsebinski kot po organizacijski strani, ni bilo več veliko. Ljubljansko predstavitev sloven-

skih tržaških slikarjev je bilo mogoče tako obogatiti z nekaj najkakovostnejšimi in nekaj povsem neznanimi deli iz zbirke družbe KB 1909, Trst s svojim velikim razstaviščem, Salonom čudes, kot ga imenujejo, v nekdanji ribarnici na obrežju pa je omogočil predstavitev obsežne glavnine del, nastalih od preloma stoletja do konca devetdesetih prejšnjega stoletja in čez. Zajel naj bi torej skorajda vse slovenske umetnike, delujoče v Italiji, tudi mlajše in ne nazadnje tudi dela nekaterih italijanskih umetnikov, ki so se tako ali drugače povezovali s slovenskimi, a kot kaže bolj po generacijskem kot po kakšnem programskem ključu. Za ta umetnostni korpus je dolga leta skrbel Joško Vetrih. Za katalog tržaške razstave je pripravil obsežno zgodovinsko študijo o slovenskih goriških in tržaških umetnikih, njihovih umetniških profilih in nemalokrat neprijaznih usodah, saj so se morali v času naraščajoče fašistične represije mnogi izseliti. Nekateri so odšli v Slovenijo, drugi dlje po deželah stare Jugoslaviji, redkejši na Zahod in se šele po vojni v zmernejših okoliščinah vrnili, a ne strti, temveč polni optimizma in volje, da bi osvobojeni s podvojenimi silami nadaljevali začeto in zastavili na novo. Pri tem delu razstave je strokovno sodeloval tržaški slikar in grafik Franko Vecchiet, ki je razstavo tudi postavil.

Toda prva povojna naloga tržaških, bolje bi bilo reči kar primorskih umetnikov ne glede na trenutni kraj njihovega bivanja, ni bilo umetniško ustvarjanje, temveč so morali prevzeti svojevrstno politično nalogo. Leta 1945 so se udeležili razmeroma obsežne skupinske razstave, katere namen je bil mednarodnim komisijam, ki so se ukvarjale z vprašanjem razmejitve med Italijo in novo Jugoslavijo, dokazati, da na območju Gorice, Trsta in Krasa živi avtohtono slovensko ljudstvo, ki se more legitimirati z izvirno in sodobno kulturo. Šele v naslednjih letih se je ostreje izrisala skupina slovenskih tržaških umetnikov z imeni Avgust Černigoj, Jože Cesar, Bogdan Grom, Robert Hlavaty, Avrelij Lukežić, Rudolf Saksida in Lojze Spacal. Mednje je sprva sodil nekoliko starejši Albert Sirk, ki pa je umrl že leta 1947. Njihova umetniška drža in prepričljivi slikarski ter grafični opusi so predmet ljubljanske predstavitve v Cankarjevem domu in poglobljene študije Vida Lenarda. Temeljno vprašanje, ki si je ga je ponovno postavil (pred tem so o tem pisali France Stele, Fran Šijanec in Jure Mikuž, če naštejem le najbolj izstopajoče), je, kaj so tedaj pomenili nastopi tržaških slovenskih slikarjev v razmerju do umetnostnega dogajanja v slovenskem osredju. Ponovno se je potrdilo, da je imela osrednja slovenska umetnostna scena težave s politično podprtim ideološkim diktatom. Po njem je bila edina prava usmeritev zanjo socialistični realizem, najbolj zaželene in priporočene pa so bile teme iz vojne, torej poveličevanje zmage in novih uspehov pri obnovi in izgradnji domovine. Vendar je imela tudi oblast težave z umetniki, ki jim priporočeno in načini predstavitev niso šli prav od rok (razen z nekaj izjemami) in so še naprej razvijali teme po lastnih nagibih, zvečine prenesene še iz predvojnih intimističnih, liričnih občutij v duhu meščanskega realizma. V zgodnjih petdesetih letih se je prav v tej skupini, v kateri so vodili Gabrijel Stupica, Marij Pregelj in Stane Kregar, zunaj Slovenije pa je podobno smer ubiral Zoran Mušič, pripravljal preboj. In v tem kritičnem trenutku so se v Ljubljani predstavili slovenski tržaški slikarji z novejšimi deli, ki pa znotraj začasno zamejenega Svobodnega tržaškega ozemlja nad sabo praktično niso imeli nobenih ideoloških nadzornikov. Z njihovim prihodom so od morja zavele sveže sape, močne barve v širokih ploskovnih ureditvah v nasprotju s še vedno cézannskim načinom slikanja s polaganjem širokih barvnih madežev na platno umetnikov »na kontinentu«. Močni barvni nanosi Jožeta Cesarja, skicozni, bravurozni način Avgusta Černigoja v slikah tržaških predmestij in okolice, skrbno izčiščeni Spacalov likovni svet preprostih oblik kubično občutenih hiš in čolnov, industrijska siva, ugasla podoba primestnih prizorov Avrelija Lukežiča, iskrivi lahkotni akvareli obljudenih tržaških vedut so v Ljubljani razvnemali številne in tudi ne vselej naklonjene razprave. Predvsem je bodel v oči njihov »primitivizem«. Tako je moral še leta 1951 arhitekt Edvard Ravnikar, ki se je v tistem času ukvarjal tudi z ože umetniškimi vprašanji in kritiko, ne le z arhitekturnimi, zapisati naslednjo večkrat citirano misel: »Če bi Spacalovi mapi vsaj pri manjšem številu uspelo zganiti radovednost ali celo voljo za prvi stik z novejšo likovno problematiko, bi obenem pomaknili črto dovoljenega v umetnosti malo naprej, na boljše in naši likovni umetnosti bi razširili horizont.« Za pomikanje meje dovoljenega je torej šlo, za širjenje horizonta. V tem se zrcali ključni pomen ponovnega razstavljanja del teh slikarjev predvsem v Ljubljani, ki po eni strani afirmira kolektivno in posamično umetniško prebojnost Tržačanov, po drugi pa vsaj posredno priznava njihovo prehitevanje in Trstu odmerja (tako Stele) častno drugo najpomembnejše središče slovenske likovne umetnosti (dotlej, pred vojno, je veljalo, da ta vloga pripada Mariboru).

Vse doslej je tudi veljalo, da so slovenski tržaški umetniki svoje motive in slikarske prijeme razvijali avtohtono, nekako zaprti v svoj tržaški svet in okolico, ne da bi se pustili vplivati bodisi iz Ljubljane bodisi iz širšega italijanskega sveta, h kateremu so po londonskem sporazumu med Italijo in Jugoslavijo leta 1954 ponovno pripadli. Lenardova razprava razkriva drugačno resnico. Glede na to, da je prva povojna leta italijansko politiko oblikovala komunistična partija Italije (do prihoda krščanske demokracije

na oblast), ki je morala predvsem poskrbeti za odpravo posledic vojne in fašističnega režima, se je morala med drugim ozreti na Zahod in povezati natrgane vezi z umetnostjo Zahoda. Slovenski tržaški umetniki so se dejavno vključevali v novo nastale procese in se prek vrste razstav vodilnih italijanskih umetnikov in pomembnih ustvarjalcev iz tujine v tržaški galeriji Škorpijon seznanjali z njihovimi novimi zamislimi ter jih vešče, ustvarjalno prikrajali za svoje potrebe. V tem je bil posebno učinkovit Lojze Spacal, ki je ohranil zveze z umetnostno sceno v Milanu še izza vojnih let in vzpostavljal nove, saj se je v teh prvih povojnih letih močno angažiral kot soorganizator razstav v galeriji Škorpjon, pozneje pa s svojo mrežo znanstev pomagal Zoranu Kržišniku pri organizaciji ljubljanskega mednarodnega grafičnega bienala (1955).

Na tem mestu se velja vprašati, v kakšnem vsebinskem razmerju sta si torej ljubljanska razstava tržaških slovenskih slikarjev v Cankarjevem domu (odprta 26. marca 2012) in tržaški pregled umetnosti slovenskih umetnikov iz zamejstva v Salonu čudes (odprt 20. aprila 2012). Ljubljanska predstavitev zrcali pogled slovenskega osredja na dogajanja v Trstu; v žarišče postavlja njihove učinke na osrednji umetnostni tok in jih nadvse visoko ovrednoti. Izbranosti očišča in visoko postavljenim merilom kakovosti ustreza premišljena postavitev s posebno skrbno osvetlitvijo: v polmraku razstavne dvorane z natančno osvetlitvijo slike kar zažarijo s sten in poudarijo ključno kvaliteto tržaške slikarske skupine: kontrastirano ubrano barvno paleto. Ves strokovni napor te razstave poskuša potemtakem izhajati iz novih izhodišč: veliki prodor in kulturni učinek slovenskih tržaških slikarjev na slovensko osredje v razdobju med letoma 1945 in 1960 temelji na slovenskem doživljanju in umetniški interpretaciji sicer običajnih motivov krajine, portreta in notranjščine, vendar v senzibiliziranem okolju velemestnega Trsta, četudi so mnogi med njimi upodabljali tudi predmestne in podeželske motive; hkrati pa temelji tudi na mnogih idejnih in povsem likovnih izkušnjah italijanskega slikarstva, ki se je poskušalo osvoboditi duševne dediščine umetnosti fašističnega režima.

Tržaško razstavo bi bilo mogoče pojmovati kot smiselno razširitev ljubljanske v več smereh: z deli Milka Bambiča, Avgusta Bucika, Ivana Čarga, deloma Avgusta Černigoja in Lojzeta Spacala, Rika Debenjaka, Toneta Kralja, Zorana Mušiča, Vena Pilona, Alberta Sirka in Cvetka Ščuke seže daleč v preteklost – z nekaj deli skorajda na začetek dvajsetega stoletja. V tem delu velja posebej opaziti nekaj izvrstnih slik velikih Čarga, Pilona, sijajni Spacalov predvojni in medvojni opus magičnega realizma pa enako reprezentativna Černigojeva slikarska petdeseta leta. Velik del tržaške seveda seže z deli čez letnico 1960, kjer se ljubljanska ustavi. Opusi osrednjih osebnosti Černigoja, Spacala, Hlavatyja, Mušiča in drugih se nadaljujejo in marsikatero njihovo delo vsaj občasno nakaže smer njihovega ustvarjanja. Ob tem se pojavljajo imena mlajših: Demetrija Ceja, Alfreda de Locatellija, Patrizie Devidé, Rioberta Faganela, Silvestra Godine, umetnikov Grupe U na čelu s Frankom Vecchietom, Hijacinta Jusse, Vladimirja Klajnščka, Silvestra Komela, Zore Koren Skerk, Andreja Kosiča, Jasne Merku, Antona Miheliča, Klavdija Palčiča, Paola Petriciga, Deziderija Švare in Borisa Zuliana. Sveže datacije najnovejših del še živečih umetnikov kažejo na to, da se politika odkupov umetniških del bančne skupine nadaljuje, žal pa razen Franka Vecchieta v povprečju ne dosegajo kakovosti osrednjih osebnosti starejše generacije. Razširitev zbirke na dela Italijanov, ki se pojavljajo denimo v Grupi U ali posamično, so logična posledica izginjanja predsodkov in miselnih pregrad na obeh straneh ter pospešenega ustvarjalnega zbliževanja dveh narodnih umetniških skupnosti.

V pisani panorami tržaške slovenske ustvarjalnosti pa žal zija občutna vrzel. V zbirki bi vsekakor morala biti zastopana dela Edvarda Zajca, vsaj nekaj tistih, ki jih je ustvaril v Trstu do leta 1980, ko je odšel v Združene države Amerike, a banka ni pridobila nobenega ne tedaj ne pozneje. Zajčevi svetovno pomembni napori v raziskovanju računalniške grafike bi celo zaslužili izjemo: za zbirko njegovih del bi utegnili iznajti poseben razdelek, denimo z naslovom načrtovani nakupi bančne skupine, a se tega niso domislili. Žal. In še: obe razstavi spremljata izvrstno ilustrirana razstavna kataloga s teksti v slovenščini, italijanščini in angleščini z obsežnim znanstvenim aparatom. Zanimanje občinstva za razstavi je tako v Ljubljani kot v Trstu zelo veliko in ne nazadnje tudi veliki panoji z naslovom razstave v treh jezikih na fasadi Salona čudes povedo tudi nekaj o spremenjenem, mnogo bolj tolerantnem, da ne rečem naklonjenem ozračju Trsta do njegovih slovenskih umetnikov someščanov, kar po mnogih bolečih izkušnjah in tragičnih dogodkih zlasti v minulem stoletju ni majhen dosežek.

Jože Strgar

Na vrsti smo

Drobni dogodki, velike posledice

Leta 1975 sem zaključil desetletno urednikovanje revije Naš vrt. Že ob ustanovitvi, deset let poprej, sem kolegom, ki so pri reviji sodelovali, obljubil, da uredništvo sprejemam za toliko časa. In storil sem, kakor sem napovedal. S tem pa je revija prenehala izhajati, kajti nihče ni bil pripravljen, da bi prevzel urednikovanje.

Sam sem bil v tistem času samostojni »obrtnik z delavnico«, kakor smo se smeli privatniki imenovati, in sicer za urejanje vrtov in parkov, s četico sodelavcev in s svojo drevesnico. Takrat je to bilo nekaj novega. Kljub težavam, kakršne so spremljale moje delo – vsestranskemu šikaniranju in zatiranju privatne pobude, kar je najboljša družbena ureditev z imenom samoupravni socializem načrtno in v osnovi izvajala in kar so aparatčiki na nižjih ravneh zanesljivo še dodatno stopnjevali – se je moja dejavnost vendarle uveljavljala. Urejali smo vrtove ob novih hišah, ob raznih novogradnjah, ob cerkvah in cerkvenih ustanovah, celo visoki politični predstavniki – oni v Beogradu in oni iz Ljubljane – so se za urejanje svojih vrtov pogosto obračali name. Le večja javna dela mi niso bila dostopna, partijska celica je vedno odločala, kdo sme kaj delati ali imeti. Zgodilo se je, da sem imel v drevesnici ustrezno količino cvetočih grmovnic, ki jih je mestna vrtnarija potrebovala. Ko smo se z odgovorno osebo domenili, da jih bodo odkupili, so na partijskem sestanku odločili, da od privatnika večje količine ne bodo kupovali. In naročili so jih iz Nemčije, seveda od privatnika in iz drevesnice, kjer so zaposlovali večje število naših ljudi. Takšnih razmer pač ne smemo pozabiti.

Prav v tistem času je založniška hiša Kmečki glas razpisala mesto za glavnega urednika revije Moj mali svet. Za ta razpis niti vedel nisem, ko so me kolegi na Biotehniški fakulteti, kamor sem zahajal kot delni sodelavec in na informativne pogovore, vprašali če sem se na razpis prijavil. Seveda se nisem.

»Prav je, da se prijaviš, ti si edini, ki bi revijo uredil, kakor je treba«, so mi zatrjevali. Podobno mi je pisal tudi kolega, ki je že bil v službi in je imel utrjen položaj v komunistični partiji. Ker sem omahoval, sem dobil še pisma iz strokovnih krogov, spet z mnenjem, da se naj prijavim. Sam in »domači parlament«, to je soproga, sva imela tehtne pomisleke. Če sprejmem, kaj bo s podjetjem (pardon, z delavnico)? S tem dvomom sem se napotil h kolegici, sošolki, ki je že bila v službi pri Kmečkem glasu in sicer kot urednica Socialističnega kmetijstva in gozdarstva. »Ti imaš toliko izkušenj, da boš zmogel eno in drugo, zato se prijavi in pridi« mi je zatrjevala. In potem sem se prijavil.

Kar dolgo ni bilo odgovora. Nazadnje pa so razglasili, da so se prijavili štirje kandidati in da niso sprejeli nobenega. Na koncu sem neuradno izvedel, da trije sploh niso imeli potrebnih kvalifikacij, četrti, to sem bil jaz, je kvalifikacije sicer imel, a ni bil sprejet.

Po eni strani mi je kar odleglo – bo že bolje tako, da se držim svoje glavne dejavnosti, to je svojega pravega poklica, v katerega sem za študij ter izpopolnjevanje vložil okrog petnajst let. Sem pa kaj hitro postal radoveden, zakaj se je zgodilo tako, kakor se je, zlasti še, ko sem na cesti srečal krajevnega predsednika Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL), ki mi je rekel: »Vi pa kandidirate za urednika. Lepo, poslali smo priporočilno pismo«. Šele sedaj sem videl in sklepal, da se je zadeva odločala na širokem polju. Ob vsem tem me je stvar še bolj zanimala in nekega dne okrog 14, ure, ko se je delovni čas že zaključeval, sem stopil na upravo Kmečkega glasu in našel tam samo še tovarišico tajnico. Vsi drugi so že odšli. Poznala me je, saj sem pri njih že izdal knjigo *Cvetlice lončnice* in tudi sicer smo se poznali. Vprašal sem jo, kdo bi mi vedel kaj povedati glede moje kandidature za urednika.

Malo je razmislila, potem pa rekla: »Kar usedite se, nekaj vam bom pokazala, čeprav ne bi smela«. Prinesla mi je ročno napisan zapisnik, kjer je bilo med

drugim zapisano, da Jože Strgar ne more biti urednik »socialistične« revije, ker piše v cerkvene časopise.

»Pa ne povejte, da sem vam to pokazala« je dodala in pogledala okrog, če je še kdo navzoč, če bi me morda videl.

Šele sedaj so se mi oči ponovno odprle. Rečem »ponovno«, ker sem mislil, da so se državljanske pravice in dolžnosti vendar že nekoliko normalizirale, da smo vsaj v načelu spet vsi enakopravni. Žal, zmotil sem se. To stanje je bilo očitno tudi v tem, ker se nobeden izmed predlagalcev, da se naj prijavim, ni spraševal, zakaj se je to zgodilo. Vprašanja pač niso bila primerna ali dopustna. Sem pa hkrati sklenil, da bom nekako protestiral. Napisal sem neke vrste protestno pismo in ga poslal na republiško SZDL, prepis pa tudi takratnemu predsedniku Mohorjeve družbe. Spomnil sem jih, da pisanje za Mohorjevo družbo, kar sem počel, ni isto, kakor pisanje za cerkvene liste, da je taka trditev laž in da tudi sicer ne sprejemam apartheida. Od SZDL ni bilo odgovora, pač pa sem dobil obširen odgovor od gospoda predsednika. Najprej mi je razložil, da potegovanje za »vodilne« službe v javnosti ni dostojno za človeka, ki hoče biti kristjan; da je to, kar sem hotel doseči, čisti klerikalizem in da naj bom zadovoljen, da lahko delam, kar delam. Pa da ni lepo, ker da sem protestiral. Tudi med vrsticami se je dalo čutiti, da sem se močno prekršil nad samoupravno družbeno ureditvijo.

To je drobna zgodba iz zanimivega časa. Je pač ena od mnogih, morda podobnih ali še bolj hudih, s hujšimi posledicami. Zapisal pa sem jo predvsem zato, da se vprašam in iščem odgovore, zakaj so današnje razmere med nami Slovenci takšne, kakršne so. To je slabe in zelo slabe. Kje in kdaj se je vsa ta duhovna in splošna revščina rodila in se vtihotapila v vse pore našega bivanja – v medčloveške odnose, v gospodarstvo, v javna glasila in v javno delovanje? Med nami je toliko sprevrženosti, laži, neodgovornega ravnanja, da se človek sam sprašuje, kako je to mogoče. Poglejmo na primer razpravo v Državnem zboru (10. in 11. maja 2012), ko so nekateri poslanci grdo napadali tiste, ki so se zavzemali za izhod iz državniške krize. Tisti, ki so v upravljanju družbe toliko reči zavozili, napak naravnali in nas pripeljali v nemogoče razmere, ko ljudje morda ne bodo mogli dobivati svojih osnovnih plač, se ponovno trudijo za neodgovorne »igre« z ljudmi in s splošnimi razmerami, kar spet in spet počenjajo razni »tovariši«. Hkrati pa se nadaljuje blatenje vsega tistega, kar je še javno krščanskega in osebno plemenitega. Vse to so preprosta dejstva, s katerimi moramo sedaj živeti.

Torej od kod takšno stanje med nami? Pogosto pomislim na prve čase po drugi vojni, ki se jih dobro spominjam, ko smo ob vrnitvi iz pregnanstva, za začetek in v ograjenem območju na robu Radovljice, kamor domačinom ni bil dovoljen vstop, poslušali partizanskega govornika, kako nam je razlagal novo življenje in nov svet v novi Jugoslaviji. Poslušali smo ga na dvorišču, pred barakami. Sam sem govornika občudoval, ker je bil postaven mož z lepo partizansko uniformo. Mama je rekla, da od človeka, ki pozdravi s pestjo, ne moremo kaj dobrega pričakovati. Oče pa je rekel: »Laže«. In res, nič tistega, kar je napovedoval kot dobro za ljudi in družbo, se ni uresničilo. Ko pa je govoril, da nas »farji«, (to je duhovniki) ne bodo več izkoriščali in žandarji ne bodo več »vlekli zadnjega repa iz štale«, je bilo tudi vse to v območju laži. Zamolčal je, da so nam duhovniki skozi vso zgodovino stali ob strani, nas učili za dobro in nas s tem ohranili kot kulturne ljudi in kot narod. Zamolčal je tudi, da so se žandarji spremenili v razne »tovariše«, ki so nam že nekaj dni po tem govoru, na izstopni postaji na Vidmu, pobirali prav vse, kar je bilo kaj vredno. Če bi imel pri sebi na primer blago za novo srajco, bi ga takrat zaplenili. Pozneje pa so zahtevali, da bi morali oddajati celo tisto, česar nismo imeli.

Bolehen oče, ki si je v tujini nakopal bolezen in je bil poleg kmeta tudi tesar, je moral zaslužiti, da smo šli na trg v Zagreb in tam kupili mast za obvezno oddajo. In tako naprej, le malo kaj je bilo v delovanju družbe pristnega in spodbudnega, vse ali skoraj vse se je odvijalo v sprevrženih dejavnostih, pač v slogu omenjenih dejstev.

In tako smo v devetdesetih letih, ko se je komunizem in »naš socializem« sesuval sam v sebi, sicer še zmogli skupni slovenski zgodovinski nastop in si pridobili svojo državo – lastno odgovornost za svoj obstoj in za prihodnost. Kljub polstoletnemu zatiranju slovenske istovetnosti, ki si jo je prisvojil in uveljavljal boljševiški režim, pač v duhu Lenina in Stalina, smo vendar še zmogli odločilno osamosvojitveno dejanje. Stare boljševiške sile so se takrat nekako in začasno potuhnile, potem pa so kaj hitro spet pričele s svojo razdiralno dejavnostjo. Pripeljale so nas v stanje, ki ni samo neugledno in ponižujoče za Slovence, ampak je tako slabo, da bodo potrebni izredni napori za izboljšanje.

Kdo in kako lahko takšno stanje izboljša? Vse kaže, da to lahko stori le družba, začenši s posamezniki, ki bo delovala v luči krščanskih načel. Ta načela predvidevajo poštenost, odgovornost, usposobljenost – vse tisto, kar najdemo v desetih božjih zapovedih in v celotnem krščanskem etosu. A to ne bo lahko, saj smo vsi, celo tisti, ki se trudimo, da bi živeli in delovali v okviru krščanstva, nekako prizadeti, ranjeni in v marsikaterih primerih tudi zmedeni. Res je, da smo toliko desetletij morali poslušati in prenašati boljševiško doktrino, ki nas je ozmerjala, odrivala in ustrahovala na vse mogoče načine, tudi s fizičnim uničevanjem, če se jim je to zahotelo. Ob vsem tem smo izgubljali bistvene lastnosti politične in družbene normalnosti, prevečkrat smo se sprijaznili z drugorazrednostjo in vsega tega imamo v svoji zavesti še kar nekaj. Zato kaj hitro in radi ostajamo ob strani, izogibamo se celo volitev, to je najosnovnejše državljanske dolžnosti, in tako večina družbenih in političnih vzvodov ostaja v rokah pogubne boljševiške naravnanosti. Biti moramo odkriti in si takšno stanje priznati. Sedaj ko bi se lahko udejstvovali v javnem delovanju in bi se v kar največji meri tudi morali, se izgovarjamo s tem in onim, kakšen med nami se celo postavlja s trditvijo »nisem v nobeni stranki«. S tem hoče poudariti ravno tisto, v kar so nas ves čas rinili komunisti in njihovi privrženci. Zato še vedno v veliki meri ohranjajo vodstveno pozicijo v vseh porah družbenega življenja, to je družbeno in politično nadvlado. Ljudje s krščanskim navdihom pa ostajamo ob strani, večkrat celo s prepričanjem, da se javno delovanje za kristjana ne spodobi, kakor me je poučeval navedeni predsednik Mohorjeve družbe. Seveda se da živeti, bolje životariti tudi na ta način, a zgodovina nas bo vprašala, ali smo v svojem času delali in naredili tisto, kar je za zavestnega člana družbe potrebno. Zato naj citiram že napisano in povedano misel: »Na vrsti smo!«. Vse druge družbene naravnanosti, zlasti tiste, ki smo jim bili priče v zadnjih sto letih, ki so zanemarjale ali celo zaničevale krščanski družbeni etos, nam nazorno pričajo, da niso v stanju upravljati družbe.

Nasprotnikom krščanske in slovenske zavesti je uspelo še nekaj: da so nas naravnavali na stanje zmedenosti, da smo v tolikšni meri izgubili čut za skupnost. Kako radi smo vsak na svojem majhnem vrtičku, recimo v okviru omejenega kroga, ki sicer goji krščanske vrednote, a se pretirano ukvarja zgolj s svojimi zanimivostmi. Kolikokrat nam manjka širši pogled na narod kot celoto, na celovitost časa in zgodovine.

Kdo vse je za take razmere odgovoren? Priznajmo, tudi mi sami. Prišel pa je čas, ko bo treba veliko stvari spremeniti. Ne bodo se spremenile same od sebe, biti moramo navzoči – ti in jaz, vsi, ki cenimo življenje in Slovenijo.

Nina Mazi

Zaupanje, hvaležnost, spoštovanje

Blažilniki človeštva v gospodarskem in tehnološkem razmahu

To so tri ključne entitete za optimalno komunikacijo, odprto sodelovanje in dobre odnose v družini, na otroškem igrišču, v razredu, na delovnem mestu, v cerkvi in na socialnem parketu – doma, v službi in v družbi. Ključni elementi polnega življenja kot so hvaležnost, preprostost, spoštovanje, red, disciplina, lepota, harmonija, zaupanje, radost, sproščenost in poštenost, se kot rdeča nit vlečejo skozi svetopisemsko izročilo Stare in Nove zaveze.

Kaizen – pojem japonskega izvora, kot sinonim za kontinuiran proces nenehnih (postopnih, manjših) izboljšav in napredka, temelji na zaupanju, spoštovanju in hvaležnosti. V anglosaksonskem svetu se uveljavlja inačica ‚continuous improvement' (nenehno izboljševanje), ki pa v nasprotju s kaizen manj poudarja odgovornost, pomen in vlogo prizadevanj slehernega posameznika. Živimo v času sprememb in pretresov, padanja idealov, preoblikovanja vrednot in prevetritve uveljavljene tradicije. To je obdobje, ko spremembe predstavljajo edino stalnico, zato se je treba nanje pripraviti, jih predvideti in se tudi ustrezno odzvati – jih maksimalno izkoristiti. Spremembe so laže izvedljive in bolj obvladljive v okolju, ki temelji na skupni viziji in združljivih ciljih, zaupanju, odprti komunikaciji in partnerskem sodelovanju. Pomembno pa je tudi, da se uvajajo in uveljavljajo s konsenzom, pod taktirko sposobnih posameznikov, ki uživajo ugled in se ponašajo z avtoriteto. Individualna, družinska, organizacijska in družbena klima in kultura temeljita na zaupanju, spoštovanju in hvaležnosti. Odnose in relacije med ljudmi omogočajo in krepijo spoštovanje, zaupanje, svoboda in neodvisnost (integriteta posameznika), socialna empatija, iskrenost, odprtost, lojalnost, povezanost, objektivnost, pravičnost, jasnost, sodelovanje, interaktivnost in hvaležnost.

Lastniki in managerji v perspektivnih podjetjih optimalno organizacijsko klimo in spodbudno organizacijsko kulturo gradijo in krepijo na petih pomembnih postulatih:

Sodelavce in partnerje je treba spoštovati, verjeti vanje, jim zaupati in jim biti hvaležen.

Sodelavce in partnerje je treba za kakovostno delo dobro plačati.

Med zaposlenimi in partnerji mora vladati prijazen, prijateljski odnos, ki temelji na sodelovanju in zdravem tekmovanju.

Zaposlenim je potrebno zagotoviti trajno strokovno in osebnostno rast in razvoj.

Zaposleni potrebujejo cilje, vizijo in ambicije, obetavno prihodnost ter smisel dela in življenja.

Natančnejše preučevanje – opazovanje in analiza pričujočih kategorij v sodobni družbi človeka privede do vrste zanimivih ugotovitev in spoznanj, med katerimi velja malce več pozornosti nameniti z aktualnimi kategorijami povezanim dejstvom.

Spoštovanje

Številni, zlasti nadrejeni to enačijo s strahospoštovanjem, zato so prepričani, da jih morajo podrejeni brezkompromisno spoštovati in jim svoje spoštovanje tudi izkazovati samo zato, ker imajo nad podrejenimi moč in oblast oziroma s svojega piedestala nanje gledajo z vrha. Vendar je med nami vse več tistih, ki se, čeprav so (trenutno še) ‹spodaj›, na srečo zavedajo, da niso dolžni spoštovati vsakogar, ki se uspe povzpeti na vrh in se mu tam od višine zvrti. Pravo, resnično spoštovanje pa ni stvar hierarhične umestitve, marveč si ga mora vsakdo zaslužiti s svojim strokovnim in človeškim potencialom. Bistvo in čar spoštovanja je ravno v tem, da človek ceni, priznava in morda celo občuduje (so)človeka, pri tem pa ohranja svoje dostojanstvo, čast, ugled, pomen in veljavo oziroma vse našteto celo krepi in poglablja. Pri tem je treba poudariti, da odločilno vlogo v sodobnih družinah, organizacijah in družbi nasploh poleg spoštovanja (so)človeka in narave, igra tudi spoštovanje in praktično uresničevanje vrednot na individualnem, skupinskem, organizacijskem in družbenem nivoju. Spoštovanje, ki človeka spremlja od zibelke do groba, si človek najlaže pridobi doma, v družini. Starši/stari starši in otroci

si izkazujejo medsebojno pozornost, spoštovanje, naklonjenost in prijateljstvo, obenem pa drug drugemu potrdijo, da se imajo radi in se cenijo. Hkrati pa si, ne glede na izrazito materialno naravnanost okolice, sporočajo, da služba, delo in obveznosti niso edino in najpomembnejše v življenju posameznika. V tem okviru je pomembno poudariti še, da se bodo družina, organizacija in družba morale iz kulta čaščenja mladosti čimprej preusmeriti na spoštovanje in priznavanje starosti, sicer bodo vse reforme ostale le mrtva črka na papirju. Spoštovanje življenjskih izkušenj, spoznanj in modrosti, upoštevanje kompetenc ter spoštovanje in upoštevanje moralnih vrednot v praksi so temelj za vse generacije. Naklonjenost in spoštovanje sta najpomembnejša elementa perspektivnega in osrečujočega partnerstva tako v poklicu, poslu in karieri kot tudi na socialnem parketu in za domačimi štirimi stenami. V sodobni družbi je odločilno in nepogrešljivo obojestransko, vzajemno priznavanje in spoštovanje vrednot, prepleteno s prepotrebno tolerantnostjo. Le kdor je pripravljen na izkazovanje medsebojnega spoštovanja (brez nepotrebnega klečeplazenja), lahko brez pomislekov, predsodkov in osebnih zavor sodeluje pri reševanju nalog, odpravljanju problemov in izpolnjevanju dolžnosti. Tako prispeva k skupnemu dobremu in koristi samemu sebi, domačim, sodelavcem/kolegom in človeštvu nasploh. Pri tem je odločilno in nepogrešljivo obojestransko, vzajemno priznavanje in spoštovanje vrednot, hkrati s tolerantnostjo.

V okolju, prežetem s spoštovanjem, so mogoči odprto sopostavljanje različnih pogledov, mnenj, stališč in prepričanj, njihova vsebinska obravnava in z njimi povezano razpravljanje v iskanju nove kvalitete. Uspešne posameznike pri učenju in delu oziroma v življenju nasploh prevevajo sočutje, dobrohotnost, prijaznost, naklonjenost, nekonfliktnost, odprtost, iskrenost, vljudnost, diskretnost, galantnost, strokovnost, človečnost, zanesljivost, odgovornost, verodostojnost, odličnost, kakovost itd.

Američan Peter F. Drucker je spoštovanju pripisoval pomembno vlogo na poti do uspeha v poklicu, poslu in karieri, pa tudi doma in v družbi; temu primerno mu je tudi namenjal veliko pozornosti. Učil je, da študij in delo – strokovna in poslovna prizadevanja terjajo pravilno vrednotenje, nagrajevanje, priznanje in spoštovanje, kar v konkretni praksi pomeni, da si človek, ki nosi glavnino pristojnosti in odgovornosti, zasluži hvaležnost, priznanje, spoštovanje in dobro plačilo.

Zaupanje

To je bistvo socialnega kapitala. Zaupanje je temelj za načrtovanje in oblikovanje – vzpostavljanje socialnih stikov in gradnjo socialnih omrežij, ki odločilno zaznamujejo sodobno družino, organizacijo in družbo v celoti.

Socialni kapital temelji na odnosih in povezavah (relacijah) med ljudmi. Ker so te zelo pomembne oziroma nepogrešljive, so ekonomisti, psihologi in sociologi kmalu začeli natančneje preučevati njihov vpliv na perspektivo in prosperiteto posameznikov, družin, skupin, organizacij in družbe. Pri tem so ugotovili, da zveze, poznanstva, odnosi in povezave prinašajo vrsto prednosti in koristi, materialne in nematerialne narave – imajo določeno vrednost. Vse to označujejo s pojmom socialni kapital. Eden najpomembnejših parametrov opisane vrednosti človeških potencialov – socialnega kapitala je zaupanje. Danes si nihče več ne zatiska oči pred dejstvom, da se posli sklepajo (deli delo in ustvarja dobiček) predvsem na podlagi velikega zaupanja in s tem jasno določenih (čeprav morda nenapisanih) pravil, zahtev in pričakovanj. Iskren pogled v oči in prijateljski stisk roke – džentelmenski sporazum – je pogosto več vreden kot gora pogodb in sporazumov. Našteto se v praksi nazorno potrjuje v primeru učinka priporočil, s katerimi ima posameznik pomemben vpliv na svoje socialno okolje. Zaupanje je zahtevno, kompleksno in občutljivo, saj terja čas, zavzetost in pozornost – štejejo predvsem daljše oziroma večkratne pozitivne pretekle izkušnje. Človek si ga pridobiva počasi, korak za korakom, nato pa ga lahko nonšalantno v trenutku izgubi in zapravi; pri tem pogosto ne dobi več možnosti za popravni izpit. Ko je zaupanje vzpostavljeno, dobi relacija v odnosih na individualni, družinski, skupinski, organizacijski in družbeni ravni pomembno vrednost, ki prinaša določene pozitivne učinke in s tem tudi konkretne ekonomske (materialne) ali druge (nematerialne) koristi.

Zaupanje se v vsakdanji praksi pogosto enači z iskrenostjo. Starši otroke učijo odkritosrčnosti in iskrenosti, zato so prepričani, da jim otroci tudi popolnoma in brezpogojno zaupajo in so toliko bolj razočarani, ko izvedo, da otrok svojim starim staršem, prijateljem in znancem, ali celo neznancem zaupa bolj kot njim samim. Za odprto sodelovanje brez fige v žepu in za iskreno partnerstvo je značilno, da je zaznamovano z zaupanjem, dolgoročno

naravnanostjo, razumevanjem, odprtostjo in poštenostjo. To pomeni, da bodo, podobno kot si zaposleni prizadevajo, da bi s svojim ravnanjem opravičili zaupanje svojih nadrejenih (lastnikov in delodajalcev), še nadrejeni storili vse, da si pridobijo njihovo zaupanje in ga nato tudi ohranijo. Zaupanje predstavlja pomemben steber optimalne strategije delovanja, ki vzbuja željo po komunikaciji in (so)delovanju, željo po razvoju in napredku – izboljšavah in partnerstvu. S pomočjo tovrstne strategije je mogoče ljudi učinkovito motivirati, jim vzbujati zaupanje in izžarevati kredibilnost. Ne glede na razvoj in napredek znanosti in tehnike v zdravstvu še naprej ostaja ključno tudi in predvsem zaupanje, o katerem je že pred več kot 2000 leti, v antični Grčiji razmišljal, govoril in pisal veliki Hipokrat, reformator tedanjega zdravilstva in oče sodobne medicine.

O tem priča tudi novejša raziskava o zadovoljstvu in zaupanju v zdravstvu – ki so jo v Nemčiji izvedli strokovnjaki inštitucije Ernst&Young in je privedla do vrste

zanimivih, razmisleka vrednih ugotovitev. Izsledki poglobljene statistične študije pričajo, da ljudje v Nemčiji najbolj zaupajo splošnim zdravnikom in specialistom družinske medicine. Z njimi so tudi najbolj zadovoljni (stopnja zaupanja vanje na lestvici od 0 do 4 znaša 3,49). Sledijo jim specialisti v ambulantni dejavnosti (3,27 stopnja zadovoljstva in zaupanja). Zdravniki v sanatorijih in splošnih bolnišnicah so se uvrstili na tretje mesto lestvice zadovoljstva in zaupanja (2,97). Enak delež so si prislužili tudi farmacevti, sledijo jim zdravniki specialisti na univerzitetnih klinikah (2,82), na peto mesto so se uvrstili zdravniki, specialisti za homeopatijo in komplementarno medicino (2,42), na šestem mestu pa so z 1,81 pristali stažisti in specializanti. Zaupanje igra pri bolnikih in njihovih najbližjih (uporabnikih zdravstvenih proizvodov in storitev) ključno vlogo že takoj, na samem začetku procesa poglobljene skrbi za zdravje in vitalnost, ko se odločajo, pri katerem zdravniku, terapevtu oziroma svetovalcu bodo potrkali.

Medsebojno zaupanje in vzajemno spoštovanje sta ključna in nepogrešljiva za uspešnost in učinkovitost zdravljenja (preventive, kurative in rehabilitacije). Rezultati ciljnih javnomnenjskih raziskav pričajo, da so zdravniki v zvezi z zaupanjem zelo previdni in preudarni. Zaupajo (in verjamejo) le resničnim avtoritetam, ki si njihovo zaupanje in lojalnost tudi dejansko zaslužijo. Skandinavski raziskovalci ugotavljajo, da jih v tem vse bolj posnemajo tudi bolniki in njihovi najbližji kot uporabniki zdravstvenih storitev in proizvodov. Prvi pogoj za vzpostavitev prave mere brezpogojnega zaupanja v odnosu zdravnik-bolnik, učitelj-učenec, delojemalec-delodajalec (lastnik, manager) predstavljajo enake/skupne ali vsaj podobne/sorodne vrednote, moralna trdnost in etična naravnanost.

Zdravnik/učitelj/delodajalec s pravo mero osebne integritete je prepričljiv, deluje verodostojno in vzbuja zaupanje – izžareva kredibilnost. Prizadeva si za spodbujanje želje po odprti komunikaciji, prostovoljnem sodelovanju, učinkovitem povezovanju in iskrenem partnerstvu. S svojo moralno-etično naravnanostjo omogoča zaupanje, spoštovanje in priznanje ter zagotavlja potrebno pristnost in verodostojnost. Zaupanje v zdravstvu, šolstvu, gospodarstvu, politiki in v družbi nasploh je mogoče relativno hitro in učinkovito okrepiti tudi s pristnim spoštovanjem načel pravičnosti, enakosti, vzajemnosti, solidarnosti in univerzalnosti.

Hvaležnost

To marsikje še vedno enačijo ali vsaj primerjajo s podrejenostjo in odvisnostjo ter je izrazito hierarhično zaznamovana. Glavnina jo pogojuje s položajem in funkcijo ter njuno posledično močjo, vplivom. Tako učitelj pričakuje hvaležnost od svojih učencev. Sam pa niti ne pomisli, da bi jim moral biti hvaležen, ker ga sprejemajo takega, kot je, vztrajajo v njegovem razredu, o njem javno ne povedo vsega, kar vedo, si prizadevajo, da bi dvignili njegov ugled in veljavo, mu (vsaj posredno) pomagajo preživeti itd. Podobno je tudi zdravnik globoko prepričan, da mu morajo biti njegovi sodelavci v ekipi, zlasti pa bolniki, hvaležni za vse, kar je že storil, si prizadeva narediti zanje in si bo še. Hkrati se ne zaveda, da bi moral biti tudi in predvsem sam hvaležen svojim sodelavcem, ker mu pomagajo pri delu, bolnikom pa, ker omogočajo preživetje njemu in njegovim domačim, ker mu zaupajo, ker verjamejo vanj, ker so z njim prijazni, ker so pripravljeni sodelovati in še za marsikaj.

Deficit hvaležnosti, ki ga zaznavamo doma, v šoli in službi ter v družbi, človeku onemogoča, da bi živel polno in (vsaj malce bolj) brezskrbno življenje. Hvaležnost je povezana s širokogrudnostjo, ki človeku omogoča, da se vsakomur, ki mu naredi uslugo, nemudoma zahvali, v prihodnosti pa tudi na primeren način oddolži.

Psihologi hvaležnost obravnavajo tudi kot učinkovito sredstvo proti napetosti in stresu. Med hvaležnimi posamezniki je manj pesimističnega razpoloženja, melanholije, depresije, samomorilnih teženj in vedenja, anksioznosti (bolezenska zaskrbljenost) in paranoje (bolezenski strah), pa tudi motenj prehranjevanja, spanja in čustvovanja. Ljudje, ki prisegajo na hvaležnost, so sposobni vzpostavljanja in ohranjevanja bolj iskrenih in osrečujočih odnosov. Hvaležnost se v vsakdanjem življenju močno odraža vselej, ko je posebej izpostavljen princip ‹daj-dam›. Človeku, ki hoče biti miren in brezskrben – srečen, strokovnjaki svetujejo, naj poklanja brez pričakovanja povračila, hkrati pa vsak morebiten, še tako majhen dar sprejme s hvaležnostjo. Vse to potrjujejo tudi novejše raziskave sociologov, psihologov in antropologov, ki pričajo, da je hvaležnost pomembna za zdravje, mladostnost, energičnost, vitalnost in dolgoživost. Skupina raziskovalcev, ki je pod drobnogled vzela vpliv hvaležnosti na sprostitev, počitek in spanje, je ugotovila, da sproščeni, spočiti in naspani posamezniki nimajo ‹težav s hvaležnostjo›. O izsledkih najnovejše študije na 161 prostovoljcih so ameriški znanstveniki poročali v časopisu *Journal of Psychosomatic Research, kjer so med drugim poudarili, da ljudje, ki so hvaležni za vse, kar imajo, hitreje zaspijo, bolje spijo in se zjutraj tudi laže zbudijo.*

Hvaležnost (podobno kot ostala pozitivna čustva in občutki) povečuje človekovo odzivnost, spodbuja njegovo učinkovitost in psihofizično stabilnost. Mentalno stanje posameznika odločilno vpliva na njegove fizične zmožnosti in sposobnosti.

Zaupanje, hvaležnost in spoštovanje so potemtakem trije nepogrešljivi elementi čustvene in socialne inteligence ter ključni stebri vzpostavljanja odnosov v XXI. stoletju. Spodbujajo razvoj in napredek, hkrati pa določajo najvišjo možno ceno, ki jo je človeštvo še pripravljeno in (brez večje škode) sposobno plačati za tehnološko in ekonomsko ekspanzijo.

Judita Trajber

Preverjanje odločitev

O neposrednih volitvah sodnic in sodnikov

V Sloveniji naj bi imelo oblast ljudstvo. V njegovem imenu sodnice in sodniki izrekajo sodbe. Ker torej sodnice in sodnike imenuje državni zbor, ljudstvo prek njega izreka sodbe in demokraciji je v tej veji oblasti zadoščeno.

Na prvi pogled je vse lepo in prav.

Pa vendar vemo, kako velika zadrega obstaja na tem za upravljanje države verjetno najpomembnejšem oblastnem področju. Sodnike drugače od ministrskega zbora izvoli državni zbor enkrat za vselej. Velik čudež se mora zgoditi, da bi bil sodnik kasneje ob svojo funkcijo; a ne le zato, ker je stanovska solidarnost znotraj pravništva nekaj fascinantnega, temveč ker bi to pomenilo povečanje nezaupanja v sodstvo. Pa tudi zato, ker vplivneži, ki jim obstoječa stopnja demokracije ustreza, zagovarjajo stališče, da bi časovno omejen mandat v sodstvu pomenil slabitev njegove neodvisnosti. Kar sicer drži pod pogojem, če bi, kot kažejo skomine, reelekcijo uresničevala vsakokratna strankarsko-politična garnitura (kot menda nekoč nomenklatura).

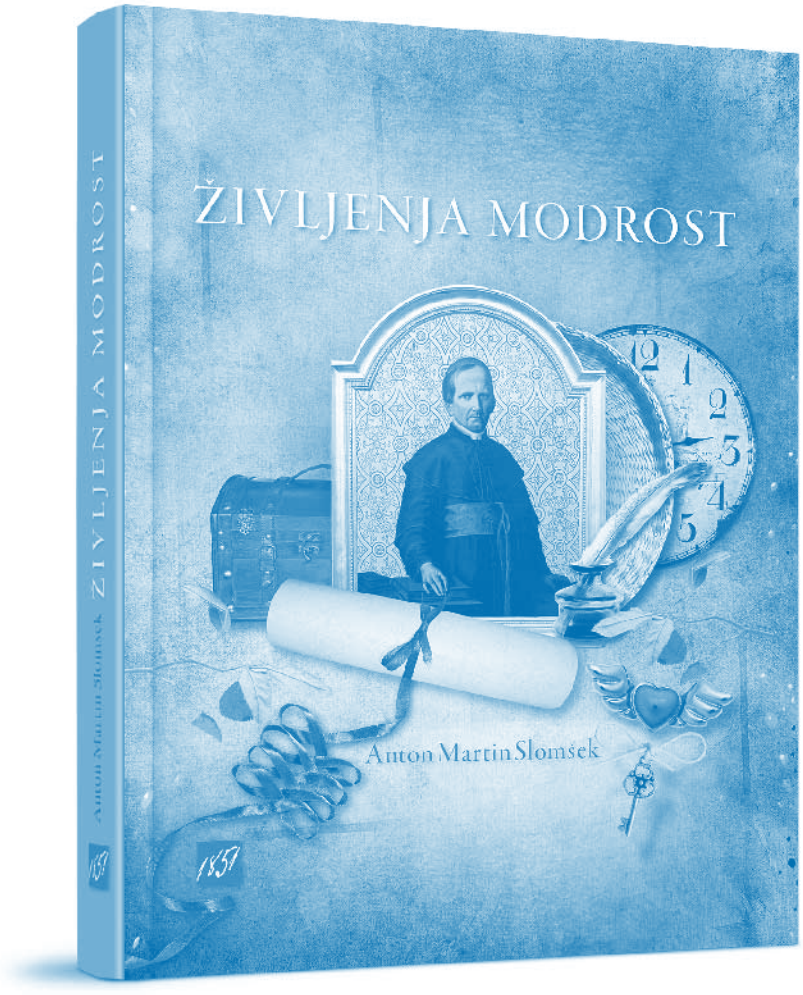
Ali je torej mogoče in je resnično napredno uvesti neposredne demokratične volitve sodnic in sodnikov? Če bi hoteli preudariti prednosti in slabosti takšne ureditve, bi lahko kot točko primerjanja vzeli državnozborsko ureditev. Ta omogoča, da lahko ljudstvo prek svojih poslancev in poslank nasprotuje vladi. Tako je med vlado in ljudstvom vsaj na načelni ravni zagotovljen nujno potreben antagonizem, ki preverja odločitve. Vendar ne zanemarimo pomislekov, ali so dejansko poslanci zaradi stopenjske razporeditve moči znotraj svojih strank sploh sposobni uresničevanja zdrave konkurenčnosti? Ali se njihova zmožnost nasprotovanja na podlagi kritičnega premisleka ne pokuri že znotraj strankarskih postavitev, da ima vlada potem toliko lažji posel. Prav ti pomisleki so odločilni za zavrnitev možnosti, da bi krizo sodstva reševali prek kakršnegakoli imenovanja sodnikov v državnem zboru. Kar seveda pomeni razvrednotenje demokratičnosti državnega zbora. A je zakonodajna veja oblasti manj pomembna kot sodna. Ker sadi rože, medtem ko sodna odloča skorajda o življenjih in smrtih. In ker vpliv nedemokratičnosti strankokracij v državnem zboru posredno degenerira sodstvo. Pravo sodstvo torej izumre kot izumrejo človeški rodovi zaradi znotrajrodovnih porok.

Ker pa zadrege človeške vrste rešimo v sanjah prej kot v budnosti, bi sanje o boljšem sodnem svetu potekale nekako takole: pametni, zdravi, bistri, razgledani, izobraženi ljudje s pravno zavestjo, stari najmanj 40 let, ki so s *cum laude* končali usposabljanje in zadnjih 10 let nabirali neskorumpirane (o tem potrdilo od protikorupcijske komisije) delovne in življenjske izkušnje ter so zmožni odločanja, torej razločevanja dobrega od zla namesto poravnavanja med dobrim in zlom (slednje je ena novejših zablod v pravosodju), se vsakih 5 let odločijo kandidirati v sodni zbor na neposrednih volitvah. Sodni zbor postane tako od ljudstva izvoljen organ za izvrševanje sodne veje oblasti, kakor je državni zbor organ izvrševanja zakonodajne veje oblasti. Kandidature so po vnaprej uzakonjenem standardu nabora podatkov objavljene v Uradnem listu, seveda tudi na internetu. Kampanja posameznikov, ki bi jo hoteli podpreti »pravočasni lobisti“, je prepovedana, nadzorovana in kazniva. Sodbe tako izvoljenih sodnic in sodnikov so potem z zakritimi osebnimi podatki strank in odkritimi podatki sodnikov objavljene na spletni strani sodišča. Takšne objave so v veljavi že sedaj, le da manjkajo najpomembnejši podatki v njih, to so podatki o osebi, ki je sodila v imenu ljudstva. Da lahko volilno telo spremlja, kako soljudje izvajajo poverjeno jim oblast. Namesto tega sedaj sodniški portali objavljajo podat-

ke o strankah in predmetu spora prek objav narokov, tako da so stranke v postopku v očeh javnosti neizbrisno na pol „obsojene“ že samo s tem, ker prejmejo vabilo na obravnavo. Upoštevati je namreč treba, da večina ljudi o sočloveku najraje pomisli kaj slabega. Tako se človek, ki lahko sam sebe definira le v primerjavi z drugim, sam sebi zdi boljši.

Porotništvo bi bilo potrebno uvesti na vseh vrstah in stopnjah sodnega odločanja, da bi se izboljšala slišanost strank s strani vseh udeleženih v postopkih. Kajti težava sodnih postopkov je tudi v tem, da je tako imenovana strankina svobodna volja v trenutku, ko svojo „vojno“ preda odvetniku, brez kogar sodnik stranke sploh ne jemlje resno (ker se ne izraža z besedami iz pravniških učbenikov), razvrednotena na raven nepomembne otroške volje. Odrasel človek postane v sodnem procesu otrok, igrača lagodnega neodgovornega medpravniškega razumevanja stvarnosti. Njegova zadeva naenkrat postane tuja zadeva. A ko je ta končana, pa še prej, mora stranka živeti z njenimi posledicami sama, medtem ko se sodnik in odvetniki v kakšnih primerih lahko podajo novim procesom brez odgovornosti naproti. Seveda vselej z dobičkom, saj dobivajo plače in tarife.

Potem je tu še največji problem, to je vodenje sodišč s strani voljenih predsednikov iz vrst samih sodnikov. Njihova obstoječa raznovrstna pooblastila in možnosti omogočajo vpliv predstavnikov drugih vej oblasti na sojenje „podrejenih“ sodnikov in sodnic. Zlasti slednjih. Kajti obstoječa feminizacacija sodniškega poklica in ohranjena večinskost moških predsednikov ohranja možnost vplivanja že samo s tem, da se večina žensk že po naravi laže podredi moškemu. Medtem ko predstavnici svojega spola za uspeh predvsem zavida. Tudi zato bi bil skrajni čas, da bi, podobno kot v državah z razvitejšo demokracijo, operativno vodstvo sodišč zaupali strokovnim direktorjem oziroma direktoricam in tako karseda ločili področje upravljanje sodišč od področja sojenja, to je od razmišljanja s svojo (pametno in pravično) glavo pri diagnosticiranju spora med strankama v postopku in pri odločanju o pravilno razumljenem sporu.

Vladimir Frantar

Talin, Monte Carlo, Berlin

Evropski operni razgledi

Talin

Operno življenje v Estoniji – in predvsem v Talinu – je dandanes zelo razvito in dobro organizirano, čeprav nima tako dolge tradicije kot v nekaterih drugih evropskih državah. V največji meri je povezano z Estonsko narodno opero.

Prava gledališka tradicija se je začela ob koncu XIX. stoletja, ko so uprizarjali dramske igre, komedije, spevoigre in ljudske igre, v katerih so tudi zaplesali. Profesionalno gledališče sta leta 1906 v Estoniji ustanovila režiserja in igralca Paul Pinna in Theodor Altermann.

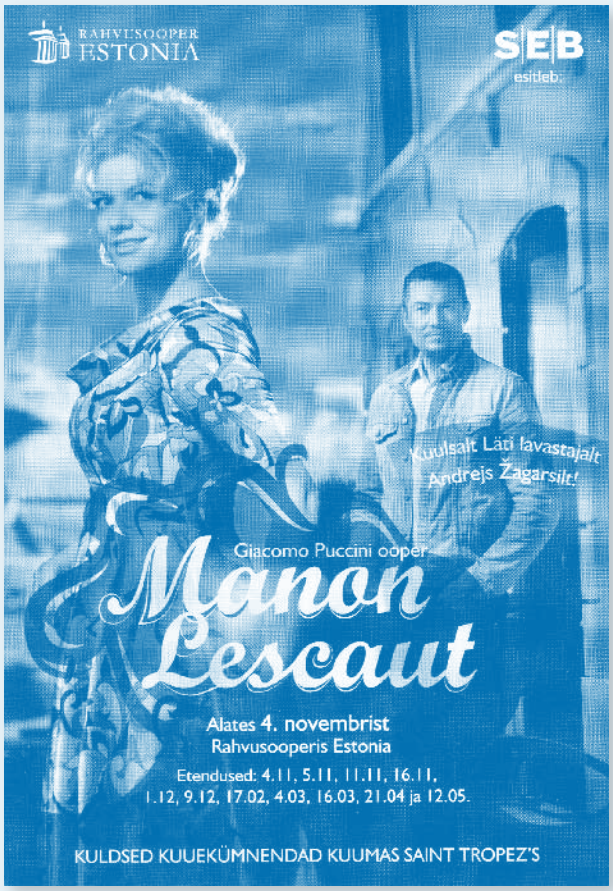
Veliko in mogočno gledališko zgradbo (Estonsko gledališče) so v Talinu zgradili leta 1913; zasnovala sta jo finska arhitekta Armas Lindgren in Wivi Lönn. Gledališče je bilo močno poškodovano v sovjetskem zračnem napadu marca 1944, a so originalno stavbo, ki je bila zgrajena v jugend stilu, obnovili v klasični in stalinistični maniri in jo ponovno odprli leta 1947. Ima dve veliki dvorani; v eni deluje Estonska narodna opera, v drugi pa Estonski narodni simfonični orkester. Leta 2006 so odprli tudi manjšo dvorano za komorne prireditve.

V Estonski narodni operi, katere avditorij je približno tako velik, kot je naš, slovenski, imajo veliko spremnih prostorov, foajejev in okrepčevalnic, na hodnikih pa visijo slike opernih in baletnih solistov, dirigentov, režiserjev in umetniških vodij. Uprizarjajo opere, operete, baletne predstave, muzikale in koncerte. Program je bogat in raznovrsten, a prevladujejo dela iz klasičnega repertoarja. Tako so največkrat na sporedu: *Carmen, La bohème, Tosca, Pikova dama, Traviata, Manon, Labodje jezero, Netopir, Kneginja čardaša* ... V tekoči sezoni so izvedli tri operne premiere (*Manon Lescaut, Julija Cezarja in Normo* – koncertna izvedba), balet *Rozalinda* in muzikal *Don Kihot iz Manče*.

Estonsko operno tradicijo predstavlja domače delo *Cyrano de Bergerac*, ki ga občinstvo z navdušenjem sprejema. Med mladimi obiskovalci, ki jih uspešno uvajajo v svet glasbenega gledališča, pa je zelo popularen otroški muzikal *Pika Nogavička*, ki sta ga prav tako ustvarila domačina.

V državi, ki ima še manj prebivalcev kot Slovenija, a je njena prestolnica nekoliko večja od Ljubljane, sem se zelo dobro počutil, ker sem spoznal, da se ljudje navdušujejo za kulturo. Bil sem v nekaj dobro obiskanih knjigarnah, v muzejih in galerijah, in tudi gledališča so, tako pravijo, skoraj vedno polna. Operna dvorana je dobro zasedena. Občinstvo pozorno spremlja predstavo, a je nekoliko »hladno«, saj pevcev ne nagrajuje z velikimi aplavzi med dogajanjem in po posameznih dejanjih, duška pa si da ob koncu predstave, ko se sprosti in ploskanju ni ne konca ne kraja.

Najprej me je očaral balet *Manon* na glasbo Julesa Masseneta; koreograf originalne londonske predstave je sir Kenneth MacMillan, v Talinu pa jo je obnovil Karl Burnett, ki je tudi iz Anglije. Plesalcem se pozna ruska baletna šola, saj so njihova izvajanja elegantna, na visokem tehničnem nivoju in prav navdušujoča. Predvsem očara Alena Škatula kot ljubka Manon, a za njo ne zaostaja Maksim Curjakov kot temperamentni Des Grieux z odlično postavo in dobro izve-

V Talinu k vsaki premieri vabijo s plakati, ki so na voljo v Operi in bližnji okolici. Takole vabijo na predstavo Manon Lescaut.

denimi skoki. V vlogah Lescauta in njegovega dekleta se izkažeta Aleksandr Prigorovski in Marika Muiste, zelo pa ugaja tudi temperamentna Kaja Kreitzberg kot hotelska »Madame«. Orkester vodil Jüri Alperten.

Posebno zanimanje veljalo za Puccinijevo opero *Manon Lescaut*, ki je bila premierno uprizorjena novembra lani, pripravila pa jo je umetniška skupina iz Latvije: prekaljeni režiser (in umetniški vodja Opere v Rigi) Andrejs Žagars, scenografka Renate Lorence, kostumografka Kristina Pasternaka in koreografinja Elita Bukovska.

Andrejs Žagars je prvo dejanje prestavil s francoskega podeželja na Lazurno obalo, v Saint Tropez v šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Seveda je bilo to zelo pisano obdobje na področju mode in filma, bilo pa je vznemirljivo tudi v politiki, saj so tedaj v Franciji izbruhnili študentski in delavski nemiri. Tako so v tretjem dejanju prostitutke zamenjali s študentskimi upornicami, ki so jih aretirali in poslali – skupaj z Manon, ki pa je obtožena prostitucije – v nekdanjo afriško kolonijo in ne v Ameriko!

Najbolj slikovito je seveda drugo dejanje, ki se odvija v stanovanju bogatega Geronteja, Manoninega ljubimca, a se v njem na zabavi znajde predvsem »zlata mladina« iz šestdesetih prejšnjega stoletja. Zabava je precej bučna, saj uprizarjajo različne orgije, razvratno plešejo in se ljubijo (Manon je v igro vključena) in se seveda tudi drogirajo. Ko je zabava končana, pripelje Lescaut Des Grieuxa, ki Manon prepriča, da odide z njim, vendar ju pred odhodom Geronte zasači in pokliče policijo, Manon odpeljejo v zapor, kjer čaka na izganstvo. Lescaut pomaga, da odide Des Grieux z njo in Manon v puščavi umre, daleč od udobja in bogastva, vendar v objemu svojega ljubega.

Orkester Estonske narodne opere, spet pod vodstvom Jürija Alpertena, igra presenetljiov dobro, predvsem pa se izkaže v znamenitem intermezzu med tretjim in četrtim dejanjem.

Pevska zasedba ni bila premierska, a kljub temu na dovolj visoki ravni. Sopranistka Heli Veskus je ustvarila Manon z vsemi njenimi dobrimi in slabimi karakternimi lastnostmi; bila je ljubka v prvem, strastna in grabežljiva v drugem ter tragična v zadnjih dveh dejanjih. Njen sopran je bogat in močan; prijetno zveni tudi v visokih legah. Michael Spadaccini je bil gost iz Belgije, a ni prikrival svojih italijanskih korenin pa tudi ne rezultatov šolanja pri tenoristu Carlu Bergonziju in sopranistki Mirelli Freni. Michael Spadaccini je mladosten, privlačen, moderen in strasten Des Grieux s prijetnim mladodramskim tenorjem, ki dobro zveni od začetka (po veliki ariji v prvem dejanju *Donna non vidi mai* ni dobil aplavza) do konca. Dobra sta tudi Jassi Zaharov (Lescaut) in Mart Laur (Geronte), v manjših vlogah pa se dostojno predstavljajo drugi solisti Talinske opere.

Zelo prijetno zgodnje popoldne sem preživel z estonskimi otroki na predstavi otroškega muzikala Ülleja Vinterja in Ülleja Raudmäeja *Pika Nogavička*. Mali orkester vodi Priit Aimla, režiser Andres Dvinjaninov pa je razgibal ansambel in ustvaril zabavno, duhovito predstavo. V njej briljirala živahna Pika (Merit Männiste) s Tomažem in Anico ter s svojo opico, z gospodom Fickom, le konj je bil lesen. Otroci so z navdušenjem spremljali predstavo in med odmorom iskali Pikine (čokoladne) zlatnike, ki so bili skriti na hodnikih in v okrepčevalnicah.

Monte Carlo

Slovita, a majhna Opera v Monte Carlu je začela delovati – tako kot ugledni Filharmonični orkester – v drugi polovici XIX. stoletja. Arhitekt Charles Garnier, ki je zasnoval tudi Veliko opero v Parizu, je v zgradbi kazina zgradil operni avditorij z le nekaj več kot šeststo sedeži; splošno znan je po imenu Salle Garnier. Tu je nastopala velika Sarah Bernhardt, med

Prizor iz opere Sergeja Prokofjeva Zaljubljen v tri oranže. Komična opera v Berlinu.

opernimi pevci pa vsi najpomembnejši, od Fjodorja Šaljapina in Marie Callas do Maria del Monaca, Montserrat Caballé in Placida Dominga pa Joséja Carrerasa in Luciana Pavarottija. Od naših pevcev sta se na tem odru predstavila vsaj dva: Ladko Korošec in Marjana Lipovšek.

V Monte Carlu vsako sezono uprizorijo štiri, pet ali šest različnih oper; vsaka ima le nekaj ponovitev, zato je dvorana skoraj zmeraj polna. Tu so doživljale mnoge opere svoje praizvedbe, tudi Massenetove in Berliozove. Preden obiščem Opero, se vedno najprej poklonim spominu teh skladateljev, ki so jima ljubitelji postavili spomenika v atriju, ob desnem pročelju zgradbe. Letos je stota obletnica Massenetove smrti in v Monte Carlu so uprizorili njegovo manj znano enodejanko *La Navarraise*. Ob njej sodijo med najuspešnejše dogodke tekoče sezone postavitev *Mazepe* Pjotra Iljiča Čajkovskega, koncert ugledne latvijske mezzosopranistke Elene Garanče in tukajšnja prva uprizoritev Zandonajeve opere *Francesca da Rimini*, ki je nastala v koprodukciji s Teatrom Argentino de la Plata iz Buenos Airesa. Opera je imela svojo premiero februarja 1914 v Torinu in je, kljub temu, da velja za »rarity« (redko uprizarjano), najbolj znano delo Riccarda Zandonaja.

Vsebina je vzeta iz Dantejeve *Božanske komedije*, iz njegove prve knjige *Pekel*, ki obravnava tudi zgodbo nesrečne Francesce; opisal jo je tudi Gabriele d'Annunzio. Francesca je všeč trem bratom, a ona je zaljubljena v najlepšega, v Paola, ki ne postane njen mož, zato morata ljubezen skrivati in nesrečno končata.

Zandonai je ustvaril lepo in všečno delo, z močno glasbo, s silovitimi in strastnimi izbruhi, pa tudi s preprostimi, spevnimi melodijami, ki jih prepevajo Francescine družice. V glasbi je čutiti vplive skladateljevih sodobnikov (Richard Strauss, Claude Debussy) pa tudi tistih, ki so ustvarjali pred njim (predvsem Richard Wagner).

Režiser, scenograf in kostumograf Louis Désiré je ustvaril moderno predstavo, ki pa ne zaide v ekstravagantnost in ekskluzivnost. Dogajanje je dobro razčlenil in odnosi med nastopajočimi so jasno definirani. Ugajajo črno-beli kontrasti v kostumografiji in v scenografiji, svoj pomen pa imajo človeške dlani, ki dominirajo kot odrski scenski element. Mizanscena je dobro zasnovana in nastopajoči se po odru gibljejo sproščeno ter naravno. Ljubezen, dvomi, ljubosumje in strast prevevajo celotno predstavo.

Glasbena podoba le še nadgrajuje vizualno. Filharmonični orkester iz Monte Carla igra imenitno in navdušujoče pod vodstvom Gianluigija Gelmettija in tudi pevci imajo v njem več kot solidno podporo in oporo. Mlada »wagnerjanka«, a tudi na drugih področjih izkušena pevka, Nizozemka Eva-Maria Westbroek je zares prepričljiva Francesca, tako pevsko kot igralsko. V določenih trenutkih daje slutiti, da je lahko tudi imenitna Izolda, saj je njena junakinja od začetka do konca impresivna, topla, strastna pa tudi odločna in presunljiva figura z bogatim ter sonornim sopra-

nom. Presenetil je srbski tenorist Zoran Todorović, ki sem ga tokrat srečal prvič, čeprav je v opernem svetu znan in cenjen. Ima lepo zveneč, močan in zanesljiv tenor, ki zveni prijetno v vseh legah, obenem pa je prepričljiv igralec, v danem primeru neustrašni ljubimec, ki gre čez vse ovire. Po nekoliko negotovem začetku je bil vse boljši. Najlepši trenutki v operi so prav gotovo dueti Francesce in Paola, ki jih protagonista izvajata zares odlično.

Vsi drugi ostajajo v njuni senci, čeprav seveda niso slabi. Izkazali so se predvsem Laura Brioli (Samaritana), Alberto Gazale (Giovanni), William Joyner (Malestrino) in Svetlana Lifar (Smaragdi).

Berlin

V Evropi in v svetu ni veliko mest, ki se lahko pohvalijo kar s tremi opernimi hišami. Berlin sodi ob Parizu, Dunaju, morda še Londonu in New Yorku, med to elito.

Najstarejša je Državna opera Unter den Linden (Staatsoper Unter den Linden), nedaleč od nje pa je Komična opera (Komische Oper); obe sta bili nekoč v vzhodnem delu mesta. Nemška opera (Deutsche Oper) je v četrti Charlottenburg in je bila, v času razdelitve Nemčij, v zahodnem delu.

Državno opero spet obnavljajo, zato nekoliko okrnjen program izvajajo v Schiller Theatru, dolgo in uspešno sezono pa končuje Komična opera, ki jo je ustanovil režiser Walter Felsenstein in ji s svojimi avantgardnimi postavitvami utrdil ugled ene najnaprednejših in najsodobnejših nemških opernih hiš. Njegovo delo je (še v času NDR) nadaljeval Harry Kupfer, znan tudi po svojih uspešnih gostovanjih na Zahodu, od Bayreutha do Pariza, dandanašnji režiserski zvezdnik pa je tu intendant Andreas Homoki, ki daje pečat uprizoritvam Komične opere, saj je režiral pravzaprav vse največje uspešnice, od *Netopirja* Johanna Straussa, *Kavalirja z rožo* Richarda Straussa in Wagnerjevih *Mojstrov pevcev Nürnberških* do oper *Zaljubljen v tri oranže* Sergeja Prokofjeva, Janáčkove *Lisičke zvitorepke* ter Weillovega *Mahagonyja*. Po svoje se uveljavlja tudi Španec Calixto Bieito, ki je ustvaril Webrovega Čarostrelca in Mozartov *Beg is seraja*, v katerem je dogajanje prestavil z nekdanjega Bližnjega vzhoda v dandanašnji amsterdamski bordel.

Zaljubljen v tri oranže Sergeja Prokofjeva je ena največjih uspešnic Komične opere. Od premiere 1998 je imela v letošnjem maju že več kot sto deset ponovitev, obeta pa se ji jih gotovo dvakrat toliko.

Ta opera je tudi zelo pomembna za nas Slovence in za zgodovino Ljubljanske opere, saj so v njenem »zlatem« obdobju s postavitvijo v režiji Hinka Leskovška, v scenografiji Maksa Kavčiča, v kostumografiji Mije Jarc ter pod dirigentskim vodstvom Boga Leskovica z njo leta 1956 gostovali na Holandskem festivalu in v Veliki operi v Parizu, obenem pa so s posnetkom na plošče leta1957 prejeli Philipsovo veliko nagrado (Grand Prix) za najboljši posnetek. Naši takrat prvi solisti Vanda Gerlovič, Vilma Bukovec, Janez Lipušček, Ladko Korošec, Friderik Lupša, Danilo Merlak, Maruša Patik, Sonja Hočevar, Drago Čuden in mnogi drugi so izvedli svojevrsten podvig, ki ga Ljubljanska opera ni uspela nikoli več ponoviti.

Ogledal sem si še nekaj uprizoritev tega dela v svetu – v New Yorku, Münchnu, Leipzigu, Ženevi – a me nobena ni tako navdušila kot ljubljanska.

Postavitev Andreasa Homokija v Berlinu se ji po režijski inventivnosti in po glasbeni dognanosti (dirigent: Matthias Foremny) zelo približuje, čeprav je scenografija Franka Philippa Schlossmanna bolj preprosta, kostumi Mechtild Seipel pa so pravljično-klovnovsko obarvani.

Libreto je nastal po Gozzijevi drami in opero pojejo v nemščini, na monitorčkih, ki so na sedežih pred vsakim gledalcem, pa je mogoče slediti tudi prevodom v angleščino, francoščino, ruščino in turščino(!). Razgibana mizanscena, v kateri se gledališki ljubitelji (tragedi, liriki, komiki in čudaki) uvrščajo v pravljično dogajanje in z vodo celo rešijo smrti oranžno princeso Linetto ter povezujejo osnovno ter okvirno zgodbo. Režijo odlikujejo ostra karakterizacija oseb in simpatični režiserski »triki«, ki ne zaidejo v cenenost, navdušuje pa seveda učinkovita glasba, ki z znano udarno koračnico doseže svoj vrhunec. Premalo inventivnosti je režiser pokazal le pri prihodih treh princes iz oranžnih lupin (to je bilo veliko bolje izvedeno v Ljubljani), sicer pa je največ smeha povzročila princesa, ki jo Fata Morgana začara v miš in nekajkrat vznemiri odrsko dogajanje.

Pevski ansambel sestavljajo širokemu občinstvu povsem neznani, a spoštovanja vredni pevci in pevke, vsi zelo dobri, od prvega do zadnjega.

Med prvimi so seveda tenorist Christoph Späth (čemerni princ), Carsten Sabrowski (ljubeči oče kralj Tref), Dmitri Vargin (harlekinski Pantalone), Caren von Oijen (povzpetniška princesa Clarice), Horst Lamnek (njen vdani minister Leander), Peter Renz (sproščeni Truffaldino) in Aurelia Hajek (nevarna čarovnica Fata Morgana). Annelie Sophie Müller je simpatična, blagoglasna princesa Linetta, med ostalimi pa so še Marko Špehar (dobri čarovnik Mag Celio), Carolina Gumas (nevarna Arabka Smeraldina), Hans Peter Scheideger (zlobna kuharica Kreonta) in vsaj še Ipša Romanovič (poskočni hudič Farfarello).

Nemška opera je bila v časih »železne zavese« v Berlinu vodilna, saj je lahko vabila v goste najboljše, najdražje in najpopularnejše pevce, od Dominga in

Carrerasa do Pavarottija (tu sem ga videl kot imenitnega Nemorina v Donizettijevem *Ljubezenskem napoju*). Tudi dandanes ima pomembno vlogo z obsežnim repertoarjem (Wagner je zastopan s celotnim opusom in »Ring« je zelo uspešen), ki vključuje klasična in sodobna dela, ne zanemarjajo pa slovanskega repertoarja; tako so imeli aprila letos uspešno premiero Janáčkove *Jenufe*.

Imajo močan stalen ansambel, ki ga dopolnjujejo z gosti; nekoč je bil član ansambla znani tudi hrvaški basist Tomislav Neralić, trenutno pa je med redno nastavljenimi opaziti nekaj dobrih, mlajših Hrvatov in Turkov.

Bizetova *Carmen* v originalni režiji Petra Beauvaisa pa v scenski in kostumski opremi Pierluigija Samaritanija, je zelo stara, saj je imela premiero leta 1979. Tedanji pevci so že mrtvi ali upokojeni, v glavnih vlogah se je zvrstila cela vrsta novih generacij. Solidna postavitev je tradicionalistična in se bo ohranila vsaj še desetletje. Ni preveč vznemirljiva, predvsem zadnje dejanje je precej revno, brez tradicionalnega toreadorskega sprevoda in zunanjega blišča.

Pevska zasedba je dobra, a ne vrhunska. Najboljša je Micaela v izvedbi odlične ameriške sopranistke Jacquelin Wagner; lep, bogat in kultiviran glas je očaral številno občinstvo, ki pa ni do konca napolnilo dvorane. Bolgarka Nadja Krasteva, ki je v naslovni vlogi v zadnjem trenutku zamenjala francosko kolegico, ni ravno navdušila. Redna članica Dunajske državne opere ima dober glas in solidno interpretacijo, nima pa karizme, ki bi očarala; povsem solidna, povprečna Carmen, kakršne smo srečevali tudi v Ljubljani. Tenorist Thiago Arancam ima bleščeč glas in simpatičen nastop; Don Joséja je interpretiral zelo uspešno od začetka do konca, čeprav sem v njegovi interpretaciji pogrešal nekaj več senzualnosti in strasti. Simon Orfila je postaven, na zunaj učinkovit toreador Escamillo, a je v njegovem glasu čutiti znake utrujenosti, Hrvat Marko Mimica pa je premlad za oficirja Zunigo. Izstopata Kathryn Lewek in Jana Kurucová kot ciganki Frasquita in Mercedes.

Orkester Nemške opere in njen zbor sta dovolj učinkovita, a je v njunih izvajanjih čutiti znake rutine. Orkester se je pod vodstvom dirigenta Giuseppa Finzija posebno dobro izkazal v intermezzu pred tretjim dejanjem.

Carmen v Nemški operi v Berlinu.

Pogovor ob 85-letnici
akad. prof. dr. Franceta Bernika

»Odgovorno do drugih in sebe«

Tokrat predstavljamo eno markantnejših osebnosti naše humanistike zadnjih desetletij, častnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti in tri mandate njenega predsednika, literarnega zgodovinarja Franceta Bernika. Rodil se je leta 1927 (13.maj), leta 1951 je diplomiral na Filozofski fakulteti, kjer je bil nato asistent do izključitve z univerze leta 1957. V začetku sedemdesetih let se je zaposlil na Literarnem inštitutu SAZU. Za predsednika SAZU je bil prvič izvoljen leta 1992 in je to najvišjo slovensko znanstveno in umetnostno ustanovo vodil do leta 2002. Bernikovo znanstveno delo je izjemno obsežno in pretehtano; začel je kot pripadnik povojne generacije literarnih zgodovinarjev, ki se je zavzemala za nov, iz Evrope prihajajoč pristop, za tako imenovano interpretativno šolo. Med drugim je preučeval liriko Simona Jenka, napisal je vrsto monografskih študij o Ivanu Cankarju. Med knjižnimi deli oziroma zborniki velja omeniti vsaj še dela: Slovenska vojna proza, Problemi slovenske književnosti, Študije o slovenski poeziji in Obzorja slovenske književnosti. Izjemno je Bernikovo uredniško delo – od urednikovanja pri Slavistični reviji do glavnega uredništva Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Vse našteto, skupaj z desetletnim uspešnim vodenjem Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki jo je naslednikom predal v žlahtnem lesku, le približno izrisuje ustvarjalni Bernikov lik, ki ga krasijo širokost duha, svetovljanstvo, a tudi skromnost, strpnost in življenjska modrost. Nekaj delčkov vsega tega smo poskušali ujeti v tale pogovor.

Naj vas – ob čestitki k spoštljivemu jubileju – naprej povprašam o začetkih: pripadali ste generaciji, ki je pretrgala dotedanjo prakso in tradicijo slovenske literarno-zgodovinske vede; dotedanji pozitivistični odnos do besedne umetnosti ste začeli nadomeščati z novimi, iz Evrope prihajajočimi pogledi, s takoimenovanim »notranjim«, fenomenološkim pristopom. In te spremembe niso potekale vedno gladko. Kako bi predstavili dogajanje v tedanjem povojnem času?

Šlo je za resnično vidnejši premik v razvoju slovenske literarne vede neposredno po koncu druge svetovne vojne. Pravilno ugotavljate: mlada generacija, kateri sem pripadal, se je uprla pozitivistični literarnozgodovinski metodi. Namesto namenjanja pozornosti obdobjem v političnem, gospodarskem in socialnem pogledu ter osebnostim, se pravi življenjepisom, je moja generacija dajala večji poudarek literarnemu oziroma umetniškemu delu samemu. To smo imenovali notranji pristop ali metoda interpretacije; pobude zanjo smo dobili od zunaj; predvsem nemški in švicarski znanstveniki Emil Staiger, Gerhard Kaiser, Leo Spitzer in drugi, tudi romanski, so uvedli to metodo, ki smo jo mi mladi z velikim navdušenjem prevzeli. Ne da bi nasprotovali starejšim, torej našim učiteljem, temveč iz avtentične potrebe predstaviti bralcu in seveda tudi sebi literarno delo »kot tako«.

Kakšen je vaš pogled na tisto večno vprašanje o dokončnosti in prevrednotenju sodb v literaturi. Umetnina se nam razkriva v vsakem času drugače, v različnih časih različno.

Res je, ta relativizem je utemeljen in naša generacija je Franceta Prešerna, Ivana Cankarja in druge klasike slovenske literature brala po svoje, generacije, ki prihajajo za nami, jih bodo brale spet drugače. Vendar naj poudarim: Ne strinjam se z absolutnim relativizmom, kajti v umetniškem delu ali literaturi kakega obdobja so vendarle točke, so segmenti, plasti, ki so veljavne za vse čase, da tako rečem. Dejstva ostajajo, interpretacije so različne. Zato je relativistični pogled na literaturo sicer utemeljen, vendar tudi zamejen.

Predlagam, da se dotakneva tudi kakšnega konkretnega imena. Najprej imam v mislih Ivana Cankarja, ki ste ga res poglobljeno obravnavali. Interpretacije njegovih del so bile sila različne in tudi polne takšnih ali drugačnih ideologizacij ter tudi poskusov zmanjševanja njegovega pomena oziroma zoževanja širine njegovega dela. Kako ste se ga lotili vi, oziroma kako ga vidite vi?

Ivan Cankar je v resnici večplastna osebnost, tudi kot umetnik. Čeprav je živel kratko življenje, je vendarle prešel vse faze literature in umetnosti ob koncu XIX. in na začetku XX. stoletja, hkrati pa vse faze političnih sprememb v tem času – tako na Slovenskem kot seveda v širšem okviru avstro-ogrske monarhije do leta 1918. Ker je bil tak, ker je bil odzivna osebnost in ker se je opredeljeval do vseh sprememb, do vseh prelomnic, pojavov v razvoju umetnosti in v politiki, je takšno tudi njegovo literarno delo. Vedno sem se boril proti redukcionizmu, vsakršnemu, ne samo ideološkemu, pač pa tudi proti eksistencialnemu in estetskemu. Zdi se mi, da je eno od osnovnih načel zgodovinopis-

ja, tudi literarnega, umetnostnega, celovit pogled na celovito osebnost. No, in ker je bil Ivan Cankar takšen, kot je bil, ga seveda lahko sprejemajo vsi različni pogledi na svet, vse ideologije, lahko pa ga seveda tudi vse ideologije odklanjajo, če nanj gledajo s svojega ozkega nazorskega zornega kota.

Če se vrneva še malo nazaj: v slovensko literarno znanost ste opazno vstopili s Simonom Jenkom. Njegova lirika je bila tudi tema vaše disertacije; zanimivo pravzaprav: Lirika v času realizma ...

Vedno sem se loteval problematike svojega dela tako, da sem odkril in potem seveda razreševal nasprotja in tako je bilo tudi z Jenkom. Simon Jenko je kot pesnik, kot lirik ustvarjal v obdobju realizma, ki ni bilo naklonjeno lirski poeziji, temveč je dajalo prednost ustvarjanju v pripovedni prozi in dramatiki. Vendar je Jenkova lirika obstala tudi v tem času, čeprav je prevzela nekatere sestavine – doživljajske, estetske in druge – iz obdobja, v katerem je nastajala. Dokazal sem, da je Simon Jenko kot lirik – in to kot lirik v obdobju realizma – velika osebnost, vsekakor večjega upoštevanja vreden, kot pa je bil poprej. Naj povem še nekaj: neposredno po II. svetovni vojni je prevladoval v naši družbeni javnosti, pa tudi v humanistiki, ideološki pogled na literaturo in kar naenkrat se je tedaj postavilo vprašanje, kdo je večji lirik po Prešrernu in pred moderno – ali Simon Jenko ali Simon Gregorčič. Ugotovil sem, da je ta dilema ideološka, torej umetna, in sem dokazal, da je bil v petdesetih in šestdeseteih letih XIX. stoletja večji, se pravi pomembnejši lirik v naši literarturi Simon Jenko, v dvajsetletju pozneje pa Simon Gregorčič.

Naj si tu dovolim, dr. Bernik, malce preskoka: disertacijo o Simonu Jenku ste pisali, ko ste ostali brez službe, leta 1957, ko ste izgubili zaposlitev na univerzi iz političnih razlogov in to je nekako predrugačilo vašo življenjsko pot. Razlogi so bili, kolikor vem, prav bizarni – kako danes, po tolikih desetletjih, gledate na tedanje dogajanje? Je tu še kaj grenkobe ali je več prizanesljivosti in odpuščanja? Vam prepuščam odločitev, ali ste pripravljeni spregovoriti o tistem obdobju.

No, čisto na kratko: na to obdobje, oziroma na ta dogodek, ki je pretrgal mojo univerzitetno kariero, gledam mirno in odpuščajoče, a hkrati vendarle tudi spominjajoče se. To pač pride v zavest mladega človeka in v njej ostane do kraja. Dogodek ni spremenil mojega življenja v njegovem bistvu, je pa spremenil mojo zunanjo kariero. Nisem več mogel postati predavatelj na univerzi; in povem naj, da me do danes – ali pa do včeraj – nihče ni povabil na ljubljansko univerzo. Se pravi, v tem pogledu rehabilitacije nisem doživel, pač pa sem bil večkrat gost, predavatelj v tujini, zadnjih dvajset let redni gostujoči predavatelj na univerzah v Nemčiji: v Frankfurtu, v Bonnu, Dresdnu, Giessnu, Würzburgu, Mannheimu in drugod. Pa tudi sicer me radi vabijo na predavanja, govoril sem tudi v Kanadi, v ZDA, v Španiji in tako naprej in ponavadi se takim vabilom rad odzovem.

Morebiti še o eni temi, ki – se mi zdi –, se kot rdeča nit vleče skozi vsa vaša dela, vaša razmišljanja: podrobno ste namreč preučevali razmerje med nacionalnim in univerzalnim v literaturi, zlasti slovenski literaturi. Morda bi rekli: razmerje Slovenija – Evropa?

Natanko tako. Nacionalno in univerzalno je mogoče razumeti tudi kot slovensko in evropsko. Tako predavanje sem imel leta 1993 v Torontu v okviru Ameriških študij za vzhodno- in srednjeevropske jezike in to predavanje je doživelo med poslušalci precejšen odmev. Nekateri tega niso razumeli kot problem nacionalnega in nadnacionalnega v literaturi, temveč so pojmu univerzalno dodajali bolj metafizičen, bolj filozofski pomen. To je bila pa seveda sijajna priložnost, da sem spregovoril prav o tistem, kar sem želel, namreč o nacionalnem in nadnacionalnem. Kajti temu antagonizmu smo priča prav danes v dobi globalizacije, v kateri se seveda skriva veliko perspektiv, pa tudi nekaj nevarnosti. Navsezadnje je lahko problem nacionalno – univerzalno tudi problem literarne komparativistike, se pravi primerjanja naše literature z evropskimi literaturami.

V šestdesetih letih vas je, po spletu okoliščin, ki ste jih že opisali, vedno bolj neslo v uredniške vode. Če izpustiva vse drugo, kajti tistega je res veliko, pa morava spregovoriti besedo o Zbranih delih slovenskih pisateljev in pesnikov. Po smrti predhodnika ste prevzeli to delo, šlo je za daleč največji tovrstni projekt v slovenski zgodovini.

Nedvomno so Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev eden največjih projektov mojega strokovnega življenja in profesor Anton Ocvirk, ustanovitelj te zbirke leta 1946, me je že pred pol stoletja, kmalu potem, ko sem uspešno ubranil doktorsko disertacijo, povabil za sodelavca in res sem v najkrajšem možnem času pripravil dve knjigi Simona Jenka. Naključje ali nenaključje je hotelo, da me je Državna založba po Ocvirkovi smrti izbrala za glavnega urednika. To je projekt, ki je, kot pravite, v resnici največji znanstveno-raziskovalni in tudi založniški projekt slovenske literarne zgodovine po II. svetovni vojni. Slovenski klasiki imajo zbrano delo zaključeno v znanstveno-kritični obravnavi; se pravi: besedila po časovnem in zvrstnem vrstnem redu in znanstveno-kritični aparat, v katerem so pojasnjeni zunanja in notranja geneza del in odmevi ob izidu v javnosti, in v ta znanstveno-kritični del so uvrščene tudi opombe k besedilom. Mislim, da je to v resnici, če uporabim tujko, fenomenalen uspeh slovenske literarne znanosti po drugi svetovni vojni in z zadovoljstvom gledam na svoje dolgoletno delo v njem.

Projektu čas po osamosvojitvi nekako ni bil naklonjen, sami ste ob priliki rekli, da so Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev preskus našega časa in merilo za naš odnos do klasične kulture. Ugotavljali ste, da se je ta nacionalna funkcija jezika, oziroma besedne umetnosti z osamosvojitvijo morda nekako izpraznila. To je malce širše vprašanje.

To je pojav, ki ga ne razumem. Poglejte: v prejšnjem obdobju, v obdobju po II. svetovni vojni, v obdobju starega političnega sistema in ideološkega enoumja, je slovenska kultura vzcvetela. Zacvetela je tudi literarna veda. Takrat so klasiki, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, izhajali v nakladi štiri do pet tisoč izvodov. Prve knjige Ivana Cankarja smo tiskali celo v nakladi osem tisoč izvodov. Zdaj, v obdobju demokracije, je situacija popolnoma drugačna; človek se sprašuje, zakaj tak zasuk v negativnem smislu. Eden od odgovorov, ki se ponujajo, ki pa seveda ne morejo zadovoljiti, je, da je tako pač po svetu. Kultura v vrednostnem sistemu sodobnega človeka nima več tistega prioritetnega mesta, ki ga je doslej imela. Nekako bi razumel, da se to dogaja pri večjih narodih, pri sto in več milijonskih državah, a pri Slovencih je literatura, umetnost, bistveni del naše nacionalne identitete. Dokler tega spoznanja ne bomo osvojili in ga začeli uresničevati v svoji, da tako rečem, vsakodnevni praksi, se nam slabo piše.

Pa še tretji vsebinski del vašega delovanja: Slovenska akdemija znanosti in umetnosti. Njen predsednik ste postali kmalu po osamosvojitvi in ostali to tri mandate. Akademija je v tem času postala res avtonomna, mednarodno primerljiva, oprta v svet – take so najpogostejše ocene. Kako, menite, vam je uspevalo izpolnjevati obe vlogi te institucije – tisto častno in tisto bolj operativno, bolj delovno?

Če sem bil uspešen, sem bil uspešen zato, ker sem to funkcijo razumel kot delovno funkcijo, ne kot čast. Angažiral sem se v vseh smereh, najprej seveda pri novem zakonu o SAZU, po katerem je Akademija priznana kot najvišja nacionalna znanstvena in umetnostna ustanova. Priznana je kot avtonomna ustanova znanstvenikov in umetnikov in kot pokroviteljica in ustanoviteljica Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, kajti Akademija lahko šele z Znanstvenoraziskovalnim centrom deluje kot celota. Akademija sama po sebi je, kot vse akademije po svetu, akademija časti, častna ustanova, medtem ko so inštituti, združeni v ZRC, tista ustvarjalna sila, ki premika znanost naprej in ki je akademikom nujno potrebna, kot so tudi akademiki s svojimi izkušnjami in s svojim ugledom doma in v svetu potrebni Znanstvenoraziskovalnemu centru.

Še ena dilema je dokaj pogosta, ki pa ste jo po mojem dobro reševali, namreč razmerje med humanističnimi in prirodoslovnimi vedami. Mislite, da so tu kakšne stvari odprte, ali je ta dosedanji tok tekel v pravi smeri.

Mislim, da to napeto, neuravnoteženo razmerje med humanistiko in narovoslovnimi vedami ostaja tudi danes. Ves svet se razvija v naravoslovno, predvsem pa v tehniško smer in bioznanosti, pri tem pa pozablja na humanistiko, ki je važen, ki je nujen, ki je bistveni sestavni del človeka, človekove osebnosti. Prizadeval sem si za afirmacijo humanistike, vendar nikoli na škodo naravoslovja in tehniških znanosti ali bioznanosti, ker sem bil in sem še vedno prepričan, da je prav tak tip akademije, torej akademija znanosti in umetnosti, pravšen oziroma takšen, ki s humanističnimi razredi in z razredom za umetnosti ustvarja ravnovesje znanstveni sferi naroda. Mislim, da mi je to uspelo, ali vsaj: prizadeval sem si, da bi mi uspelo.

Ko ste se ukvarjali z bolj občimi vprašanji, ste razmišljali o etiki kot univerzalni etiki in seveda o krizi vrednot tako pri nas kot v sodobnem svetu. Vaša misel se glasi: Gre za porušeno ravnotežje med individualnim modelom življenja in življenjem skupnosti in to dvoje lahko poveže le zavest odgovornosti. Kako to na kratko interpretirati?

Res je. Ko raziskujemo vrednote sodobnega človeka, ugotavljamo, kako vedno bolj prevladujejo osebne, individualne vrednote nad vrednotami skupinskega značaja, se pravi nad vrednotami pripadnosti skupnosti – narodni, religiozni ali državni. To je proces egocentrizma, ki napreduje v zahodni civilizaciji, in edino, kar lahko preseka ta antagonizem, ki se poglablja in širi, je strpnost. Najprej strpnost do drugače mislečih in čutečih, potem seveda poskus, da bi v človeku vendarle vzbudili zavest skupinske pripadnosti. Kajti absolutna individualna zavest ni rešitev za človeka ne za človeštvo. To je zametek tistega, kar lahko privede do večjih konfliktov, najprej znotraj družine, potem znotraj nacionalne skupnosti in navsezadnje v vsem človeštvu. Dokazov za to je veliko, vsak dan več.

Naj vas, gospod akademik, povprašam še o koreninah, o mladosti. Kolikor vem, ste odraščali in se šolali, skupaj z bratom slikarjem, v skromnih razmerah.

Res je. Izhajam – tako kot brat Janez, slikar, grafik in pesnik – iz delavske družine: oče delavec, mati gospodinja s štirimi otroki. Živeli smo skromno in zdi se mi, da je skromnost vendarle tista osnova, ki človeka oblikuje v pozitivnem smislu. Še danes sem ponosen na vzgojo, ki sem jo dobil od staršev in neredko se spomnim nanje in na njihov nauk; in reči moram, da mi je to pomagalo v življenju prestajati tudi preskušnje in skušnjave. Skratka, takšno je bilo moje življenje v preteklosti in takšno je še danes. Tudi danes živim skromno, živim disciplinirano, živim odgovorno – ne samo do drugih, tudi do sebe.

Pogovarjal se je **Štefan Kutoš**

Silvin Eiletz: VATIKAN IN KREMELJ – TAJNA DIPLOMACIJA

Celovška Mohorjeva, Celovec 2012; 136 strani

Kremelj, starodavno središče Moskve, je sam večji od celotne vatikanske države sredi Rima, Rusija, ki ji vladajo izza kremeljskega obzidja, pa je največja država na našem planetu; kljub temu sta si bila oba centra svetovne moči v mnogih spoprijemih enakovredna nasprotnika. Posebno v minulem stoletju, ko sta padec berlinskega zidu in razpad sovjetskega ideološkega imperija spremenila podobo sveta bolj kot obe svetovni vojni.

Velik del tega viharnega obdobja, predvsem z vidika razmerja med Vatikanom in Kremljem, osvetljuje najnovejša knjiga zanimivega avtorja zanimivih zgodovinskih knjig. To je Silvin Eiletz, ki predvsem rad ponavlja, kar je že povedal –, vendar se loteva tem, ki jim zgodovinopisna stroka še ni prišla do dna. To so praviloma teme, kakršne pritegujejo tudi pozornost bralcev, ki segajo po knjigah le takrat, kadar se tako ali drugače dotikajo njihovih življenjskih izkušenj. V našem času so to v prvi vrsti pripadniki srednje in še bolj starejše, upokojenske populacije, ki so velik del življenja prebili v jugoslovanskem socializmu. Te izkušnje so namreč sooblikovale tudi Eiletzevo življenje.

Leta 1928 v Slovenj Gradcu rojeni avtor je kot politični emigrant v Franciji študiral ruščino in rusko zgodovino, v Berlinu je doktoriral iz sovjetske, na Dunaju pa še iz ruske filozofije. Med študijskimi potovanji v Sovjetsko zvezo je tudi sam od blizu spoznal metode zloglasne NKVD. V zrelih letih se je čedalje bolj posvečal tudi zgodovini Vzhodne Evrope, zlasti Rusije oziroma Sovjetske zveze v stoletju od prve svetovne vojne do naših dni. O tem burnem obdobju je v zadnjih desetih letih objavil kar pet knjig! Začel je z razkrivanjem malo znanega ozadja kolaboracije med Nemci in boljševiki, ki je omogočila zmago oktobrske revolucije, nadaljeval pa z analizo delovanja Kominterne, poglavitnega orodja Stalinove ideološke dominacije. V tretji in četrti knjigi je ta dognanja povezal s skrivnostnim vzponom Josipa Broza v vrh partije ter z odnosi najvidnejših jugoslovanskih komunistov s surovim sovjetskim samodržcem in njegovim aparatom.

Tudi v knjigi *Vatikan in Kremelj – tajna diplomacija*, nastali po dodatnih raziskavah v vatikanskih in drugih arhivih, se Silvin Eiletz ni odmaknil od prej obravnavane snovi. Odprl je le nov razgled: proti Vzhodu usmerjeno delovanje papežev, od Benedikta XV., papeža med prvo svetovno vojno in po njej, naprej pa s poudarkom na pontifikatih Pija XII. in Janeza XXIII. Prvi je leta 1949 izobčil vse komuniste in s tem še otežil krhke stike z verniki in duhovniki onstran »železne zavese«. Drugi pa je, kljub nasprotovanju nekaterih najožjih sodelavcev, poldrugo desetletje pozneje v času Nikite Hruščova, zaslužnega za destalinizacijo, odprl novo stran v odnosih med Zahodom in Vzhodom. Pij XII. ni le ostro zavrnil komunizma, temveč ostaja zaradi nedostopnosti arhivov še danes sporen njegov molk ob množičnih pomorih Judov v času nacionalsocializma. Eiletz meni, da ni mogoče, da zanje ne bi vedel, in da je storil veliko premalo, čeprav naj bi bil zaslužen za rešitev več tisoč rimskih Judov, ki naj bi našli zavetje v cerkvah in samostanih.

Pomembna so avtorjeva razkritja o pri nas malo znanem delovanju Rusicuma, v času papeža Pija XI. ustanovljenega ruskega kolegija v Rimu, kjer se je tudi sam pripravljal, da ga pošljejo v Rusijo. Napačne vatikanske presoje položaja na Vzhodu v tem obdobju so bile usodne za večino v Stalinovi Rusiji imenovanih tajnih škofov, saj je tajna služba NKVD ves čas spremljala vsak njihov korak.

Silvin Eiletz se na več mestih ustavi tudi ob razmerah v socialistični Jugoslaviji. Zanimivo je na primer razkritje dogodka, ki je otoplil njene odnose z Vatikanom in zatem še širše, med Vzhodom in Zahodom. To je bila prometna nesreča, ki jo je februarja 1960 na poti na pogreb kardinala Alojzija Stepinca – odobril ga je sam Tito –, doživel dunajski kardinal Franz König: v bolniški sobi, kjer je okreval, je visela maršalova fotografija, v čemer je König, odposlanec Janeza XXIII., kot je zapisal, videl božje znamenje, da se posveti vzhodnim državam. Tedanji papež je kmalu nato res navezal stike s Hruščovom, leta 1962 pa je bilo, poudarja Silvin Eiletz, njegovo tajno posredovanje med Američani in Sovjeti, ki sami pred očmi svetovne javnosti niso mogli popustiti, odločilno za miren razplet kubanske krize. Njegovo odprto, dialoško politiko do Sovjetske zveze in držav njenega bloka je nadaljeval predvsem tretji v tem pogledu za Eiletza najpomembnejši mož, Poljak Karol Wojtyła, papež Janez Pavel II.

Silvin Eiletz v zadnjem delu knjige oriše še razmere v sedemdesetih in osemdesetih letih na Češkoslovaškem ter še bolj izčrpno na Poljskem, kjer osvetli tudi medvojno držo katoliških Poljakov, zlasti usodo Stalinovih vojnih ujetnikov, ki so nazadnje v britanskih uniformah odigrali pomembno vlogo na italijanskem bojišču. Najbolj pa seveda izpostavi dobri dve desetletji Janeza Pavla II., ki je že s svojim prvim obiskom v domovini, potem ko se je prej srečal s sovjetskim zunanjim ministrom Andrejem Gromikom v Vatikanu leta 1979, nakazal, za kaj si bo prizadeval.

Iztok Ilich

Ana Jug - Olip: UTIHNILE SO PTICE, UTIHNILA JE VAS

Mohorjeva založba Celovec, 2012; 178 strani

Leta 1922 rojena koroška Slovenka Ana Jug Olip, po domače Nani, v tej iskreni in pretresljivi spominski izpovedi brez velikih besed opisuje svojo veliko življenjsko izkušnjo. Pozno zato, ker je bil njen drugi del, ki ga je neizbrisno zaznamovala svetovna vojna, tako krut in boleč, da je polnih šestdeset let zbirala moči, preden ga je mogla popisati. Niti zdaj pa ni hotela imenovati domačinov, ki sta aprila 1942 izdala njenega očeta in brate – »pustila je le prostor za njuni imeni …«

Iz srečnih otroških in dekliških let, ki jih je kot najmlajša med osmero otroki preživela v gospodarsko trdni Užnikovi družini v Selah pod Obirjem najprej poseže v preteklost svojega kraja in družine, nato pa se živo, v slikovitih podrobnostih spominja ustaljenega zaporedja kmečkih opravil, ki jih je skozi stoletja narekovalo menjavanje letnih časov. Vse je imelo svoj smisel in pomen, svoj trenutek in nenapisane, vendar od nekdaj veljavne šege in navade, ki so spremljale tako vsakdanje delo kot praznovanja, velika in mala, od paše, košnje in žetve do mletja v mlinu in del v gozdu, od velike noči in kresne bilje do božiča in silvestrovega – od prve do poslednje ure.

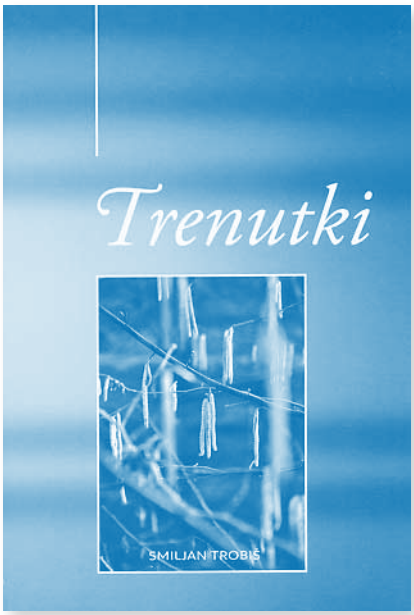
Ana Jug Olip se spominja tudi številnih pesmi, narodnih in ponarodelih, pa pripovedovanj in branj starih zgodb ter uprizoritev ljudskih iger, s katerimi so si Selani lajšali in bogatili vsakdanjik. Neutrudno niza večinoma že pozabljena ali spremenjena ledinska imena za kraje in posesti v okolici Sel. V pripoved vpleta narečne izraze ter stara domača poimenovanja različnih opravil, orodij in drugih predmetov, ki so imeli v patriarhalnem, z globoko vernostjo prežetem kmečkem gospodarstvu – starše tudi v tem zapisu spoštljivo onika! – skozi stoletja enako, natančno določeno vlogo in pomen.

To uvodno poglavje je izjemno dragoceno gradivo za etnologe in jezikoslovce, ki jim bo v pomoč tudi slovarček narečnih in manj znanih besed. Drugi, znatno obsežnejši del knjige, prizadeto osebno pričevanje o nacionalsocializmu in vojni, je zato zanimivo branje tudi za zgodovinarje in sociologe. Ana Jug Olip je oba dela ločila z ostrim rezom: najprej je bilo lepo, »srečno življenje, kot si ga dandanašnji človek ne more misliti,« je zapisala, »nato pa je prišel nesrečni marec 1938, ko je Hitler vdrl v Avstrijo. Vse je bilo na mah razrušeno. Po hišah zavednih Slovencev so divjali gestapovci … Mladi fantje so morali v vojsko, nekateri so zbežali v gozdove. Tedaj so utihnile ptice in utihnila je vas«.

Apokaliptični načrt nacionalsocialistov, da si podjarmijo in za potrebe arijskega nadčloveka preuredijo dobršen del Evrope, je sprožil največje prelivanje krvi v zgodovini človeštva. Poleg Židov in Romov, ki niso bili dobri niti za suženjsko delo, so bili uničenju zapisani tudi Slovani. To so med prvimi občutili koroški Slovenci. Sele, eno najtrdnejših jeder kljubovanja, so za svojo zvestobo izročilu prednikov plačale izjemno visoko ceno. Od trinajstih na smrt obsojenih, aprila 1943 na Dunaju obglavljenih Slovencev, je bilo devet Selanov. Mnogi so tudi padli v uniformah ene ali druge vojske, velik del preostalih, zlasti žensk in otrok, pa so nacisti pregnali z domov in odpeljali v koncentracijska taborišča. Na njihove domove so naselili Hitlerju zveste družine s severa, kar je pomenilo, da se, tudi če bi preživeli, ne bi več mogli vrniti. Spomladi 1945 se mnogi res niso vrnili. Tisti, ki so po nemškem zlomu vendarle prišli nazaj, so našli izropane domačije ali v njih še tujce, ki pod zaščito novih starih oblastnikov, niso hoteli oditi. Čeprav se je vedelo, kdo je bil na kateri strani in kaj je počel med vojno, večina nacionalsocialističnih veljakov ni bila kaznovana. Še več, pripominja avtorica, preoblečeni v civilne obleke so še naprej poniževali in sovražili svoje slovenske sosede.

Vse to gorje je doletelo tudi Užnikovo družino: očeta so ubili, mamo zaprli, bratje so se morali skrivati. Ana - Nani se je junija 1943 s še desetimi Selankami znašla za bodečo žico Ravensbrücka, »za nepokvarjeno človeško pamet nepopisnega brezna, kamor so vrgli človekove pravice«. Julija 1945 se jih je vrnilo samo šest! Ob bogatem fotografskem gradivu imajo dokumentarno vrednost tudi na koncu knjige objavljene lagerske slovenske molitve ter pesmi, avtoričine in ljudske, ter verzi Vere Albreht, Erne Muser, Katje Špur in Katarine Miklav, ravensbrüške žrtve iz Lepene pri Železni Kapli.

Iztok Ilich

Smiljan Trobiš: TRENUTKI

Založba Spes, Ljubljana, 2011

V tej pesniški zbirki je zbranih prek sto haikujev. *Trenutki* so utrinki, ki odsevajo raznolike podobe iz narave in se zrcalijo v človekovi duši. Smiljan Trobiš uporablja haiku kot okvir za svoje lirične refleksije, pri čemer rahlja njegovo klasično formo; tako ohranja trivrstično strukturo pesmi, a se ne drži togo predpisanega števila zlogov v posamezni vrstici. Bitjem in predmetom sveta, ki ga obdajajo, prepušča, da spregovorijo sami od sebe.

Haikuji so polni drobnih modrosti. Poezija se odpira kot polje miru, v katerem bralec išče ubranost v besedah in podobah. Pesnjenje je izročanje življenju. Ustvarjalec išče pot domov, pri čemer mu kot smerokaz pomaga uglašenost z vesoljem. Haikuji so kot koraki v pravo smer, na poti k slutenemu cilju, v raj. Poezija je popotovanje k zvezdam. Skozi pesnjenje človek začuti vrednost bivanja in bistva, skritega v neznanem. Pesnik hodi po zemeljskem raju spoštljivo, bosih nog. Kot dober opazovalec ugotavlja, da se v naravi nenehno mirno prepletata konec in začetek. Tu ni smrti, so le različne oblike življenja, v katerem lahko zacvetijo celo suhe rože. V verzih se poleg utrinkov iz narave včasih zableščijo tudi utrinki ljubezni: »Prišla je,/ vzela toploto/ in odšla.« Kot narava ustvarja v svojem ritmu, vejo za vejo, da bo nekoč v prihodnosti zacvetelo nešteto cvetov, podobno pesnik besedo za besedo, prizor za prizorom, ustvarja pesmi.

Poezija vseskozi valovi med stvarnostjo in abstraktnostjo. Haiku je osredotočen na hip in na detajl. V poeziji čas ne obstaja; vse je brezčasje. Podoba iz narave je lahko obenem metafora za človekov obstoj, saj je včasih tudi slehernik kot samotno drevo, ki vztraja v zimi. Življenje je stremljenje, ki ga človek lahko začuti v sanjah. Poezija je prepuščanje presežnemu. Življenje poteka v harmoniji, kjer se dogodki pretakajo kot voda. Pesnik opaža sorodnosti med posameznostmi in celoto. Ko človek stopi iz sebe, se znajde v vsem in je obdarovan z vsem. Šumenje človeških reči ne more motiti večnosti, kot ne more sonca motiti trušč s ceste.

Narava ima svoj ritem in red. Vsepovsod se sliši žvrgolenje in v svetu vlada mir. Živali in ljudje odkrivajo prostore tišine. Človek se ne čuti kot središče sveta, saj je vsako bitje lahko središče. Poraja se vprašanje, koliko nebes je onstran neba. Pesnjenje je ustvarjanje miru, ki občuduje svoje sadove.

Življenje in pesem sta nedokončana in ju ni mogoče dokončati. Življenje sestavljata razburkana gladina in umirjena globina, kamor tokovi ne zaidejo. Človeške želje se razbijajo kot valovi ob skalnatih obalah miru. Čas se nikoli ne nasiti valovanja življenja. Človek je iskalec rdeče niti svojega življenja, a ta je izmuzljiva kot ponikalnica. Izročen je nenehnemu spreminjanju, ki se dogaja samo od sebe, kot v naravi menjavanje letnih časov. Tudi ljubezen je nenehno nastajanje, v katerem je sočlovekova bližina blagodejna, saj prinaša vsaj delno razumevanje. V življenju se prepletata porajanje in izginjanje; medtem ko človek nastaja, se hkrati že raztaplja in izginja v svetlobi. Pesnjenje je iskanje globljega smisla; besede so pomembne, ker prebujajo zavedanje in odganjajo spanje. Skozi pesmi v človeku spregovori nezavedno in presežno. Pesnik z rahlimi potezami čopiča poezije skicira v nekaj besed zgoščene haikuje.

Trobiševi haikuji torej ubesedujejo prizore iz narave, kjer se srečuje vse majhno in veliko in kjer je vse enako pomembno. Veje in oblaki, mravlje in drevesa, ptice in rože, storži in sence, nebo in rosa, vsi izžarevajo nevidni smisel. Vsa bitja in podobe prehajajo skozi *Trenutke*, ki odsevajo mimobežnost bivajočega. Besede so nenehno v dialogu s tišino, ki žari na njihovih robovih. Pod prizori na gladini časa ostaja nedotaknjena in nedotakljiva globina. Verzi so polni čudenja in molka. Beseda je ptica na veji drevesa, ki rase v vrtu tišine in se sklanja nad brezno molčanja.

Smiljan Trobiš je pesnik, ki želi z malo izbranimi besedami povedati veliko. Najlepše pesmi krasita jasnost in preprostost. Pesem se zaupljivo odpira v celoto, da ta sama izriše prizore na gladini pesnikovega srca. Pesniška oblika haiku je v svoji jedrnatosti v sozvočju s Trobiševo pesniško naravnanostjo, v kateri s prgiščem preprostih besed pove veliko in nakaže na vse. Haikuji kot skice podob iz narave, utrinki na večernem nebu, kaplje večnosti na dlani, so ravno pravšnja oblika za tovrstno pesniško izrekanje. So trenutki časa v morju brezčasja.

Pesmi Smiljana Trobiša se v knjigi *Trenutkov* pogovarjajo s črnobelimi fotografijami Dine Nunić, ki s podobami storžev, vejic, listov, kapljic, mačic, socvetij, brstov in kamnov občuteno dopolnjujejo nežne obrise Trobiševe razpoznavne lirike.

Jaka Košir

Gorazd Kocijančič: EROTIKA, POLITIKA ITN.: TRIJE POSKUSI O DUŠI

Slovenska matica, 2011

To je zajetno esejistično, filozofsko, etično razmišljanje. Naj zveni naslov senzacionalno dnevno, a je pisanje vse prej kot to: poglobljeno, z vzroki in s posledicami ob izvirni raziskovalni vnemi obravnava tematiko s tremi poskusi o sreči. Gorazda Kocijančiča že od prej poznamo z deli o krščanski filozofiji – *Posredovanja*, *Med Vzhodom in Zahodom* – s prevodi Platona pa še posebej. Tokrat se je osredotočil na tematiko, ki je vsakodnevna, izrabljena, z njegovim pristopom pa izstopa v čisto drugačni luči, v ospredju sta duša in etika. Že prej je polemično kritiziral postmoderniste, kadar imajo v mislih krščansko filozofijo, sam upošteva krščansko miselnost od pozne antike do ruskih religioznih mislecev XIX. in XX. stoletja, trajno pa je *Sveto pismo* izhodišče vsega znanega in prepoznanega. Zanj je značilna misel – »filozofija se ne začenja z mišljenjem, ampak korenini v izkušnji.« Izkušnja ni le njegova, je občestvena. Dionizij Aeropagit je tokrat centralna osebnost Kocijančičevega raziskovanja. Dekonstrukcija je pojem, ki ga avtor pojasni v polemičnem tonu s postmoderno. Eros ima v Kocijančičevem mišljenju biti metaonkološki smisel.

Knjiga obravnava erotični fenomen s spolno željo in užitkom, politično akcijo kot začrtanje konfliktnega sveta in potem, ko logistikon prehaja v mišljenju neskončnosti – vse troje pa kljub obsežnim razlagam pojmuje kot fragmente, medtem ko ostaja polna zavest o duši. Gorazd Kocijančič si je razglabljajoč o erosu izbral kontrastno vzporednico – markiza De Sada in neznanega dušnega pastirja. Meni, da o erosu ni mogoče govoriti znanstveno, spolnost vidi kot »razcep med našo biološko realnostjo (seksus) in vsemi družbeno pogojenimi modeli in vzorci obnašanja in čustvovanja, ki so stvar civilizacijske dresure (gender).« Eros mu je stvar telesa, stvar »živalskosti«, ki naj bi bila ločena od razuma. Užitek vsiljuje svojo logiko v totalnem »egoizmu«, pretirana duhovnost onemogoča čutnost. A Gorazd Kocijančič trdno stoji na stališču, da je erotični problem problem do drugega. Želi razviti krščansko etiko spolnosti. Seveda obravnava še druge potankosti, vnaša citate filozofov, odgovarja po svoji presoji in kritični distanci.

Razmišljanje pri Gorazdu Kocijančiču vidno preseže običajne, pa tudi prizadevne avtorje. Se razume, da tu ne more biti govora o površinskosti in dnevniški povprečnosti. Prične pri antiki in se usmeri v politiko z različnimi vidiki, predvsem z vznikom novoveške teorije politike. Vključuje – kot že poprej – razne filozofe preteklosti in sedanjosti, a hoče ostati v svojem spoznavnem območju. Preseneča pa anarhična prvina v kolaboraciji političnih, družbenih teženj in premen, avtor jo označuje in razlaga kot konservativni anarhizem. Ne smemo pa enačiti zgodovinskega anarhizma s konservativnim, za kar da avtor razlago. Tudi najde skladnost konservativnega anarhizma – kot ga pojmuje –, z Novo zavezo, kar procesualno razloži. Razumljivo, da odpre še druga temeljna vprašanja v kalejdoskopu politike, a jih tudi s svojim razmišljanjem pojasni in svojstveno opredeli – ne da bi bili taki pogledi in sklepi vsakomur blizu.

Gorazd Kocijančič se vrača k neskončnemu, neskončno se začenja brez biti. Zanima ga predvsem zavestno mišljenje. Ob vprašanju neskončnega postreže z mnenji matematikov in filozofov. Naniza vrsto antičnih filozofov, navajajoč skupne in razlikujoče se misli, usmeri pa se k spoznanju, »ki paradoksno izhaja iz spoznavne gotovosti temeljnega zaupanja v samoeksegezo Nevidljivega.«

V sklop esejev Gorazd Kocijančič vključuje še drugo problematiko, ki se resda med sabo dopolnjuje, močno ga zaznamuje razmišljanje verujočega.

Erotika, politika itn. je po obsegu in po osebno izraziti obravnavi izjemno delo, daleč od vsake površinskosti, osredotočeno na bistveno problematiko. Je težko branje, bolje premišljevanje, a gotovo aktualno in večplastno v problemskih vozliščih in zahteva uporabnikovo aktivnost in lasten odnos. Čeprav se marsikdo s tem ali onim ne bo mogel strinjati, ne bo mogel ostati nevtralen, neopredeljen, in si bo moral izostriti tudi lastne vidike, etično odgovornost. Čeprav ima noviteta oporišča že v prejšnjih Kocijančičevih delih, prinaša obilo novega, polemično angažirano tipičnega zanj in za njegove nazore. Zelo se prilega študija Vida Snoja, ki se opira tudi na prejšnja Kocijančičeva dela, da lahko še bolj nazorno prikaže noviteto. Ponekod pri tujkah bi bile umestne opombe pod črto, ko besede ne najdemo niti v *Velikem slovarju tujk*, ne v filozofskem besednjaku; bralec se po nepotrebnem lovi, dokler si ne razjasni, kar je treba. Gorazd Kocijančič ostaja polemičen z mnogimi sodobnimi misleci, teoretiki, a vselej hoče s svojimi spoznanji, ugovori, pritrditvami priti na čisto. *Sveto pismo* mu vseskozi ostaja (iz)vir najglobjih spoznanj, ki se preko teorije vežejo v procesualnem življenju.

Igor Gedrih

Robert Simonišek: SLOVENSKA SECESIJA

Slovenska matica, Ljubljana, 2011

Kadar nanese misel na secesijo na Slovenskem, večina pomisli na Jožeta Plečnika in Maksa Fabijanija, seveda pa je območje problematike mnogo širše in kompleksnejše. Čeprav ne moremo reči, da nismo imeli zapisov, osvetlitev, študij s tega področja, pa je treba povedati, da je Robert Simonišek z razpravo *Slovenska secesija* podal zaokroženo, celovito podobo, kakršne doslej nismo imeli. Za slovensko secesijo je značilno, da se ujema z domačim impresionizmom in začetki ekspresionizma. Razen na področju arhitekture je secesija pri nas bolj fragmentarno obravnavana. Secesija in impresionizem na Slovenskem sta bila prvi moderni slog. Secesija daje svojevrstno razpoloženje, je odmaknjena od realizma, figurativno prevladuje deformacija, ornamentalnost je spremljajoča prvina, iluzija prostora je podrejena celotni zamisli. Idealizacijo poznamo že od poprej, v secesiji dobi posebno sozvočje z idejo in izpeljavo.

Avtor se je najprej ustavil pri spregledanem ilustratorju Frančišku Dobnikarju, ki se je figuralno oddaljeval od realizma, njegovi prispevki v revijah so značilni, pogosti, njegov umetniški nazor pa ostaja vsaj delno še enigmatičen. Arhitekt Ciril Metod Koch je secesijsko zaznamoval popotresno Ljubljano, za Zmajski most je n. pr. našel podporo pri županu Ivanu Hribarju. Ornamentika je nasploh prisotna pri tujih in domačih secesionistih, avtor pa jo je še posebej osvetlil pri arhitektu Ivanu Jagru, s prizvokom funkcionalistične arhitekture, ki je določena spoznanja in misli povedal že pred Le Corbusierom! Doma se je znašel v navzkrižju (arhitekturne) prakse, se posvetil naslovnicam knjig ipd. Jože Plečnik je dodobra znan doma in po svetu, vztrajal je pri secesiji, tudi ko so bila v arhitekturi že druga težišča in ideje – ne glede na faze njegovega razvejanega delovanja. Maks Fabiani se je po potresu v Ljubljani 1895. že nagibal k modernizmu. Omenimo vsaj njegov Jakopičev paviljon (1908), ki je bil nesrečno porušen leta 1962.

Robert Simonišek se ustavi tudi ob ilustratorjih, tu so Saša Šantel, Ivan Vavpotič, Maksim Gaspari z obnjenim folklorizmom, pa Gvido Birolla, eruptivni Hinko Smrekar, Fran Tratnik, Ivan in Helena Vurnik in še drugi. Povsod navaja primere in zlasti specifiko posameznika. Brata France in Tone Kralj sta v pregibih privedla svoja dela do ekspresionizma. Zgodnja dela Božidarja Jakca, bržčas pod vplivom Prage, imajo ekspresionistični nadih, kar se pozneje v temelju spremeni v trden realizem. Robert Simonišek navaja, da se secesijski vzgibi kažejo v prvi četrtini XX. stoletja v domačem kiparstvu. Analizira Ivana Zajca, Frana Bernekerja in še druge, ugotavljajoč njihovo specifiko in oddaljevanje od secesije. Obsežno je poglavje o tipičnih literarnih figurah v času slovenske secesije, oziroma na začetku XX. stoletja. Tu se srečamo z analizo o kralju Matjažu, Martinom Krpanom, hlapcem Jernejem, Kurentom in drugimi. Tudi usodnih žensk avtor ni obšel. Seveda so v likovnih upodobitvah obravnavane čarovnice, vile in druga mitološka bitja. Ni težko ugotoviti, da se je Robert Simonišek zlasti poglobil v leposlovje in odmeve v ilustrativnem svetu raznih domačih ustvarjalcev, hkrati pa odkrival posebnosti.

Simoniškova *Slovenska secesija* je razvejano, zaokroženo in študijsko dognano delo. Realno priznavajoč vplive tujine – ne le za secesijo – navaja kompleksne modifikacije na Slovenskem, s še drugačnimi idejami, vidiki, izraznimi težnjami. Avtor s primeri ponazarja dosežke, specifičnosti, duhovno ozračje časa in razmer. Ob meščanskih usmeritvah evropskim težnjam sledita npr. Vavpotič, Šantel, a hkrati obstaja ruralna tradicija, npr. Gaspari, Birolla. Ne glede na dejstva, da se v označenem obdobju prepletajo tudi druge usmeritve od impresionizma do zgodnjega ekspresionizma, Robert Simonišek upošteva navzkrižja, prepletanja umetniških teženj, idej, a ostaja pri temeljni raziskavi in razlagi domače secesije. O arhitekturi secesije je korektno navedel bistvene ugotovitve, a bi se dalo še nadrobneje osvetliti dosežke. Zagotovo je Simoniškova *Slovenska secesija* dosežek, kot ga doslej še nismo imeli in bo imel odmev v stroki in v javnosti.

Igor Gedrih

Mircea Eliade: JOGA: NESMRTNOST IN SVOBODA

Prevod Jedrt Maležič. Ljubljana, Študentska založba, 2011. Knjižna zbirka Koda

Priznani romunski zgodovinar, religiolog in filozof Mircea Eliade (1907-1986) je izjemno ime predvsem na področju paradigem religiologije, ki obstajajo še danes. Takšna je njegova delitev človekove realnosti na sakralno in profano ter pojem ideje večnega, cikličnega vračanja, brez katerega si pomena starodavnih mitov in ritualov ne bi bilo mogoče razlagati.

Mircea Eliade je slovenskim bralcem znan vsaj po treh delih: *Kozmos in zgodovina: mit o večnem vračanju* (slovenska izdaja 1992), *Zgodovina religioznih verovanj in idej* (1996) in *Romuni: kratka zgodovina* (1998). Tokrat se predstavlja z monumentalno monografijo o kompleksnem sistemu jogijske teorije in prakse, s katero je zahodnemu svetu pred dobrega pol stoletja postavil merila za raziskovanje te starodavne filozofsko-religiozne veščine.

Ko se je po prihodu v Indijo z namenom intenzivnega študija sanskrta in indijske duhovne misli – za kar je nepričakovano dobil prestižno petletno štipendijo iz New Yorka –, odločil, da bo tej temi posvetil doktorsko delo, je ta z naslovom *Primerjalna zgodovina tehnik joge* izšla leta 1932, leta 1936 pa z naslovom *Joga. Esej o poreklu indijske mistike* v mnogo daljšem obsegu v knjigi. Ta je bila prevedena v angleščino leta 1958 – v času dozdevnega raztapljanja zahodnega kolonializma in orientalizma, ki je avtorju kljub jezikovni barieri (ki seveda ni zgolj jezikovne narave in se tudi ne kaže le v večkrat kritiziranem avtorjevem opuščanju indijskih terminov in uporabe lastnega besednjaka) omogočilo praktičen in čim bolj nepristranski vstop v indijsko misel – in se od tod naprej začela širiti po zahodnem svetu. Njegovo osnovno vodilo je bilo evropsko-ameriškemu svetu predstaviti eno največjih odkritij Indije: odkritje zavesti, ki je osvobojena psiholoških in fizioloških struktur in njihove časovne pogojenosti, ‚zavest odrešenega', torej nekoga, ki se mu je uspelo osvoboditi temporalnosti in potemtakem pozna resnično, neizrekljivo svobodo. Osvojitev te absolutne svobode, popolne spontanosti, je cilj vseh filozofij in vseh indijskih mističnih tehnik, vendar Indija verjame, da ga je mogoče doseči predvsem s pomočjo joge, s pomočjo ene od raznih oblik joge.

Na osnovi Patanjalijeve joge suter, prvih sistematsko zbranih zapisov o jogi, ki naj bi nastali v II. stol. pr. Kr., in ob intenzivni podpori učitelja, ugledne avtoritete na področju zgodovine indijske filozofije Surendranatha Dasgupte iz Kalkute (ki je sicer Eliadeja po devetih mesecih ‚idilične' naveze učitelj-učenec spodil iz hiše, ko je izvedel za ljubezensko čustvo, ki je vzplamtelo med učencem in Dasguptajevo hčerjo Maitreyi Devi) je Mircea Eliade spisal več kot 400 strani obsežno delo; to bo najbrž vselej navdihovalo praktične in teoretske raziskovalce joge, tako na Zahodu kot na Vzhodu. Po nenadnem razdoru z Dasgupto je Eliade odpotoval v idilično mestece Rišikeš in se naslednjih nekaj mesecev uril v jogijskih praksah pod vznožjem Himalaje, dokler ni bil iz podobnih razlogov ponovno izgnam iz ašrama. (Kaj se zgodi, ko južnoafriško dekle predlaga dvajsetletnemu študentu, da bi skupaj preverjala tantrične jogijske prakse? In to za nameček v okolju, kjer je spolna praksa prepovedana!)

Kot Eliade razloži na samem začetku dela, izhaja iz štirih temeljnih konceptov, ki so pogoj za vstop v razumevanje jogijske doktrine oziroma pogoj za zastavljanje temeljnega problema vsakršne filozofije – iskanja resnice: karma, maja, nirvana in joga. Karma je zakon univerzalne vzročnosti, ki človeka povezuje s kozmosom in ga obsoja na to, da se brez konca seli, maja je kozmična iluzija, ki jo človek vzdržuje (in spoštuje), dokler je zaslepljen z nevednostjo (avidja), nirvana je stanje osvoboditve, ki nastopi, ko človek uspe izstopiti iz svoje nevednosti, joga pa je način preseganja pogojenosti človeka in doseganje stanja nirvane. Nato Mircea Eliade te aspekte joge aplicira na različne indijske religiozne prakse in sisteme; hinduizem, budizem, brahmanizem, tantrizem, alkimijo in druge. Celotna analiza jogijske doktrine je umeščena v širši vedantski kontekst, ki od bralca zahteva drugačen, v cikličnost vpeti bivanjski nazor na eni strani in sposobnost intuitivnega spoznavanja resnice na drugi. Pri čemer je jasno, da samo študij te sicer neprecenljive zakladnice indijske duhovne misli za razumevanje in spozna(va)nje kompleksnega holističnega sistema joge ne bo dovolj.

Jasna Vombek

Kajetan Gantar: ZASILNI PRISTANEK

Slovenska matica, Ljubljana, 2011

Pravzaprav je noviteta Kajetana Gantarja *Zasilni pristanek* že druga spominska knjiga, pred leti (2005) je prav tako pri Slovenski matici izšla prva – *Utrinki ugaslih sanj*. Toda nagovori z raznih strani, da bi nadaljeval s spomini, so koristili in avtor je ob znanem nanizal manj znano ali tudi neznano, vse pa ustrezno dopolnil s fotografijami dokumentarnega značaja.

Očrt Gantarjevega *Zasilnega pristanka* želi obrisno predočiti poglavja iz življenja, doživljanja in problematike časa in razmer, ne želi pa povsem mimo primerjalnih vzporednic s predhodno knjigo. Morda velja naglasiti vsaj odbrana poglavja, ki se globje zarisujejo v Gantarjevo življenje. Navaja svoj izvirni greh – v otroštvu se je skrivoma zatopil v knjige v očetovi bogati knjižnici in ljubezen do knjige ga je pozneje spremljala vse življenje. Kot osnovnošolček je z očetom poslušal predavanje Valterja Bohinca, ki je več govoril o Grčiji kot Egiptu, odtlej pa je Grčija postala stalnica v Gantarjevem življenju in delu. Spominski delež o povojnem begunstvu v Avstriji in posledicah bo za mnoge bralce pretresljiva novost. Po doktorski disertaciji (1958) je moral mučno iskati zaposlitev, na klasični filologiji na univerzi ni imel izgledov, ne le zaradi politične hipoteke. Ko je dobil zaposlitev na Sekretariatu za kulturo in prosveto, je občutil monotonijo dolgočasnega dela, hkrati pa izgubljal stik z antiko. Akad. Gantar navaja srečanja z raznimi osebnostmi in pove, kako močno vlogo je imela uradna ideologija, kako močno je bilo nasprotovanje veri in vernikom, kako nenaklonjeni so bili antiki kot nečem »preživelem«. Zanimivo je, da je ob začetkih prevajanja Aristotelove *Poetike* občutil suhoparnost, kar se je potem v jedru spremenilo, knjižni natis pa je naletel na ugoden odmev. Spominsko je nanizal srečanja z raznimi osebnostmi in znanci, od Vladimira Jagodica, Antona Ocvirka, Helene Menaše pa do Antona Sovreta, Antona Slodnjaka in mnogih drugih – ob tem pa napisal o značilnih razmerah in problemih.

Jedro delovanja Kajetana Gantarja pa se je pričelo z Aristotelovo *Poetiko* in z vsem, kar je prevajalsko in znanstveno sledilo; naj gre za Prokopija, Aristofana, Horacija, Platona ali koga drugega. Tu najdemo izjemne dosežke, bodisi v prevodih, študijah ali kritični besedi. Pa tudi med študijem v tujini je ostal nepomirljivo navezan in zvest ženi Roži kot tudi ona njemu. Po Parizu je sledilo doživetje Grčije. Očetovstvo je bil poseben dogodek za avtorja kot za družino; poznejši odsevi hčere Celine – Ninočke – so zgovorni v spominsko živih utrinkih in iskrenosti z otroško zaupljivostjo in predanostjo. Smiselno je vključil delček hčerinih spominov na očeta, ki so otroško barviti. Kljub doktoratu in strokovnemu delu z antiko je bilo versko prepričanje nekaj, kar je oblast odločno imela kot neprimerno za asistenta na Filozofski fakulteti. Tako je Kajetan Gantar šele po dolgih peripetijah postal asistent za latinščino. Težav pa tudi potem ni manjkalo. S Kajetanom Gantarjem je povezan niz imen strokovnjakov, latinistov, in sicer v zbornem, harmoničnem razumevanju ter delovanju. Šolsko reformo leta 1958 je imel za katastrofo v izobraževanju, klasična filologija se je znašla pod udarom. Kajetan Gantar je postal odbornik Mohorjeve družbe in deloval dve desetletji, vse do osamosvojitve Slovenije. Očetova smrt ga je močno prizadela in spomin ga je popeljal v drobna, a pomembna dogajanja, zrcali se globoka vez z očetom, ki mu je bil nenadomestljiv prijatelj, svetovalec, skrbnik. Po dolgih letih je Kajetana Gantarja ob vsej aktivnosti v stroki doma in na univerzi življenjska pot končno pripeljala do docenture, profesure, do mednarodnih gostovanj. Avtor zaključuje s pripravljenostjo, da še napiše kake vznemirljivosti iz dolge življenjske izkušnje.

Noviteta *Zasilni pristanek* ima z naslovnico dvoumen pomen: lahko označuje nekaj »zasilnega« v pristanku na nadaljevanje spominov. Gantarjevi spomini se bistveno razlikujejo od drugih sorodnih memoarnih del. Predvsem se mu pozna literarno pero. Mnoga srečanja z različnimi ljudmi, osebnostmi, bližnjimi in daljnimi, govorijo o humanističnih vezeh in vidikih. Avtor ohranja etično zavest in vero tudi v usodno težkih trenutkih, preizkušnjah. Ne pozna apriorizma v kritičnih situacijah, svoji naravi in svojim najbližjim je zvest in človeško pristen do vseh. Osebno barviti dogodki se kažejo v objektivizaciji občutja in ravnanja. Gantarjevo široko, kar izjemno poznavanje njegove stroke ima rezultate v prevodih, strokovnih zapisih, predavanjih, nekaj tega je uvrstil v spomine. *Zasilni pristanek*, nadaljevanje po *Utrinkih uglaslih sanj*, se bere privlačno in lahko – ne lahkotno, ampak z živim izraznim, slogovno pristnim ubesedovanjem pokončne osebnosti ob vseh preizkušnjah in izkušnjah. Zlasti generaciji blizu Gantarjevih let bo posebno blizu seznanjanje z znanim in neznanim, mladim bralcem pa bo še odkritje mnogo neznanega in neprepoznavnega. Slikovno gradivo smiselno dopolnjuje besedila. Knjigo je jesensko opremila Lučka Pavare.

Igor Gedrih

1857

Celjska Mohorjeva družba

Prva slovenska založba